

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Právnická fakulta

Katedra občanského práva

**Právní následky porušení smlouvy
v občanském právu**

Diplomová práce

Jan Hrabec

Vedoucí diplomové práce:

Prof. JUDr. Jiří Švestka, DrSc.

Praha, listopad 2009

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci zpracoval samostatně a že jsem v ní vyznačil všechny prameny, z nichž jsem čerpal, způsobem ve vědecké práci obvyklým.

V Praze 30.11.2009

Jan Hrabec

Poděkování

Děkuji panu prof. JUDr. Jiřímu Švestkovi, DrSc., vedoucímu mé diplomové práce za cenné připomínky a účinnou pomoc při zpracování. Chci rovněž poděkovat panu JUDr. PhDr. Davidu Elischerovi, Ph.D. za nadstandardní a obětavou pomoc při konzultování práce a za ujasnění nejedné sporné problematiky.

V Praze 30.11.2009

Jan Hrabec

Obsah:

Obsah:.....	0
Úvod.....	3
Část první: Rozbor základních pojmů, jejich vzájemné vztahy a členění.....	4
1. Obecný úvod do problematiky	4
2. Základní pojmy	4
3. Závazkový právní vztah a tzv. zavazovací důvody.....	5
3.1. Smlouva.....	10
3.1.1. Smlouva jako právní úkon.....	10
3.1.2. Charakteristika smlouvy.....	10
3.1.3. Základní smluvní zásady	11
3.2. Protiprávní úkon.....	13
3.2.1. Delikt.....	15
3.3. Protiprávní stav	17
3.4. Porušení smlouvy coby protiprávní úkon.....	18
3.5. Závazkové právo smluvní a deliktní	18
3.5.1. Charakteristika a rozsah pojmů.....	18
3.5.2. Zařazení úpravy následků porušení smlouvy	19
4. Povinnost v právu.....	20
4.1. Podstata povinnosti	21
4.2. Pojem právní povinnosti.....	22
4.3. Vznik právní povinnosti	23
4.4. Předmět povinnosti.....	23
4.5. Společenské působení povinnosti.....	24
4.6. Porušení povinnosti	25
5. Právní odpovědnost.....	25
5.1. Pojem odpovědnosti a přehled směrů jeho chápání	25
5.2. Nejnovější tendence v chápání odpovědnosti	29
5.3. Funkce odpovědnosti.....	31
5.4. Členění odpovědnosti.....	32
6. Závěrečné poznámky.....	35
Část druhá: Analýza právních následků porušení smlouvy de lege lata	36
1. Smluvní zajišťovací instituty.....	36
1.1. Smluvní pokuta	37
1.1.1. Charakter, funkce, platná právní úprava	37
1.1.2. Náležitosti ujednání o smluvní pokutě – strany, forma.....	40
1.1.3. Náležitosti obsahu ujednání o smluvní pokutě.....	42
1.1.4. Problematika výše smluvní pokuty	48
1.1.5. Koexistence smluvní pokuty a úroku z prodlení	54
1.1.6. Vztah smluvní pokuty a náhrady škody	55
1.1.7. Smluvní pokuta v režimu obchodního zákoníku.....	57

1.2. Další vybrané zajišťovací instituty.....	58
1.2.1. Zástavní právo (§ 152 až 174 OZ).....	58
1.2.2. Zajišťovací převod práva a zajištění postoupením pohledávky (§553 až 554 OZ)	59
1.2.3. Dohoda o srážkách ze mzdy (§551 OZ).....	59
2. Odpovědnost z prodlení	59
2.1. Charakter, platná právní úprava	59
2.2. Prodlení dlužníka.....	61
2.2.1. Předpoklady prodlení dlužníka.....	62
2.2.2. Prodlení dlužníka a jeho odpovědnost za škodu	63
2.2.3. Právo věřitele odstoupit od smlouvy jako obecná sankce za prodlení dlužníka	63
2.2.4. Automatické zrušení tzv. fixních smluv.....	65
2.2.5. Právní následky dlužníkovy prodlení s plněním peněžitého závazku – úrok z prodlení a poplatek z prodlení	66
2.2.6. Výše úroku z prodlení a poplatku z prodlení	71
2.2.7. Úroky z prodlení versus náhrada škody	74
2.2.8. Úrok z prodlení versus smluvní pokuta – stručné shrnutí.....	75
2.2.9. Právní následky dlužníkovy prodlení s plněním nepeněžitého závazku	76
2.3. Prodlení věřitele	77
2.3.1. Předpoklady prodlení věřitele	77
2.3.2. Právní následky prodlení věřitele.....	78
2.4. Odpovědnost z prodlení v režimu obchodního zákoníku.....	79
3. Odpovědnost za vady	81
3.1. Charakter, platná právní úprava	81
3.2. Předpoklady vzniku odpovědnosti za vady, pojem vady	83
3.3. Vytknutí vad a lhůty pro uplatnění práv z odpovědnosti za vady.....	86
3.3.1. Zákonná odpovědnost za vady	86
3.3.2. Záruční odpovědnost za vady.....	88
3.5. Promlčení práv z odpovědnosti za vady.....	90
3.6. Právní následky vadného plnění.....	91
3.6.1. Společná ustanovení.....	91
3.6.2. Právní následky vadného plnění z kupní a směnné smlouvy.....	94
3.6.3. Vadné plnění u prodeje věci v obchodě	95
3.6.4. Vadné plnění u zhotovení věci na zakázku a oprava a úprava věci (smlouva o dílo)	98
3.6.5. Právní následky vad u bezúplatných plnění	99
3.7. Vztah odpovědnosti za vady a odpovědnosti za škodu	100
3.7.1. Srovnání dvou odpovědnostních institutů	100
3.7.2. Zvláštní úprava v zákoně č. 59/1998 Sb.	101
3.8. Odpovědnost za vady v režimu obchodního zákoníku.....	104
4. Odpovědnost za škodu	105
4.1. Charakter, platná právní úprava	105
4.1.1. Pojem a funkce	105
4.1.2. Charakteristika, geneze institutu	106

4.2. Předpoklady vzniku odpovědnosti za škodu	109
4.2.1. Protiprávní úkon	109
4.2.2. Škoda	112
4.2.3. Příčinná souvislost	117
4.2.4. Subjektivní stránka	120
4.3. Rozsah a způsob náhrady škody	121
4.4. Uplatnění nároku z odpovědnosti za škodu, promlčení	123
4.5. Subjektivní odpovědnost za škodu	124
4.5.1. Generální odpovědnost za škodu dle §420 OZ	124
4.5.2. Odpovědnost za škodu způsobenou úmyslným jednáním proti dobrým mravům dle §424 OZ	126
4.5.3. Exkurs: Culpa in contrahendo	128
4.6. Vybrané konstrukce objektivní odpovědnosti za škodu	129
4.6.1. Odpovědnost za škodu na věci, která je předmětem závazku dle §421 OZ	129
4.6.2. Odpovědnost za škodu dle §421a OZ	132
4.6.3. Odpovědnost za škodu na věcech vnesených, umístěných nebo odložených dle §433 a §435	135
4.7. Odpovědnost za škodu v režimu obchodního zákoníku	142
Část třetí: Následky porušení smlouvy de lege ferenda	144
1. Občanské právo de lege ferenda	144
2. Následky porušení smlouvy de lege ferenda	148
2.1. Závazkové právo a smlouva	148
2.2. Odpovědnost za vady	151
2.3. Odpovědnost z prodlení	154
2.4. Smluvní pokuta	156
2.5. Odpovědnost za škodu	157
Závěr	161
Použitá literatura	163
1. Literatura knižní	163
2. Literatura časopisecká	164
3. Judikatura	166
Abstract in English	169
Legal consequences of breach of contract in civil law	169

Úvod

Potřeby fyzických i právnických osob, a vůbec jejich existence ve společnosti dalších osob, s sebou nutně přináší mnoho právně relevantních interakcí. Soukromé právo coby minimum morálky usměřňuje pouze některé ze společenských vztahů, převážně ty s určitými majetkovými konsekvencemi. Většina z těchto vztahů (ty ‘zdravé’) funguje v rámci smluvní svobody stran zcela bez zásahu zákonných norem dle pravidel hry ujednaných stranami, které se pro ně stávají vlastním zákonem (*lex contractus*). Zdravé smluvní vztahy jsou dovedeny do zdárného konce v podobě splnění závazku všemi stranami dle ujednaných pravidel, čímž je naplněn účel jejich interakce.

V této práci se chci zabývat tou (snad v reálu menší) skupinou případů, kdy smluvní vztahy nejsou dovedeny do kýženého konce, neboť některý ze spolukontrahentů jednal v rozporu se smlouvou, a svou smluvní povinnost tak nesplnil. Popsat, co může být porušením smlouvy, a jaké následky občanské právo zakotvuje pro nápravu tohoto nežádoucího a z hlediska stran disproportionálního stavu, je posláním předložené práce.

Předmětná materie je velmi rozsáhlá a celá pramení ze stěžejní právní zásady *pacta sunt servanda*. Tato zásada má nejen právní, nýbrž celospolečenský rozměr ve smyslu jistého standardu chování lidí mezi sebou a předvídatelnosti jejich jednání. Ony širší společenské souvislosti protismluvního jednání si vyžadují obecnější záběr práce včetně vysvětlení pojmů neodlučně spjatých s touto problematikou jako odpovědnost, delikt atp. Práce je tak pokusem o širší (bráním se slovu komplexnější) náhled na problematiku jak zákonných následků porušení smluvní povinnosti plnit včas, bez vad a nezpůsobit svým jednáním škodu, tak i některých významných smluvených následků porušení jakékoliv smluvní povinnosti *de lege lata*. Přes nutné teoretické a terminologické pasáže chci co nejvíce přiblížit zkoumanou problematiku aplikační praxi běžného života, proto budu hojně pracovat s judikaturou a poukazovat na sporná místa, v nichž například jdou soudy proti převládajícímu názoru právní vědy.

V souvislosti s postupem rekodifikačních prací se nelze nezabývat rovněž předpokládaným budoucím vývojem úpravy předmětných institutů. Následkům porušení smlouvy *de lege ferenda* je věnována samostatná třetí část práce.

Část první: Rozbor základních pojmů, jejich vzájemné vztahy a členění

1. Obecný úvod do problematiky

Úprava právních následků porušení smlouvy je určitým výsekem objektivního soukromého práva, zabývat se zde budu ale pouze základní - občanskoprávní úpravou takových následků. Termíny užívané normami objektivního práva mají svůj specifický význam. Někdy je přímo stanoven zákonem, nezářídka ovšem 'jen' právní vědou a soudní činností zpětně dovozován. Občanské právo je nepochybně uceleným, prastarým a pro soukromé právo stěžejním právním odvětvím. Z tohoto faktu vyplývá i nutnost vlastní souladné terminologie, pojmů se zřetelným významem, pojmů, jež zaručují subjektům právní jistotu coby významný aspekt právního státu. Nelze ale pominout, že jejich obsah se postupem času měnil a vyvíjel. Právní úprava (nejen) následků porušení smlouvy tak užívá bez dalšího pojmů, které nemusí být pro méně zkušeného uživatele na první pohled jednoznačné. Nutno zdůraznit fakt, jehož si každý čtenář právního textu musí být neustále vědom: právo není exaktní disciplína a v podstatě v něm neplatí matematické 'rovná se'. Je multidimenzionálním fenoménem, v němž se stále střetává rozpor mezi otevřeností novým poznatkům jiných vědních disciplín i praktickému životu právních subjektů, čímž se do práva vnáší nové mnohovýznamové pojmy, jež rozrušují logickou strukturu, a požadavkem na zachování koherentního a módním trendům odolného normativního systému. Na první pohled jasný pojem jako např. odpovědnost je tak v literatuře naplňován snad u každého autora jiným obsahem.

2. Základní pojmy

Cílem této části je přiblížit základní pojmosloví nutné pro jisté uchopení tématu a podrobný výklad partie tvořící předmět této práce. Abychom předešli zmatení, je vhodné poznamenat, že některé níže popsané termíny nejsou zákonné, ve smyslu závaznými normami užívané, nýbrž občanskoprávní teorií vytvořené (např. smluvní odpovědnost) za

účelem vhodného členění, výkladu a stanovení jistých východisek pro zkoumání. Tato část tak snad podá zřetelnější představu nejen o tom, jak se základní pojmy v současném právu interpretují, nýbrž i o tom, jaké postavení v systému občanského práva následky porušení smlouvy zaujímají, do jaké skupiny norem náleží, jakou návaznost a hierarchickou vazbu mezi sebou tyto pojmy mají. Díky tomuto - třebaže obsáhlejšímu – úvodu bude možno ve stěžejní druhé části pracovat s pojmy jako relativně hotovými produkty bez obtěžujícího vysvětlování základů, což má napomoci celkově srozumitelnému vyznění práce. Klíčovými pojmy této práce jsou: závazkový právní vztah a zavazovací důvody, smlouva, protiprávní úkon, porušení smlouvy, delikt, právní povinnost, odpovědnost, její koncepce v občanském právu a možnosti jejího členění, zejména zaměření na pojem smluvní (kontraktační) odpovědnost.

Není mou snahou příliš rozšiřovat záběr práce, proto veškerý následující výklad bude zaměřen na zřetelné umístění právem předvídaných následků porušení smlouvy do širšího právního a společenského rámce s cílem vyzdvihnout nejdůležitější zásadu smluvního práva *pacta sunt servanda*.

3. Závazkový právní vztah a tzv. zavazovací důvody

Závazkový právní vztah je druhem právního vztahu, který je příznačný pro soukromé právo. Jde o vztah mezi dvěma či více právními subjekty, jež jsou nositeli subjektivních práv a povinností, a jsou vůči sobě v rovném postavení. Jeden druhému tedy nemůže autoritativně ukládat povinnosti, jak je tomu běžné ve veřejnoprávních vztazích s nadřazeným subjektem, typicky státem. Pokud figuruje stát v závazkovém právním vztahu, běžně coby smluvní strana v důsledku nutnosti zabezpečit své povinnosti dodávkami zboží či služeb soukromými osobami, je vždy právně rovnocenným partnerem se stejnými právy a povinnostmi jako kterýkoliv jiný právní subjekt. Ani jeho postavení ve fázi vymáhání práva před soudem není (nesmí být) preferováno. Vedle rovnosti subjektů je závazkový právní vztah charakteristický tím, že je per definitionem vztahem relativním, vzniklým a trvajícím mezi individuálně určenými subjekty, tedy *inter partes*. Tyto subjekty

jsou navzájem vázány právy i povinnostmi, hovoříme zde tak o typické reciprocitě plnění vzájemných závazků (tzv. *synallagma*).¹

Posuzovaný právní vztah rovněž charakterizuje typické označení subjektů. Ten, který má oprávnění od druhého něco požadovat, je v postavení věřitele (*creditor*), a ten druhý, jenž je povinen věřiteli poskytnout oč oprávněně požádal, je potom v postavení dlužníka (*debitor*). Jednoduše řečeno - jde o vztah, v němž věřitel má pohledávku a dlužník dluh. Většina závazkových právních vztahů je složitá (resp. složená) v tom smyslu, že jsou vnitřně členěným systémem, jehož prvky je zpravidla více věřitelsko – dlužnických vztahů, a jehož jednota je dána jeho kauzou.² Z toho vyplývá skutečnost zásadního významu pro správné pochopení zkoumaného právního vztahu, a to ta, že při jistém zobecnění nelze jeho subjekty označit za dlužníka či věřitele s konečnou platností. Je – li závazkový právní vztah ‘propletencem‘ jednotlivých složkových závazkových právních vztahů, lze označit jeho subjekt dlužníkem jen pro určitou fázi či složku onoho komplexu. Příklad hovoří za vše: V závazkovém právním vztahu založeném nájemní smlouvou, jehož subjekty jsou pronajímatel a nájemce, nelze obecně říci, kdo z nich je např. věřitelem. Ovšem ve vztahu k jednotlivé složce komplexního nájemního vztahu, k placení nájemného, vystupuje již zřetelně pronajímatel v postavení věřitele, jenž má tak pohledávku vůči nájemci. Situace se ale zcela obrací u přenechání věci k dočasnému užívání. Právo na přenechání věci (tedy pohledávku) má nájemce vůči pronajímateli, nájemce je zde tak věřitelem.

Závazkové právní vztahy jsou v objektivním právu upraveny účelovým souborem norem označovaným závazkové právo. „*Závazkovým právem ... rozumíme onu část občanského práva (obecného soukromého práva), kterou tvoří soubor právních norem regulujících ty vztahy, v nichž právu jedné strany požadovat určité plnění odpovídá povinnost druhé strany toto plnění poskytnout.*“³ Nejedná se o zvláštní právní odvětví, jde ovšem o soubor značně široký a meziodvětvový. Bylo by mylné domnívat se, že tento druh

¹ Knappová, M., Švestka, J., Dvořák, J.: Občanské právo hmotné. Svazek 2., 4. vydání, ASPI Wolters Kluwer a.s., Praha 2005, str. 67

² Tamtéž, str. 67

³ Fiala, J., Kindl, M. a kol.: Občanské právo hmotné, Vydavatelství a nakladatelství Josef Čeněk, Plzeň 2007, str. 405

právního vztahu vzniká pouze v dimenzích občanského práva.⁴ Už fakt, že celé dvě třetiny norem obchodního zákoníku (zákon č. 513/1991 Sb., obchodní zákoník, ve znění pozdějších předpisů, dale rovněž jen ‘ObchZ’) upravují obchodní závazkové vztahy, hovoří sám za sebe. Rovněž pracovní poměr, kolem něhož je vystavěno celé pracovní právo, je v základních znacích typickým závazkovým právním vztahem, jenž ukládá zaměstnavateli i zaměstnanci širokou škálu práv i povinností, jako je právo (pohledávka) zaměstnance za výplatou mzdy ale i jeho povinnost řádně konat smlouvenou práci. (Výrazné znaky veřejnoprávních zásahů do tohoto poměru nyní pominěme.) Dále rozšiřovat možnost existence závazkového poměru ale není možné, s tímto pojmem lze operovat jen ve sféře soukromého práva jak již výše uvedeno. Tedy kde končí rovnost subjektů a smluvní svoboda, nelze mluvit o závazcích ve zde užívaném významu. Obchodní ani pracovní závazkové právní vztahy nejsou předmětem zkoumání této práce, proto se nadále omezíme na ty upravené normami občanského práva, s tím, že pro praktické srovnání budou v některých podrobnostech zmíněny prvky závazkového vztahu z odvětví nejbližšího – obchodního práva.

Pro účely práce je rovněž na tomto místě vhodné stručně uvést, jaké funkce jsou závazkovým právním vztahům připisovány právní vědou. Jejich funkcí je zabezpečení uspokojování lidských potřeb ve vzájemné součinnosti více osob, kdy je poskytováno určité plnění za určité protiplnění (typicky směna zboží).⁵ Uvedené se omezuje na smluvní závazky. Vztahy živelně vznikající v důsledku uspokojování potřeb v právním státě s tržním hospodářstvím musí být náležitě regulovány právem, nelze kooperující osoby ponechat ‘libovůli‘ ekonomických zákonitostí. Právo je v tomto ohledu nezastupitelným normativním systémem pro svou závaznost a vynutitelnost. Sama součinnost jako taková práva a povinnosti nezakládá. Situace se mění ve chvíli, kdy stát vztah upraví obecně závaznou normou, a to z důvodu zajištění nezbytné úrovně právní jistoty účastníků. Jde o plnění jedné ze základních povinností státu: normotvorbou regulovat základní životní situace občanů, na základě objektivního práva pak umožnit vznik subjektivních práv a

⁴ Knappová, M., Švestka, J., Dvořák, J.: Občanské právo hmotné. Svazek 2., 4. vydání, ASPI Wolters Kluwer a.s., Praha 2005, str. 22

⁵ Tamtéž, str. 21

povinností a následně dát možnost poškozené straně je autoritativně vymocit za pomoci a garance státu. Takto se běžné společenské vztahy, fungující na zásadách morálky a etiky, mění ve vztahy právní. Společenský vývoj ukázal, že pevný právní rámec závazkových vztahů a jeho zpětně motivující aktivní úloha je zcela nezbytným předpokladem účinného působení společenského, zejména hospodářského systému jako celku.⁶

Vzhledem k tomu, že následky porušení smlouvy vždy vznikají a existují v rámci závazkového právního vztahu (jak dále uvidíme), lze výše uvedené funkce obecně vztáhnout i k úpravě těchto následků. Porušení smlouvy je situací patogenní, vymykající se základním zájmům střetávajících se subjektů. Proto právo působí svojí donucující, motivující a reparující rolí k eliminaci těchto jevů. Nelze – li je eliminovat zcela, potom působí alespoň k zajištění takových prostředků nápravy, jež účinně doženou škůdce k odpovědnosti a nahradí nezaviněně vzniklou újmu, jinými slovy jež odpovídají právně – filozofickému pojetí spravedlnosti toho kterého státu.

Závazkové právní vztahy lze členit na základě mnoha kritérií, pro mé účely je nejdůležitější členění dle právního důvodu vzniku těchto vztahů na závazkové právní vztahy smluvní a deliktní. Toto dělení dává odpověď na otázku, jaký právně relevantní jev (skutečnost či čin) může dát vznik závazkovému právnímu vztahu.

Subjektivné práva a povinnosti vznikají vždy z nějakého důvodu. „*Právní důvod (zvaný též právní titul) je dostatečný důvod, který podle platného právního řádu působí vznik, změnu nebo zánik nějakého práva*“⁷ Práva a povinnosti mohou vznikat nepodmíněně přímo ze zákona, což je v občanském právu výjimečné. Zákon tak vytváří subjektivní práva a povinnosti sám bez nutnosti splnit jakékoliv další podmínky a nevyžaduje tak, aby k zákonu přistoupila nějaká skutečnost. Mnohem častější a praktičtější je jejich vznik podmíněný. Zákon je nevytváří sám, nýbrž je předvídá a aprobejuje, přičemž k jejich vzniku je zapotřebí, aby nastala nějaká další právně relevantní skutečnost. Právním důvodem jsou tak typicky právní skutečnosti, které lze „*definovat jako skutečnosti, které*

⁶ K funkci závazkových právních vztahů blíže viz: Knappová, M., Švestka, J., Dvořák, J.: Občanské právo hmotné. Svazek 2., 4. vydání, ASPI Wolters Kluwer a.s., Praha 2005, str. 21

⁷ Knappová, M., Švestka, J., Dvořák, J.: Občanské právo hmotné. Svazek 1., 4. vydání, ASPI Publishing, Praha 2005, str. 134

na základě zákona působí právní následky.“⁸ Dle M. Knappové ale působí zákon spolu s nějakou právní skutečností téměř vždy i v případech vzniku povinnosti ex lege, ovšem v jiné logické konfiguraci. Kupříkladu zákonné zástavní právo vznikne díky zákonné úpravě nájemní smlouvy. Na jejím základě uzavřou strany smlouvu o nájmu nemovitosti (právní skutečnost), která je nutná k následku, který nás nyní zajímá. Uzavřením smlouvy zde automaticky ze zákona (nikoliv již na jeho základě, dokonce bez ohledu na vůli či vědomí stran) vznikne zákonné zástavní právo pronajímateli nemovitosti týkající se movitých věcí nájemce nacházejících se na pronajaté věci (§ 672 zákona č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů; dále jen ‘OZ’).

V oblasti závazkového práva se užívá pro právní důvod užšího pojmu zavazovací důvody. Občanský zákoník o nich hovoří dost neurčitě v § 489, kde demonstrativně uvádí smlouvu, způsobení škody, bezdůvodné obohacení a jiné skutečnosti uvedené v zákoně coby zavazovací důvody. Toto ustanovení není koncepční, tudíž ani příliš využitelné. Občanskoprávní teorie rozeznává „*tyto právní důvody vzniku závazkových právních vztahů (tzv. zavazovací důvody)*“:

- *právní úkony, zejména smlouvy,*
- *protiprávní úkony,*
- *úřední (právotvorná – konstitutivní) rozhodnutí státních orgánů, zejména soudů,*
- *jiné právní důvody stanovené zákonem, zejména události a protiprávní stavy.“⁹*

Zavazovacími důvody jsou tedy uvedené právní skutečnosti, které na základě zákona (podmíněně) vytváří, mění či ruší závazkový právní vztah.

Výklad vzniku závazků z úředního rozhodnutí by ovšem šel za rámec této práce, stejně jako závazků z právně relevantní události. Následující řádky se zaměří na právní úkon (smlouvu) a protiprávní úkon jako nejpodstatnější skutečnosti, na základě nichž vznikají závazkové právní vztahy, dále se krátce a doplňkově zmíní o protiprávním stavu. Učiníme dále zmínku o souvisejících pojmech porušení smlouvy a delikt, od nichž bude možno volně přejít k takřka všeobjímajícímu termínu odpovědnost.

⁸ Tamtéž, str. 134-135

⁹ Knappová, M., Švestka, J., Dvořák, J.: Občanské právo hmotné. Svazek 2., 4. vydání, ASPI Wolters Kluwer a.s., Praha 2005, str. 71

3.1. Smlouva

3.1.1. Smlouva jako právní úkon

Smlouva je z hlediska třídění právních skutečností typickým právním úkonem, tedy volným právně relevantním jednáním. Právní úkon je charakteristický tím, že jde, jak stanoví § 34 OZ, o projev vůle směřující zejména ke vzniku, změně nebo zániku těch práv nebo povinností, které právní předpisy s takovým projevem spojují. Jednota vůle a jejího projevu zde mají zásadní význam.

3.1.2. Charakteristika smlouvy

*„Smlouva je základním právním nástrojem pro založení, změnu či zánik občanskoprávních (soukromoprávních) vztahů, jejichž prostřednictvím subjekty občanského práva uspokojují ve společnosti své nejrozmanitější zájmy, potřeby a preference.“*¹⁰ Bývá proto označována za základní pilíř soukromého práva. Přesto není pozitivním právem definována, občanský zákoník upravuje ‘jen‘ proces jejího vzniku v § 43 až 51, přičemž se na ni rovněž použijí obecná ustanovení o právních úkonech (§ 34 a násl. OZ). Teorie charakterizuje smlouvu (kontrakt) coby *„dvoustranný, resp. vícestranný právní úkon, k jehož vzniku je třeba shodného projevu vůle (dohody – konsenzu) dvou, resp. více smluvních stran, ohledně celého obsahu smlouvy.“*¹¹ Smlouva tedy vznikne střetnutím dvou jednostranných adresných právních úkonů, přičemž oním průsečíkem je shoda o náležitostech smlouvy. Podle M. Hulmáka se stává konsens smlouvou pouze tehdy, vyplývá – li z něho vůle k právním následkům, přičemž z konsenzu musí pro smluvní strany vyplývat odvozená norma.¹² Dle tohoto autora je tak *„nutné rozlišit konsens jako shodnou vůli více stran, smlouvu jako objektivně posuzovanou shodnou vůli více stran směřující k právním následkům a platnou smlouvu jakožto právní úkon, který tyto následky*

¹⁰ Knappová, M., Švestka, J., Dvořák, J.: Občanské právo hmotné. Svazek 1., 4. vydání, ASPI Publishing, Praha 2005, str. 148

¹¹ Knappová, M., Švestka, J., Dvořák, J.: Občanské právo hmotné. Svazek 2., 4. vydání, ASPI Wolters Kluwer a.s., Praha 2005, str. 29

¹² Srov. Hulmák, M.: Uzavírání smluv v civilním právu, C. H. Beck 2008, str. 6, 7

skutečně má, respektive může mít.“¹³ Aby porušení smlouvy s sebou neslo právní následky, musí se samozřejmě jednat o smlouvu existující a platnou.

3.1.3. Základní smluvní zásady

Smluvní vztahy jsou determinovány některými obecnými zásadami, na které je nutno brát ohled při interpretaci a aplikaci právních norem, aniž by mnohdy byly zákonem zřetelně vysloveny. Jsou jimi zejména rovnost stran a smluvní svoboda coby projev autonomie vůle vyplývající z ust. §2 odst. 2 a 3 OZ. Volnost uzavřít či neuzavřít smlouvu tak může být omezena jen zákonem. Tzv. smluvní přímus je tudíž situací pro občanské právo výjimečnou, v moderní době ovšem již nikoliv ojedinělou, užívanou zejména ve vztazích s vyšší požadovanou mírou ochrany veřejného zájmu. Smluvní strany si mohou volně zvolit typ smlouvy ze smluv pojmenovaných, jež se vytvořily v důsledku historického vývoje jako určité standardizované právní tituly, nebo mohou využít možnosti jim dané § 51 OZ a smlouvou nepojmenovanou (inominátní) vytvořit smluvní závazkový vztah šitý na míru jejich potřebám. Fakt, že ve smluvním závazkovém právu neexistuje uzavřený počet (*numerus clausus*) smluvních typů, je rovněž aspektem autonomie vůle, jinými slovy platí, že smlouvou je to, co si lidé smluví. Nepojmenované smlouvy ovšem nesmí odporovat obsahu nebo účelu zákona (rovněž § 51 OZ). V procesu vzniku každé smlouvy si strany vyjednáváním upraví vzájemná práva a povinnosti, tedy obsah smlouvy, jímž jsou nadále vázáni. Pro tento jev užíváme termín *lex contractus* (smluvní zákon), jenž výstižně vyjadřuje fakt, že smluvený obsah smlouvy nabývá jejím vznikem pro strany stejné závaznosti, jako mají obecně závazné normy. Dokonce části smlouvy, jimiž se strany odchýlily od zákonné úpravy (je – li to dovoleno), mají pro jejich závazkový vztah před ní přednost, a aplikují se tak namísto zákona. V tom se projevuje zřetelně dispozitivnost občanskoprávních norem, která se dá instantně vyjádřit: nesjednají si strany jinak, platí pro ně zákonná úprava. Bez *legis contractus* by vlastně byla nemyslitelná existence nepojmenovaných smluv. Tato zásada není v občanském zákoně koncentrovaná do jednoho ustanovení, nýbrž je rozeseta po všech dispozitivních ustanoveních bez ohledu

¹³ Hulmák, M.: Uzavírání smluv v civilním právu, C. H. Beck 2008, str. 7

na to, jsou – li zřetelně zakončena formulací typu: ‘nestanoví – li smlouva jinak’. O konstrukci *lex contractus* se ještě zmíním v souvislosti se zařazováním následků porušení smlouvy do práva smluvního či deliktního.

Dalšími smluvními zásadami, jež je z hlediska předmětu této práce vhodné poznamenat, jsou zásada dobré víry (*bona fides*) a s ní úzce související zásada, že nikdo se nemůže dovolat své vlastní nepoctivosti (*nemo turpitudine suam allegare potest*). Obecně nejsou v občanském právu formulovány, na což nahlíží teoretici kriticky. Dobrá víra vytváří právní předpoklad, že „*subjekt práva při svém jednání vychází z objektivně zdůvodnitelného osobního přesvědčení, že jedná po právu, resp. že právo, které vykovává mu patří.*“¹⁴ Ta hrstka specifických případů dobré víry v občanském zákoníku v podstatě do závazkového práva nezasahuje, ovšem pro tuto práci může mít význam fakt, že postulát *bonae fidei* je běžně soudy uplatňován při interpretaci právních úkonů a posuzování jejich platnosti. Chování ve zlé víře (opak dobré víry) tak může být posouzeno jako obcházení zákona nebo v rozporu s dobrými mravy (dle § 39 OZ).

Zcela klíčovou roli v mém zkoumání hraje další smluvní zásada – *pacta sunt servanda*. Navazuje na koncepci smluvního zákona a stanoví, že smlouvy se mají dodržovat, neboť jsou závazně učiněnými projevy vůle. V nejobecnějším pojetí jde o základní zásadu celého práva a dokonce i etiky, a to ve významu: dodrž jednou dané slovo, udělej, co jsi slíbil udělat. Do smluvních vztahů vstupuje v podobě povinnosti důsledně dodržovat převzaté smluvní závazky a utvrzuje tak závaznost smluvních projevů kontrahentů. V platném občanském zákoníku je uvedená zásada vyjádřena, ač to nemusí být na první pohled patrné, v §493 OZ. Ten stanoví, že závazkový vztah nelze měnit bez souhlasu jeho stran, nestanoví – li OZ jinak. Uvedené ustanovení v podstatě dává základ obsáhlé úpravě situací, kdy zásada (potažmo smlouva) nebyla dodržena. Občanský zákoník připouští změnu smluvního závazkového vztahu bez ohledu na vůli stran jen zcela výjimečně, příkladem může být tzv. zákonná cese (§550 OZ). Funkci této zásady z pohledu působení práva nejen na osoby podléhající subjektivní povinnosti trefně shrnuje M. Knappová: „*Obecná zásada „pacta sunt servanda“ legislativně vyjádřená ve všech*

¹⁴ Knappová, M., Švestka, J., Dvořák, J.: *Občanské právo hmotné*. Svazek 2., 4. vydání, ASPI Wolters Kluwer a.s., Praha 2005, str. 35

ustanoveních o smlouvách i v ustanoveních tzv. obecné části obligací ... působí i na chování lidí, kteří v tu chvíli žádný závazek nemají. Působí na ně in eventum, podmíněně pro případ, že se subjekty povinnosti stanou. Objektivní právo je tedy jedním z prostředků výchovy lidí k zachování jejich povinností subjektivních.“¹⁵

Právní následky porušení smlouvy jsou tak ideově postaveny na tezi, že je správně závazky dodržovat, je spravedlivé požadovat jejich dodržení a je tak logické, že narušitel žádoucího stavu je nucen strpět jistou (svým způsobem výchovnou) tíživou povinnost, která zároveň reparuje následky utrpěné poškozenou osobou. O tom, co může být onou tíživou povinností v té či oné situaci, pojednává celá druhá část práce.

3.2 Protiprávní úkon

Protiprávní úkon (čin) je volným jednáním, které - na rozdíl od právního úkonu - porušuje právo. Jedná se o druh konání, které právo zakazuje (reprobuje). Dopustí se jej ten, kdo měl určitou povinnost, avšak se choval jinak, než se podle této povinnosti chovat měl. Protiprávnost předpokládá faktické jednání porušující právní povinnost. Tuto povinnost může stanovit smlouva nebo objektivní právo. Pojmovým znakem protiprávního úkonu je stejně jako u právního úkonu vůle projevená ve vnějším světě. O protiprávnosti lze tak uvažovat jen u jednání osoby, která jedná svobodně bez donucení. Vždy tak musí být úkon přičitatelný konkrétní osobě. Vznikne – li například škoda působením zvířete či přírodní katastrofy, nelze o protiprávním úkonu hovořit. To, že jde o volní jednání ale neznamená, že vůle vždy směřuje k vykonání něčeho protiprávního. Na rozdíl od právního úkonu tak vyvolává nepříznivé právní následky nezávisle na vůli osoby, která jej vykonala. Jinými slovy, protiprávní úkon je objektivní kategorií, která je posuzována odděleně od otázky zavinění. Např. plnění vadné věci je porušením smluvní povinnosti. Vůle osoby (dlužníka), která takto vadně plní, přitom nemusí vůbec směřovat k porušení povinnosti, když chtěl splnit závazek řádně, o vadě nevěděl a tato byla způsobena poškozením při převozu věci k věřiteli. Ačkoliv je zde dlužníkově zavinění vyloučeno, na faktu, že se

¹⁵ Knappová, M.: Povinnost a odpovědnost v občanském právu. 1. vydání, EUROLEX BOHEMIA s.r.o., Praha 2003, str. 127

dopustil protiprávního úkonu (že porušil právní povinnost) to nic nemění.¹⁶ To, zda protiprávní úkon bude sám o sobě přinášet odpovědnostní následky, je už jiná otázka – otázka konstrukce vzniku odpovědnosti, zda požaduje zavinění či nikoliv (u vadného plnění nikoliv – stačí fakt, že plnil nikoliv řádně a v důsledku toho obdržel věřitel vadné plnění). Vůle ale samozřejmě může směřovat ke způsobení pro věřitele nepříznivého následku – např. dlužník plní záměrně méně zboží, aby ošidil. Pokud se vůle vztahuje k následku alespoň v takové kvalitě, že povinná osoba měla nebo s přihlédnutím ke všem okolnostem mohla vědět, že následek způsobí, hovoříme již o zaviněném jednání. Stejně tak je nutné posuzovat protiprávnost odděleně od otázky deliktní způsobilosti. Protiprávně se může chovat každý – i osoba bez způsobilosti k právním úkonům. Uzavřeme tedy předchozí úvahy tak, že ke spáchání protiprávního činu dojde porušením právní povinnosti odpovědnou osobou, ať již volní vztah k následku je jakýkoliv. Existují protiprávní úkony zaviněné i nezaviněné. I při nedostatku zavinění tak úkon zůstává, je – li v rozporu s právem, objektivně protiprávní. Aspekt zavinění nás ale zajímá jen u konstrukce odpovědnostních vztahů, které bez zavinění nevzniknou.

Obecně je možné říci, že pojem protiprávní úkon (jednání) je synonymem k pojmu porušení právní povinnosti. Zkoumáme jej z hlediska právního normativního systému, proto je nutné zdůraznit, že protiprávním úkonem je pouze porušení povinnosti stanovené právní normou nebo smluvním ujednáním coby normou od objektivního práva odvozenou. Porušení morální povinnosti uvolnit starší osobě místo ve veřejném dopravním prostředku se může přičítat pravidlům morálky a být sankcionováno pohoršením či jinými následky, nepůjde ovšem o protiprávní úkon a právem předvídané následky porušení povinnosti, stejně jako například nesplnění předvolebních politických slibů vládou. To může mít za následek ztrátu preferencí a nezvolení v další volbě, ale ani zde se nejedná o vynutitelný následek porušení právní povinnosti.

Pojmovým znakem protiprávního jednání je rozpor s objektivním či odvozeným (smluvním) právem, tedy jednání *contra legem*. Spadá sem ale rovněž jednání právo zneužívající, tedy vykonávané k neodůvodněné újmě někoho jiného. Jeho specifickým případem je tzv. šikanózní výkon práva (§3 OZ). Další variantou jednání, která již není

¹⁶ Konstrukce odpovědnosti bez požadavku zavinění výrazně zlepšuje věřitelovo postavení.

výkonem práva a lze ji zařadit do kategorie protiprávní, je chování *in fraudem legis*, tedy obcházení zákona. Má blízko k zneužívání práva a spočívá v tom, že se někdo sice chová podle normy, ale tak, aby záměrně dosáhl výsledku pro právo nežádoucího. Stává se tak např. využitím mezer v právu či nejasností zákona. V některých případech (ne obecně) je za protiprávní jednání automaticky považováno i jednání v rozporu s dobrými mravy (např. odpovědnost za škodu dle §424 OZ).¹⁷ Protiprávnost však vylučují tzv. okolnosti vylučující protiprávnost. Je jimi např. jednání v nutné obraně a v krajní nouzi (§418 OZ), svépomoc (§6 OZ), plnění zákonné povinnosti či svolení poškozeného.

3.2.1. Delikt

V souvislosti s touto problematikou se často skloňuje pojem delikt. Proto považuji za nutné jej charakterizovat zejména ve vztahu k protiprávnímu úkonu. Tento pojem se výrazně váže na odpovědnost za škodu a je vykládán v souvislosti s ní. Pochází z latinského *delictum*, což znamená poklesek, provinění, zločin. V tradičním chápání byl výrazem pro zaviněné porušení povinností stanovené zákonem. Dnes je tento pojem většinou naplňován širším obsahem než v dobách antického Říma a zahrnuje i porušení smluvních závazků.¹⁸ „Právní teorie zásadně dělí právní delikty na trestné činy, přestupky a jiné správní delikty, disciplinární delikty a delikty z porušení povinností ve vztazích upravených soukromoprávní metodou úpravy.“¹⁹ Poslední uvedený (civilní delikt) tak zahrnuje porušení nejen objektivního práva (např. porušení zákonného příkazu dodat zboží řádně a včas) ale i odvozené smluvní normy objektivním právem předvídané (*lex contractus*), např. dodat zboží ve sjednané jakosti. Stejně chápání, které je dle jeho názoru v našem právním řádu již tradiční, zastává J. Švestka. ABGB v §1295 totiž stanovil, že každý je oprávněn žádat na škůdci náhradu škody, kterou mu způsobil zaviněním, necht' škoda byla způsobena porušením smluvní povinnosti či bez vztahu k nějaké smlouvě. K. Eliáš ve svém komentáři (str. 796) relativizuje striktní rozlišování mezi porušením smluvní

¹⁷ Knapp, V.: Teorie práva, 1. vydání. Praha, C.H.Beck 1995, str. 184-186

¹⁸ Srov. Boguszak, J., Čapek, J., Gerloch, A.: Teorie práva. 2. vydání. Praha: ASPI Publishing 2004, str. 196

¹⁹ Tamtéž, str. 197

a mimosmluvní povinností, neboť obojí je porušením objektivního práva, tudíž obojí je civilním deliktem. Jak vidno, v tomto panuje celková shoda.

Spornější otázkou ovšem je, zda pojem civilní delikt zahrnuje všechna porušení soukromého práva (ať už zákonného nebo smluvního) nebo je omezen na zaviněné porušení právní povinnosti. Dle výše citované učebnice teorie práva je právním deliktem každé (jen) zaviněné porušení právních povinností (resp. jejich nesplnění). K. Eliáš tohoto pojmu naopak užívá v souvislosti s protiprávním činem a běžně je zaměňuje. Hovoří o protiprávním jednání nebo o protiprávním činu (deliktu). To však následně mírně zatemňuje formulací, že vůle provázející právní delikt se označuje jako zavinění.²⁰

Uvedený rozkol vystihuje J. Švestka: „*Protiprávní úkon se často označuje též jako delikt ... Toto označení však nelze pro oblast občanského práva považovat za zcela přesné, neboť občanskoprávním deliktem – stricto sensu – je a může být jen zaviněný protiprávní úkon.*“

²¹ Vyjadřuje tím jednak názor, který můžeme považovat za převládající, jednak naznačuje, že chápání pojmu delikt může probíhat v různých rovinách vzhledem k souvislostem. Pro naše účely je podstatný závěr, že pojem delikt není právem přesně vymezen, dle moderního nazírání zahrnuje jak porušení objektivního práva tak i práva plynoucího ze smluv a lze jej chápat *largo sensu* jako porušení právní povinnosti - v tomto širším významu je tak v podstatě synonymem k pojmu protiprávní úkon, v důsledku čehož jsou tyto termíny běžně zaměňovány nebo *stricto sensu* jako zaviněné porušení právní povinnosti. Posledně uvedené pojetí (delikt coby zaviněný protiprávní úkon) lze označit za převládající, proto s ním dále budu pracovat.

Z těchto závěrů vyplývá, že deliktem lze nazvat jen zaviněné způsobení škody. Porušení smluvních povinností prodlením a vadným plněním totiž – jak uvidíme níže – nevyžaduje ke vzniku právních následků škodu, proto např. vadné plnění nebude deliktem, neboť se zavinění nezkoumá. Tomu nasvědčuje i fakt, že se s tímto pojmem setkáváme v literatuře skutečně jen v pasážích o náhradě škody.

²⁰ Eliáš, K. a kol.: Občanský zákoník. Velký akademický komentář. 1. svazek, Linde Praha a.s. 2008, str. 794

²¹ Knappová, M., Švestka, J., Dvořák, J.: Občanské právo hmotné. Svazek 2., 4. vydání, ASPI Wolters Kluwer a.s., Praha 2005, str. 425

3.3. Protiprávní stav

Protiprávní stav náleží do kategorie právních skutečností nezávislých na lidské vůli, na rozdíl od právního i protiprávního úkonu. Je výsledkem působení skutečnosti nezávislé na lidské vůli, jež je objektivně v rozporu s právem. Protiprávní stavy vznikají zpravidla v úzké souvislosti s určitou událostí, která pak je příčinou vzniku stavu. Příkladem je událost v podobě povodně, která zatopí sklepení domu a způsobí tak škodu na majetku coby protiprávní stav. Není ale vyloučeno způsobení protiprávního stavu lidských chování, které je samo o sobě po právu. Jako příklad zde může sloužit nebezpečná činnost spočívající v provozování těžební činnosti. Ta s sebou nese objektivně velké riziko důlní havárie coby protiprávní události, která dává vznik objektivní odpovědnosti za škodu způsobenou provozem zvláště nebezpečným dle ustanovení § 432 OZ s odkazem na §§ 427 a 428 OZ. Na základě protiprávního stavu tak vznikají zpravidla závazkové právní vztahy objektivní odpovědnosti, které vznikají v důsledku povolené (obecně rizikové) činnosti, nebo jako důsledek události nezávislé na lidské vůli. O vzniku závazku z protiprávního stavu lze uvažovat i v situacích bezdůvodného obohacení. Např. v důsledku protržení hráze rybníka (způsobeného vnějšími okolnostmi) vplavou ryby jednoho rybáře do rybníka jeho souseda a bez přičinění kohokoliv z nich (i kohokoliv třetího) onoho souseda obohatí.

Možno poznamenat v souvislosti s pojmem odpovědnosti, že případy vzniku závazků (a odpovědnostních následků) jen z mimovolných událostí nejsou z teoretického hlediska některými autory považovány za odpovědnost, neboť – jak bude níže vysvětleno – odpovědnost je většinou chápána jako nepříznivý sankční následek porušení primární povinnosti. Přitom v těchto případech ale žádná předcházející povinnost nebyla, tudíž ani nemohla být porušena. Odpovědnostní povinnost zde tak není sekundární ale zvláštní povinností primární a např. namísto odpovědnosti za škodu způsobenou živelnou událostí hovoří tyto autoři o mimoodpovědnostním závazku k náhradě škody. Nebyla – li zde primární povinnost, nemohla zde být smlouva, která by mohla být porušena. Z toho důvodu nás tyto případy dále nebudou zajímat (viz následující odstavec).

3.4. Porušení smlouvy coby protiprávní úkon

Pojem porušení smlouvy může lehce svádět k myšlence, že jde o protiprávní stav. To je ovšem nutno odmítnout a uvést, že všeobecně je porušení smlouvy považováno za - ve všech případech - důsledek volního jednání konkrétní osoby záležící v porušení právní povinnosti. U subjektivní odpovědnosti za škodu způsobenou porušením smlouvy není pochyb. Odpovědnost z prodlení a za vady jsou sice objektivní stejně jako případy uvedené o dva odstavce výše, je však nutno mezi nimi kvalitativně rozlišovat. M. Knappová uvádí, že zde jde o odpovědnosti závazkové, takže jejími předpoklady je nutně porušení závazku, tedy právní povinnosti. Odpovídá se zde bez zřetele na zavinění, přičemž však vždy, a to i případech, kdy např. prodlení nastalo v důsledku události, dochází per definitionem zároveň i k porušení závazkové právní povinnosti.²² Jinými slovy porušení smlouvy je považováno za protiprávní úkon. Snad tento závěr vystihuje i následující nuance: správnější je konstatovat, že ‘dodavatel nedodal zboží řádně’ namísto ‘zboží nebylo dodáno řádně’. Stanoví – li tak smlouva nějakou právní povinnost, je pro vznik protiprávního úkonu (porušení smlouvy) nevýznamné, zda ono porušení je důsledkem lidského jednání nebo mimovolní události. Uvedeno na již zmiňovaném příkladu, ze smlouvy vyplývá právní povinnost řádně plnit závazek dodáním smluvené věci ve smluvené jakosti. Vadným plněním dochází k porušení této povinnosti – k porušení smlouvy. Dodavatele stíhá odpovědnost za vady věci bez ohledu na to, zda věc poškodil sám, když mu upadla, nebo mu povodeň zatopila sklad, v důsledku čehož dodal věc rezivělou. V obou případech je důsledek stejný, a to ten, že porušil smlouvu svým protiprávním úkonem spočívajícím v plnění vadné věci.

3.5. Závazkové právo smluvní a deliktní

3.5.1. Charakteristika a rozsah pojmů

Právní úkony (smlouva) a protiprávní úkony (porušení právní povinnosti) jsou tak nejtýpější právním titulem vzniku závazkového vztahu, a to s platností nejen pro český

²² Blíže viz: Knappová, M.: Povinnost a odpovědnost v občanském právu. 1. vydání, EUROLEX BOHEMIA s.r.o., Praha 2003, str. 275

právní řád. V. Knapp totiž uvádí, že všechny kontinentální právní systémy „jako hlavní dva důvody závazků uznávají právní úkony, a to zejména smlouvy, a protiprávní úkony, a to zejména způsobení škody. Podle toho pak kontinentální teorie občanského práva zpravidla obligace rozděluje na obligace kontraktní (smluvní) a na obligace deliktní (extrakontraktní, mimosmluvní).“²³ Kolem těchto základních typů závazkových právních vztahů teorie vytvořila pojmy závazkové právo smluvní a deliktní, které - stejně jako samotný pojem závazkové právo - objektivní právo nezná. Jde o účelové soubory právním norem, jež jsou subkategoriemi závazkového práva.

Smluvní závazkové právo upravuje proces uzavírání smluv coby dvoustranných (či vícestranných) právních úkonů, dále práva a povinnosti kontrahentů vyplývající ze zákonem upraveným smluvních typů i ze smluv nepojmenovaných.

Deliktní závazkové právo získalo svůj název od termínu delikt, který je, jak výše uvedeno, chápán *stricto sensu* jako zaviněný protiprávní úkon. Deliktní závazkové právo tedy upravuje ty vztahy, které vznikly zaviněným porušením norem objektivního práva tam, kde neexistoval žádný smluvní vztah, neboť u smluvních odpovědnostních typů se dle současné úpravy zavinění nezkoumá. Zahrnuje tak ‘pouze’ úpravu vztahů vzniklých způsobením škody (a to ještě teoreticky přesněji nikoliv té, které vznikla z porušení smlouvy). Z důvodů zjednodušení se ale obecně celá úprava náhrady škody označuje jako deliktní právo. (Largo sensu by sem ovšem spadala veškerá problematika právních vztahů vzniklých či modifikovaných protiprávním úkonem – tedy veškeré odpovědnostní vztahy, i smluvní).

3.5.2. Zařazení úpravy následků porušení smlouvy

Otázkou na místě je, kam zařadit porušení povinnosti vyplývající ze smlouvy a souvisejících právních následků. Z výkladu výše vyplývá, že porušení smlouvy je protiprávní úkonem. Vzhledem k tomu, že delikt je převážně vykládán jako zaviněný protiprávní úkon, a k tomu, že většina případů porušení smlouvy vyvolává právní následky nehledě na aspekt zavinění, lze uzavřít, že porušení smlouvy bude materií práva smluvního

²³ Knapp, V.: Velké právní systémy; úvod do srovnávací právní vědy, Praha: C. H. Beck 1996, str. 157

– kontraktačního.²⁴ Následující citace jen potvrzuje pojetí deliktního práva coby mimosmluvního: „*Protiprávní úkon je porušením právní povinnosti (není právně významné, jde – li o právní povinnost vyplývající ze smlouvy či o jinou právní povinnost stanovenou zákonem a zvanou mimosmluvní – deliktní) neboli jsou porušením práva.*“²⁵ Převažující česká jurisprudenc skutečně shodně vymezuje deliktní právo jako právo mimosmluvní, upravující jen následky porušení objektivního (zákonného) práva. Učebnice závazkového práva rozebírá následky porušení smlouvy v oddíle nazvaném ‘Závazkové právo smluvní’.²⁶

Do hlubší analýzy pojmů se ale pouštět nebudu. Nepřipadá mi to nutné a ani pro řešení praktických problémů užitečné, už jen pro to, že závazkové právo smluvní a deliktní jsou pojmy (a soubory norem) uměle a účelově vytvořené, a teoretické zařazení jisté problematiky do jednoho či druhého souboru nemění nic na její právní úpravě, a dle mého názoru nemůže mít ani vliv na aplikaci a výklad oněch norem. Mimo to je opodstatněnost striktního zařazování narušena i samou konstrukcí legis contractus. Vytvoří – li si smluvní strany mezi sebou závaznou normu, která je tak pro ně ‘zákonem’, v podstatě je pak z teoretického hlediska irelevantní, zda došlo k porušení zákonné či smluvené povinnosti, protože obě jsou porušením právní normy, tedy largo sensu civilním deliktem. (Je ale evidentní, že naznačenému zmatku napomáhá společná úprava odpovědnosti za škodu způsobenou porušením smlouvy i jinak. De lege ferenda se to má ovšem změnit – viz třetí část práce).

4. Povinnost v právu

Zařazení úvodní části do této práce dává prostor zabývat se ve stručnosti i širším společenským rámcem posuzovaného tématu před tím, než se přistoupí k samotnému rozboru objektivní úpravy právních následků porušení smlouvy a praktických problémů při

²⁴ S tou výhradou, že škoda vzniká (porušením zákonné normy) i porušením smlouvy, přesto se tradičně celá materie náhrady škody označuje jako deliktní právo. Teoreticky čistě ovšem náleží úprava náhrady škody vzniklé porušením smlouvy pod hlavičku smluvní právo.

²⁵ Knappová, M., Švestka, J., Dvořák, J.: Občanské právo hmotné. Svazek 1., 4. vydání, ASPI Publishing, Praha 2005, str. 168

²⁶ Knappová, M., Švestka, J., Dvořák, J.: Občanské právo hmotné. Svazek 2., 4. vydání, ASPI Wolters Kluwer a.s., Praha 2005, str. 56

jejich aplikaci. Porušení smlouvy lze jinak (a významově shodně) vyjádřit jako porušení primární právní povinnosti dobrovolně převzaté stranou smlouvy. Subjektivní práva a povinnosti jsou obsahem každého – a tedy i závazkového – právního vztahu, přitom s nimi veřejnost i většina teorie pracuje jako s hotovými pojmy. Pro správné uchopení a pochopení smyslu a působení odpovědnostních následků je ale dle mého názoru užitečné pojednat o pojmu povinnost (zejména právní), jeho sociologických souvislostech a působení na chování lidí. Pravděpodobně nejkompaktnější pojednání o právě uvedeném v české právní vědě předložila M. Knappová, a ačkoliv některé její názory byly již překonány, mnohé stěžejní myšlenky jsou dodnes všeobecně přijímány a je jimi argumentováno. I proto je následující text ovlivněn převážně její prací.

4.1. Podstata povinnosti

Předně je nutno uvést, že jakákoliv povinnost je myslitelná jen ve společenském soužití lidí. Izolovaný jedinec nemůže mít žádnou povinnost, stejně jako nemůže mít žádné právo. To jen potvrzuje známý závěr, že právo je společenským fenoménech regulujícím zejména chování osob ve vzájemné interakci. „...*právně povinované chování člověka není nikdy chováním člověka od společnosti izolovaného, nýbrž je vždy chováním člověka ve společnosti, a společnost má zájem na tom, aby se lidé v určitých situacích chovali určitým způsobem.*“²⁷ Dle M. Knappové je ekonomickým základem povinnosti potřeba člověka žijícího ve společnosti. Potřebu lze označit za objektivní prvek právní povinnosti, zatímco zájem je prvkem subjektivním. Zájem vzniká okamžikem uvědomění si potřeby. Tím, že vyvolává vůli, aby byl uspokojen (resp. aby byla uspokojena potřeba, která je v jeho základech), vyvolává i požadavky, aby se jiní lidé ve vztahu k subjektu zájmu nějak chovali. Zájem tedy jakožto vědomí určitých potřeb je zároveň vědomím potřeby určitého lidského chování, které je k jejich uspokojení zapotřebí. Ekonomické vztahy však samy o sobě neznají žádné povinnosti, proto ekonomika nenutí ke konformnímu chování vynutitelnou povinností, nýbrž vlastními prostředky – ekonomickým donucením. Společenským vývojem se vědomí potřeby určitého lidského chování ustálilo a

²⁷ Knappová, M.: *Povinnost a odpovědnost v občanském právu*. 1. vydání, EUROLEX BOHEMIA s.r.o., Praha 2003, str. 129

formalizovalo jako vědomí objektivními podmínkami života společnosti podmíněného řádu společenského chování lidí. Jakmile si společnost začala uvědomovat nebezpečí lidského chování, které se přičí jejím zájmům, dostaly prostor normativní systémy s jejich sankčními mechanismy. „*Je to společenská morálka, která donucuje společenským odsouzením ... a je to, a to právě nás zajímá, právo, které vytváří povinnost, sankcionovanou donucovací mocí státu.*“²⁸ Právní normu lze tak chápat i jako ideologický prostředek k realizaci určitého společenského účelu, který působí tím, že usměřuje lidské chování žádoucím směrem.

4.2. Pojem právní povinnosti

Dostáváme se tak k pojmu právní povinnost, která jak vidno vyvstala z objektivních společenských potřeb, a je všeobecně determinovaná materiálními vztahy ve společnosti. M. Knappová definuje právní povinnost jako právem uloženou míru nutnosti určitého chování. V podstatě shodně ji definují i jiní autoři, např. právní teoretik A. Gerloch: „*Právní povinnosti se rozumí nutnost, vyplývající bezprostředně nebo zprostředkovaně pro právní subjekty z právních norem, chovat se určitým způsobem pod hrozbou sankce.*“²⁹ Právní povinnost tak má sice svůj sociální základ v objektivních potřebách společnosti, jejím zdrojem je však vždy právní norma, neboť jde o míru nutnosti chování stanovenou objektivním právem, právní normou. Nutno mít na paměti (to platí zejména pro zákonodárce), že povinnost nemůže být neomezena, neboť je výjimkou ze svobody lidského chování dle ústavního principu ‘každý může činit vše, co zákon nezakazuje, a nikdo nesmí být nucen činit, co zákon neukládá’, vyjádřeného v čl. 2 odst. 4 Ústavy ČR. Listina základních práv a svobod dále v čl. 4 odst. 1 stanoví, že povinnosti mohou být ukládány toliko na základě zákona a v jeho mezích a jen při zachování základních práv a svobod. Lze shrnout, že určujícími znaky právní povinnosti jsou právní norma, z níž vyplývá určitelná míra nutnosti chování, a potencionální státní donucení k takovému chování. M. Knappová rozlišuje donucení přímé (procesní, exekuční) a nepřímé (hmotněprávní - např. pokuty, neplatnost). Významnějším se jeví rozlišování povinnosti

²⁸ Tamtéž, str. 48, 49; k uvedené problematice blíže viz strany 41-49

²⁹ Gerloch, A.: Teorie práva. 3. vydání. Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., Plzeň 2004, str. 166

podmíněné od nepodmíněné. Podmíněná povinnost se realizuje až spolu s další skutečností, která musí nastat, tím se z ní stává nepodmíněná. Např. strany si smluví, že zboží bude předáno měsíc po uzavření smlouvy. V období od jejího uzavření do jednoho měsíce od tohoto data se jedná o povinnost podmíněnou a dosud nevynutitelnou; uplynutím smluvené lhůty se mění na dospělou – nepodmíněnou povinnost.³⁰

4.3. Vznik právní povinnosti

„Občanskoprávní povinnosti vznikají tehdy, existuje – li společenská potřeba a jí odpovídající společenský zájem na určité úpravě majetkových vztahů mezi lidmi ve společnosti.“³¹ Tyto sociální aspekty (potřeby a zájmy) jsou kauzou právní povinnosti, nikoliv jejím právním důvodem, jsou tedy společenským (či hospodářským) motivem pro vznik objektivní právní úpravy. Z té ovšem zatím žádná práva a povinnosti nevyplývají. Ke kauze se musí přidat právní důvod, relevantní právní skutečnost. Jak již bylo zmíněno, vznik subjektivních povinností (a práv) ex lege (ze zákona, nikoliv tedy na jeho základě) je v této oblasti ojedinělý. Příkladem je povinnost *neminem laedere* stanovená § 415 OZ. „V občanském právu je tedy pravidlem, že právní norma neukládá právní povinnost kategoricky (imperativně) ale hypoteticky. Ukládá ji zpravidla pro případ, že nastane nějaká skutečnost.“³² Právními důvody vzniku povinnosti jsou konstitutivní akt, mimovolní událost (stav) a zejména pak jednání – právní nebo protiprávní.

4.4. Předmět povinnosti

Předmětem každé právní povinnosti je totéž, co je předmětem právního vztahu, totiž určité lidské chování. Podle M. Knappové lidé buď mohou něco konat, nebo mohou něco nekonat, jiný způsob jejich chování neexistuje. Bipartice konat - nekonat je základem rozlišení na dát, konat, zdržet se, strpět, které je ve skutečnosti dvoustupňové a má logickou podobu:

1. konat, a to: a) dát, b) konat něco jiného;

³⁰ Srov.: Knappová, M.: Povinnost a odpovědnost v občanském právu. 1. vydání, EUROLEX BOHEMIA s.r.o., Praha 2003, str. 49-69

³¹ Tamtéž, str. 75

³² Tamtéž, str. 78

2. nekonat, a to: a) nebránit se chování někomu jinému (strpět), b) nekonat něco jiného.³³

4.5. Společenské působení povinnosti

Povinnost působí na chování osob tak, aby se z množiny všech možných svých chování chovaly způsobem společensky žádoucím. Na ty, kteří nemají subjektivní povinnost, působí objektivní povinnost podmíněně, vychovává a vede je k tomu, aby se chovali podle své subjektivní povinnosti, stanou – li se jejími subjekty. Na chování osob, které již mají subjektivní povinnost působí povinnost objektivní i subjektivní. Subjektivní proto, že stanoví míru nutnosti chování toho, kdo je povinen. *„Objektivní povinnost právní bývá pocíťována jako subjektivní povinnost mravní ... a jakožto povinnost mravní bývá splněna dobrovolně, někdy vůbec bez vědomí toho, že se tímž chováním plní povinnost právní. Zkušenost ukazuje, že v dobrovolnosti plnění právní povinnosti často bývá prvek nedobrovolnosti, prvek donucení, nikoliv však ještě fyzického donucení, kterého používá stát, nýbrž donucení psychického, které vyvěrá z objektivní povinnosti samé.“*³⁴ Z hlediska efektivnosti jejího působení je ale nutné poznamenat, že je - li právních povinností příliš mnoho a jsou – li příliš podrobné, oslabuje se subjektivní vědomí povinnosti a tím se oslabuje i její působení na chování jedince.

Dle Knappové prostředky, jimiž občanskoprávní povinnost působí na chování lidí jsou:

1. působení výchovné,
2. psychické donucení, a to a) hrozbou fyzické vynutitelnosti nebo
b) hrozbou občanskoprávní sankce - odpovědnosti,
3. fyzické donucení (exekuce).

Hovoříme tak zejména o působení psychologickém (ad 1 a 2) a působení právními následky (ad 3). Občanskoprávní povinnost však sama o sobě žádné právní následky nepůsobí. Povinnost je právním následkem svého právního důvodu (např. proti/právního

³³ Blíže viz Knappová, M.: Povinnost a odpovědnost v občanském právu. 1. vydání, EUROLEX BOHEMIA s.r.o., Praha 2003, str. 151, 159

³⁴ Tamtéž, str. 127

úkonu), není však sama právním důvodem. Splnění povinnosti je tedy důsledkem jejího psychologického působení, nikoliv právním následkem povinnosti.³⁵

4.6. Porušení povinnosti

Právní následky však působí porušení takové povinnosti. To se projevuje dvojitým způsobem: Jednak se aktivizuje státní fyzické donucení coby procesní sankce ve formě nuceného výkonu rozhodnutí, jednak nastupuje hmotněprávní sankce v podobě typicky vzniku nové povinnosti vedle dosavadní nebo místo ní. Tato nová povinnost je sankční povinnost a působí stejně jako občanskoprávní povinnost vůbec. Přistoupí – li k občanskoprávní povinnosti civilní (odpovědnostní) sankce, intenzita působení stoupá.

K porušení povinnosti dojde v okamžiku, kdy chování subjektu povinnosti vykročí z míry nutnosti chování stanovené právem. „*Porušení občanskoprávní povinnosti je právně relevantní úkon. Je to protiprávní úkon, který souvisí se zaviněním nebo někdy (v případech zákonem výslovně stanovených) nezávisle na zavinění působí vznik povinnosti resp. jiného právního následku (např. neplatnost právního úkonu). Povinnost, která z porušení povinnosti jako protiprávního úkonu vzniká, je od porušené povinnosti odlišná, je vzhledem k ní následná. Je to povinnost odpovědnostní.*“³⁶ Jinými slovy, porušení primární povinnosti s sebou nese, dle převažujícího pojetí, vznik sekundární sankční povinnosti, která přímo je občanskoprávní odpovědností. J. Boguszak doplňuje, že právní následky porušení povinnosti konec konců směřují vždy k tomu, aby k porušení práva nedocházelo, a aby byly jeho následky napraveny. Nejsou tedy primárně sankční – nemají trestat porušitele a obohatit poškozeného.

5. Právní odpovědnost

5.1. Pojem odpovědnosti a přehled směrů jeho chápání

Právní odpovědnost je jedním z nejobtížněji uchopitelných pojmů v právu vůbec, ačkoliv je dnes a denně skloňována ve všech pádech jakoby hotový a neproblematický jev.

³⁵ Podrobněji viz Knappová, M.: Povinnost a odpovědnost v občanském právu. 1. vydání, EUROLEX BOHEMIA s.r.o., Praha 2003, str. 125-130

³⁶ Tamtéž, str. 199

Potíže pramení z toho, že se nejedná o termín právem vytvořený, nýbrž do něj z běžného jazyka a společenských věd vnesený. Česká (československá) občanskoprávní věda si prošla poměrně mohutnou diskusí týkající se pojmu, obsahu a působení odpovědnosti v 60. letech 20. století. Nejprve se zaměříme právě na průběh a výsledky oné diskuse. Iniciátorem byl pravděpodobně V. Knapp.

Knapp se zabýval základním dilematem, zda se odpovídá za splnění povinnosti či její nesplnění. Dospěl k přesvědčení, že se odpovídá za splnění povinnosti, proto je přiřazován k již překonané a dále nerozvíjené koncepci, že odpovědnost je hrozba sankcí. Jeho představu lze stručně vyjádřit tak, že odpovědnost vzniká současně se vznikem povinnosti a trvá spolu s ní latentně až do porušení povinnosti, kdy se latentní povinnost aktivizuje.³⁷ Vlastní sankce je dle tohoto pojetí až důsledkem, resp. druhým stádiem odpovědnosti. Nositel právní povinnosti tak odpovídá za její splnění, stejně tak za její nesplnění.³⁸ M. Knappová uvedené pojetí podrobila kritice. „*Hrozba sankcí ovšem může být podle našeho názoru nanejvýš první latentní fází odpovědnosti, která existuje mimo právní vztah, není však ještě odpovědností ve vlastním slova smyslu, jelikož nemá žádnou právní relevanci: oprávněný nemůže na dlužníkovi z titulu odpovědnosti v této fázi požadovat nic, resp. o nic více než z titulu povinnosti. Teze, že odpovědnost vzniká spolu s povinností, směšuje možnost se skutečností.*“³⁹ Navíc podle ní teze, že někdo je postižen sankcí, poněvadž je odpověden, je tautologická, tudíž z hlediska právní logiky vadná. Přesto z hlediska sociálního působení odpovědnosti nachází společný most pro svoji a Knappovu představu ve formulaci, že za splnění povinnosti se odpovídá do doby, než byla porušena; poté se odpovídá za její nesplnění (porušení).

Zcela zanedbatelný a opuštěný je názorový proud považující odpovědnost za složku občanskoprávního poměru. Tyto názory připomínají středověké štěpení dluhu a odpovědnosti. Odpovědnost je chápána jako sankce procesní (vynutitelnost) a je imanentní složkou občanskoprávního poměru. V krátkosti lze zmínit i pozitivistický směr ve světě

³⁷ Knapp, V.: Některé úvahy o odpovědnosti v občanském právu. Stát a právo, 1956, str. 66 a násl.

³⁸ Srov.: Eliáš, K. a kol. Občanský zákoník. Velký akademický komentář. 1. svazek, Linde Praha a.s., 2008, str. 762

³⁹ Knappová, M.: Povinnost a odpovědnost v občanském právu. 1. vydání, EUROLEX BOHEMIA s.r.o., Praha 2003, str. 214

zastoupený např. francouzy Henri Mazeuadem a André Tuncou. Dle pozitivistů, jak uvádí M. Knappová, stojí v základu konflikt zájmů, který vzniká mezi tím, jehož práva byla porušena a tím, kdo je porušil. Uvedené pojetí lze shrnout do fráze: 'Někdo je odpovědný vždy, je – li povinen nahradit nějakou škodu'. Pozitivisté zkoumají jak se de lege lata pozná že je někdo odpovědný.⁴⁰

Nejvýznamnější a v současné době ustálené a obecně přijaté pojetí ztotožňuje občanskoprávní odpovědnost s občanskoprávní sankcí. Bylo předestřeno koncem 50. let 20. století Š. Lubym a dále rozvíjeno M. Knappovou, J. Švestkou a částečně také J. Macurem. Odpovědnost dle výše uvedených autorů vzniká teprve tehdy, byla – li povinnost porušena a jen tehdy, má – li porušení povinnosti za následek dopadnutí sankce. Š. Luby jako první uvedl, že odpovědnost je povinností mající sekundární povahu, neboť k jejímu vzniku je zapotřebí přítomnost primární povinnosti a její porušení. Primární povinnost dle něj sleduje původní hospodářský cíl, zatímco odpovědnost směřuje k reparaci (kompenzaci) újmy. Na základě toto ztotožnil odpovědnost se sankční povinností a sankcí.⁴¹

Výrazně zasáhla do těchto úvah M. Knappová, která se přidala k proudu a argumentačně jej vyztužila. V reakci na Knappovu koncepci uvádí: „*Porušení povinnosti je tou právní skutečností, která aktivizuje předpisy objektivního práva o následcích porušení povinnosti tak, že tyto následky v konkrétním případě skutečně nastanou. Takto chápaná odpovědnost znamená rozšíření dlužníkových povinností o povinnosti stanovené sankcí, které před porušením neměl. Tato odpovědnost již není hrozbou sankcí, nýbrž sankcí samou. Znamená vznik nové povinnosti, odpovědnostní povinnosti, a tím i vznik nového právního vztahu odpovědnostního.*“⁴² Autorka analyzuje různé konkrétní právní následky porušení smluvní i mimosmluvní povinnosti a dochází ke zobecnění, že jimi jsou zejména:

- a) perepetuace povinnosti primární a její opření o nový právní důvod,
- b) změna primární povinnosti co do její dospělosti,

⁴⁰ Pro podrobnosti viz Knappová, M.: Povinnost a odpovědnost v občanském právu. 1. vydání, EUROLEX BOHEMIA s.r.o., Praha 2003, str. 207, 216

⁴¹ Více viz.: Luby, Š.: Prevencia a zodpovednost v občianskom práve I., 1.vydání, Bratislava 1958, str. 30 a násl.

⁴² Knappová, M.: Povinnost a odpovědnost v občanském právu. 1. vydání, EUROLEX BOHEMIA s.r.o., Praha 2003, str. 214

- c) vznik nové (sekundární) povinnosti,
- d) přechod nebezpečí nahodilé zkázy, ztráty a poškození věci,
- e) neplatnost právního úkonu,
- f) ztráta práva, resp. skutečnost, že právo, které by jinak vzniklo, nevznikne,
- g) možnost vynucení splnění povinnosti fyzickým násilím (exekucí).

Dále zkoumá, které z uvedených následků jsou civilní sankcí se závěrem, že z pojmu civilní sankce (tudíž i z pojmu odpovědnost) nutno vyloučit perpetuaci povinnosti (ad a) a možnost vynucení exekucí (ad g). To proto, že sankce je per definitionem odlišná od primární povinnosti a u perpetuace ani možnosti procesního vynucení nic co by sankci připomínalo nenastává. Sankci chápe jako občanskoprávní změnu hmotněprávního postavení subjektu primární povinnosti, ke které došlo porušením primární povinnosti; jde o změnu, jež zhoršuje postavení povinného subjektu ve společenském vztahu právem upravovaném. Ostatní následky shora civilní sankcí jsou. Knappová však řadou úvah dochází k tomu, co již bylo nastíněno v úvodu tohoto odstavce, že z jí uváděných druhů civilních sankcí lze jako občanskoprávní odpovědnost označit jediný – vznik nové (sekundární) povinnosti! Nikoliv každá civilní sankce je tak odpovědností, je jí jen ta spočívající ve vzniku nové sankční povinnosti. Odpovědnost je dle jejího názoru rozšířením míry nutnosti chování, k němuž došlo v důsledku porušení povinnosti. Tím v podstatě odůvodňuje předcházející vyloučení změny primární povinnosti z odpovědnosti, neboť odpovědnostní povinnost je povinností z jiného právního důvodu, tudíž ve vztahu k povinnosti primární je kvalitativně jiná. Občanskoprávní odpovědnost je však stále občanskoprávní povinností, proto s ní má mnoho společného. Liší se od ní zejména svou konsektivností, je tedy povinností společensky i právně následnou. Primární povinnost je nutným předpokladem odpovědnosti. Nutným, ovšem nikoliv dostatečným. K existenci primární povinnosti musí přistoupit skutečnost, již se primární povinnost ruší, a již právo sankcionuje. Existence právní povinnosti je tak dle Knappové právním předpokladem vzniku odpovědnosti, porušení povinnosti (protiprávní úkon) je jeho právním důvodem.

Na přecházející směr úvah navázal J. Švestka, který odpovědnost definoval jako „*zvláštní prostředek k nápravě vzniklé újmy a obnově původního právního postavení.*“⁴³ Rovněž on vnímá sankci jako sekundární právní povinnost, která vznikla porušením původní právní povinnosti, přičemž tuto sankci ztotožňuje s odpovědností. J. Macur podrobil tyto názory kritickému zkoumání, v němž mimo jiné vyvrátil argumentaci M. Knappové o tom, že některé typy sankcí nejsou odpovědností. Souladně i např. J. Boguszak dodává, že následná tíživá povinnost není jediným možným (odpovědnostním) následkem porušení primární právní povinnosti. Toto porušení totiž zpravidla nemá vliv na další trvání původní povinnosti. Povinný je nadále zavázán ji splnit (např. u prodlení nekončí povinnost dluh splnit). Tato povinnost se porušením mění v dospělou, čímž je dána možnost domoci se jí pomocí státního donucení. Není ale vyloučen vznik dalších sankčních následků, které nelze zařadit do uvedených kategorií. Autor naznačuje případy neplatnosti právního úkonu, zániku práva, některé lze uplatnit až spojením s další skutečností (např. možnost podat výpověď z nájmu bytu, ovšem až po přivolení soudu).⁴⁴ Tím moderní chápání opět rozšiřuje škálu možných odpovědnostních následků i na další druhy, které M. Knappová sice pojmenovala ale pod odpovědnost nezahrnovala.

V 80. letech minulého století výraznější diskuse ustala, neboť bylo nutno zabývat se jinými tématy, zejména v a po přelomovém období sametové revoluce, s tím, že se ustálilo a přijalo sankční pojetí odpovědnosti v jeho různých modifikacích.

5.2. Nejnovější tendence v chápání odpovědnosti

V posledních letech se opět zlehka probouzí zájem o tento pojem a snaha vykládat jej v širších souvislostech i jiných vědních disciplín. Tyto interdisciplinární přístupy lze sledovat již u starší studie P. Hajna.⁴⁵ Ten se zaměřuje zejména na společenskou efektivnost právní odpovědnosti a uvádí, že míra efektivnosti právních institutů je determinována mírou pochopení jejich funkční podstaty a místa mezi ostatními nástroji

⁴³ Švestka, J.: *Odpovědnost za vady podle československého socialistického práva*. 1. vydání. Praha: Univerzita Karlova 1976, str. 18

⁴⁴ Viz Boguszak, J., Čapek, J., Gerloch, A.: *Teorie práva*. 2. vydání. Praha: ASPI Publishing 2004, str. 192-194

⁴⁵ Hajn, P.: *Institut právní odpovědnosti a efektivnosti práva*, Acta universitatis Carolinae – Iuridica, Praha 1986

společenského řízení. Přes obecnější záběr se ale i on dopracovává k odpovědnosti coby sankci, přičemž apeluje na hledání cesty k dosažení potřebné úrovně efektivnosti práva právě prostřednictvím odpovědnostních sankcí. Dále jistě stojí za zmínku i pojetí J. Handlara.⁴⁶ Handlar upozorňuje, že pojem odpovědnost pronikl do právní terminologie jako obecný a mnohovýznamový. Právo jej nevytvořilo, a to je pramenem všech složitostí a diskusí. Z mnoha významů tohoto mimoprávního pojmu akcentuje jednak chápání odpovědnosti jako vědomí nutnosti provést určitý úkon řádně (jednat zodpovědně), jednak odpovědnost coby stav, kdy je možno určitému subjektu přičíst následky jeho jednání či jinou skutečnost (tedy přičitatelnost něčeho někomu). Handlar navrhuje převzít později uvedený význam i do práva, přičemž odpovědnost zde, při vědomí, že jde o pojem bez normativního obsahu, zahrnuje různé případy přičitatelnosti určitých následků určitým situacím. Právními pojmy s jasným obsahem tak zůstávají jen pojmy jako odpovědnost za vady atd. Uvedená studie otevírá zcela nový prostor a vyvolává souvislosti mezi systémy, v nichž pojem odpovědnost vznikl, a systémem práva, jejich jazykovými sítěmi a vzájemným působením. Vyjadřuje napětí mezi představou o právu coby koherentním systémem vzájemně spjatých institutů, který si zachovává logiku a funkčnost programovou uzavřeností vůči jiným systémům, a požadavkem právního řádu jako systému pravidel fungování společenských vztahů, který je reflexí společenské reality a neexistuje tak sám pro sebe. Handlarovo pojetí také obnažuje podstatu 'klasických úvah' 60. let, s odstupem je z nich patrné mnohdy až přílišné lpění na úzce vymezeném stavu *de lege lata*, ačkoliv by vnímaly širší souvislosti.⁴⁷

Ze shora uvedeného se závěry vytváří nesnadno. Nejspíše proto, že nic uzavřeno není. Je vhodné se ale pod vlivem nejnovějších úvah zabývat odpovědností jednak jako pojmem obecným, jednak jako pojmem právním s určitým normativním obsahem. Co se týče obecného pojmu odpovědnost, *„Ize zobecnit jeho obsah jako serialitu, tj. souslednost lidského chování v jeho jednotlivých fázích, představující vazbu adekvátní, společensky*

⁴⁶ Zejm.: Handlar, J.: Právní odpovědnost – netradiční zamyšlení nad tradičním pojmem, in: Právník, 11/2004, str. 1041 a násl.

⁴⁷ Blíže viz: Eliáš, K. a kol.: Občanský zákoník. Velký akademický komentář. 1. svazek, Linde Praha a.s., 2008, str. 764-5

nebo individuálně žádoucí reakce na určitou společenskou situaci.“⁴⁸ Požadavek chovat se dle práva odpovědně znamená realizovat systém normativní souslednosti chování osob v právním smyslu. Takto široce koncipovaná odpovědnost představuje základní funkci celého právního řádu. Právní obsah tohoto pojmu je jistě značně determinován samotným jeho užíváním v předpisech občanského práva. Zde sice v mnoha ustanoveních je odpovědnosti užíváno jako systému sankčních následků porušení právní povinnosti, ovšem dojem jednoznačnosti se vytrácí ve stejně početné skupině ustanovení, kde se užívá pojmu odpovědnost promiscue s pojmem ručení, aniž by šlo o sankci (srov. §472 odst.1 OZ) či je užíván pojem povinnost k náhradě škody tam, kde má být dle smyslu odpovědnost (např. §519, §752 OZ). Přesto možno shrnout slovy J. Hurdíka, že „lze institut odpovědnosti (právní odpovědnosti – pozn. aut.) v nejširším smyslu tohoto pojmu chápat jako společensky žádoucí a právně relevantní reakci osob na požadavek chovat se v souladu s právem. V užším smyslu pak odpovědnost je standardně většinou přijímána jak textem předpisů občanského, resp. soukromého práva, tak odbornou právníkou veřejností jako následná (sekundární) právní povinnost, vznikající buď z porušení primární právní povinnosti nebo jako důsledek objektivního stavu újmy, spojeného s požadavkem na jeho kompenzaci.“⁴⁹

5.3. Funkce odpovědnosti

Nejobecněji lze uvést, že funkce odpovědnosti je blízká samotné funkci regulace soukromoprávních vztahů – tedy dosažení a udržení rovnováhy zúčastněných zájmů. Konkrétněji pro odpovědnost v převládajícím významu se obvykle uvádí funkce reparační (náhrada vzniklé újmy), nikoliv primárně sankční (cílem je obnovit původní stav – funkce restituční - nikoliv potrestat odpovědného ani obohatit oprávněného). Kvalitní právní úprava působí běžně i funkcí preventivní na případné rušitele právní povinnosti, že budou hnáni k nápravě a splnění primární i sekundární povinnosti, třeba i nuceným výkonem rozhodnutí. Více viz funkce odpovědnosti za škodu.

⁴⁸ Tamtéž, str. 767

⁴⁹ Eliáš, K. a kol.: Občanský zákoník. Velký akademický komentář. 1. svazek, Linde Praha a.s., 2008, str. 770

5.4. Členění odpovědnosti

České občanské právo nezná (obecnou) odpovědnost jako jedinou nečleněnou kategorii, nýbrž zná její druhy specifikované podle jednotlivých skutkových podstat. Chápaní odpovědnosti coby sankčního následku umožňuje její členění dle rozličných kritérií. Jednotlivé sankční následky (právo oprávněného na odstoupení od smlouvy, na opravu věci etc.) tak lze zařazovat do nadřazených množin (např. odpovědnost za vady) dle shodných charakteristických znaků. Z praktického hlediska je zajímavé:

1. tradiční členění dle charakteru povinnosti, jež byla porušena, na odpovědnost za škodu, odpovědnost za nenáležitě splnění co do jakosti (za vady) a co do času (za prodlení), příp. i odpovědnost za neoprávněně získaný majetkový prospěch (za bezdůvodné obohacení);
2. členění dle existence požadavku zavinění na odpovědnost subjektivní a objektivní
3. členění dle toho, zda byla porušena povinnost zákonná či vyplývající ze smlouvy na odpovědnost deliktní a smluvní (kontraktní).

Ad 1) Rozbor druhů odpovědnosti dle tohoto kriteria je hlavním posláním této práce. Jedná se o tradiční členění odpovědnostních druhů. Klíčem k takovému rozdělení je povaha a působení sankčního následku a to, zda spočívá v modifikaci původní povinnosti či vzniku zcela nové či ještě v jiných následcích. Z praktického hlediska se do odpovědnostních skupin rozlišuje podle souvisejících či shodných okolností nebo situace, v níž se aplikují. Odpovědnost z prodlení tak zahrnuje všechny právní důsledky meškání se splněním závazku, odpovědnost za vady pro změnu komplexně zahrnuje všechny důsledky plnění, jež má z právního hlediska vady. Odpovědnost za škodu se týká situací, kdy ze vzájemného působení dvou či více osob vznikne v právní sféře jedné z nich (majetková) škoda či imateriální újma.

Ad 2) Subjektivní odpovědností se rozumí odpovědnost za zaviněné porušení povinnosti, zatímco objektivní odpovědnost je odpovědností za porušení práva vznikající bez zřetele na to, jaký byl subjektivní vztah rušitele k porušení povinnosti. Postačí samotná existence porušení právní povinnosti, vznik škody a příčinná souvislost mezi jednáním

povinného a vznikem škody. Příkladem může být porušení povinnosti k náhradě škody způsobené těmi, kdo jsou povinni vykonávat dohled nad nezletilými a duševně postiženými - §422 OZ. Naše civilistika však mezi případy objektivní odpovědnosti řadí převážně ty případy, kde porušení práva úplně chybí (povinnost nahradit škodu např. stíhá toho, kdo ji způsobil vlastní provozní činností – tedy dovoleným jednáním). Hovoří se o odpovědnosti za výsledek (či za riziko) a nepanuje úplná shoda, zda jde stále o odpovědnost ve výše uvedeném smyslu (škodě nepředchází porušení práva). Tyto případy odpovědnosti jsou odůvodňovány existencí jistých společensky sice prospěšných aktivit, při kterých však hrozí vysoké riziko vzniku škody, jež nelze ani při vynaložení náležité péče zcela vyloučit. Občanské právo však zná i ‘extrémní‘ konstrukce odpovědnosti za výsledek, které v podstatě povinnost nahradit škodu vůbec nevystupuje jako sekundární, nýbrž jako primární, nelze se jí nijak zprostit a porušení jakékoliv právní povinnosti ze nevyžaduje (např. §421a OZ). Takové případy již K. Eliáš odmítá nazývat odpovědností ve smyslu zdejší nauky (odpovědnost je pojmově až sekundární tíživou povinností).⁵⁰

Zavinění je psychický vztah odpovědné osoby k protiprávnímu jednání a k újmě jako jeho výsledku. Zavinění může mít různou intenzitu, proto rozlišujeme úmysl (přímý a nepřímý; toto členění je však v občanském právu nepodstatné a úmysl je jednotný) a nedbalost (vědomá, nevědomá). Jejich charakterizaci a rozlišení ponecháme vědě trestního práva, od kterého také občanské právo pojmosloví převzalo. Změnilo jej ale u nedbalosti, kde pracuje s tzv. prostou nedbalostí (*culpa levis*) a nedbalostí hrubou (*culpa lata*), k tomu viz na příslušném místě. Ze subjektivní odpovědnosti se lze vyvinut prokázáním, že škůdce nejednal zaviněně. I objektivní lze většinou odvrátit při splnění jednoho z tzv. liberačních důvodů. Jak ale bylo uvedeno v předchozím odstavci, lze se setkat i s ‘odpovědností’, již zákon nedovoluje odvrátit prokázáním liberačních důvodů (př. odpovědnost za škody na věci při prodlení věřitele), z toho důvodu ji označujeme jako odpovědnost absolutní objektivní. Z hlediska takového rozdělení lze konstatovat, že odpovědnost za vady a za prodlení jsou objektivní a odpovědnost za škody je založena primárně na subjektivním

⁵⁰ Srov. Eliáš, K. a kol.: Občanský zákoník. Velký akademický komentář. 1. svazek, Linde Praha a.s., 2008, str. 791-792

principu (§420 OZ), obsahuje ale kromě něj celou řadu skutkových okolností zakládající odpovědnost bez ohledu na zavinění (př. §427 OZ).

Ad 3) Členění odpovědnosti na smluvní či deliktní navazuje na problematiku rozlišování závazkového práva na smluvní a deliktní. I zde platí, že se jedná o pojmy se kterými pracuje teorie, a které zákon nezná. Směrodatná může být v tom ohledu následující citace J. Švestky v souvislosti s odpovědností za škodu dle §420 OZ: „*Podle českého práva přitom není rozhodné, vyplývá – li porušená právní povinnost ze smlouvy – ex contractu (smluvní právní povinnost – smluvní závazek spojený v případě jeho porušení se smluvní odpovědností za škodu ...) nebo jde – li o porušení právní povinnosti, která není spjata se smlouvou, nýbrž je založena zákonem – ex delicto (mimosmluvní – zákonná právní povinnost spojená v případě porušení s mimosmluvní – deliktní odpovědností vůči každému).*“⁵¹ Obecně tak lze uvést, že pod pojem odpovědnosti smluvní jsou zahrnovány případy, kdy základní podmínkou aktivace odpovědnostních následků je smlouva. Taková odpovědnost nastupuje tam a právě jen tam, kde existuje smluvní vztah, z něhož vyplývající povinnost byla porušena. Je tu nepodstatné, zda šlo o povinnost stanovenou zákonem pro smluvní vztahy nebo nad jeho rámec smlouvou, takové rozlišování stejně relativizuje koncepcie legis contractus. Podstatný rozdíl však tkví v tom, že – jak teorie většinou vykládá - při smluvní odpovědnosti se odpovídá jen spolukontrahentovi, zatímco mimosmluvní (deliktní) odpovědnost není takto omezena, lze tudíž odpovídat vůči každému. Třetí osoba se tudíž z titulu porušení smlouvy nemůže domáhat odpovědnostních nároků, neboť smluvní vztahy a stejně tak kontraktní odpovědnost pojmově působí jen *inter partes*, zatímco deliktní odpovědnost má rozsah nelimitovaný – *erga omnes*. Takový výklad smluvní odpovědnosti ale odmítla soudní praxe jedním sporným rozhodnutím jako ‘zjednodušený’. K tomu blíže viz výklad odpovědnosti za škodu (část druhá, bod 4.2.1.). Smluvní odpovědnost lze označit za hlavní předmět této práce. Jí však celý předmět není zcela vyčerpán (viz dále smluvní zajišťovací prostředky). Jak bude dále uvedeno, úprava odpovědnosti za škodu je v českém občanském právu v tomto ohledu jednotná, co se týče právních následků je potom nepodstatné, zda ke škodě došlo porušením smlouvy či jinak.

⁵¹ Knappová, M., Švestka, J., Dvořák, J.: Občanské právo hmotné. Svazek 2., 4. vydání, ASPI Wolters Kluwer a.s., Praha 2005, str. 426

Z hlediska objektivního práva jednotná odpovědnost za škody je tak zčásti odpovědností smluvní, zčásti delikt ní (třebaže se prakticky celá označuje jako delikt ní). Ona smluvní část, tedy případy škody (typicky majetkové), k níž došlo porušením smluvního ujednání, nás bude dále zajímat. Stejně jako odpovědnost za vady a odpovědnost z prodlení. Ty jsou typickými odpovědnostmi smluvními, o nichž bez existence smlouvy nemůže být řeč: Prodlení je meškání se splněním závazku – smluvní povinnosti; vadné plnění, resp. obecně plnění vždy probíhá z nějakého smluveného důvodu (nejde – li o bezdůvodné obohacení).

6. Závěrečné poznámky

Po rozboru jednotlivých institutů a jejich souvislostí zbývá dořešit systematizaci stěžejní části této práce, tedy vybrat z možných druhů členění takové, podle něhož bude možno pojednat o následcích porušení smlouvy nejúplněji a nejsrozumitelněji.

Jednou z možností je strukturovat práci dle jednotlivých specifických následků (např. povinnost vyměnit věc, právo odstoupit od smlouvy atp.), pojednat o každém zvlášť a uvést, ve kterých druzích odpovědnosti se objevuje. To se ale jeví jako nepraktické, neboť by to vnášelo prvek izolace jednotlivých následků a vylučovalo tak možnost nadhledu. Odpovědnostní systém v občanském zákoníku totiž tvoří uzavřený kruh navzájem souvisejících a prolínajících se sekundárních oprávnění a povinností. Není vyloučeno, ba naopak, je zcela běžné, že v jedné situaci nastane vícero druhů odpovědnosti.

Proto bude patrně nejlepší o následcích pojednat v rámci tradičních skupin právem upravených následků, tedy v rámci oněch tradičních tří druhů odpovědnosti. To mi umožní rozebrat pospolu takové následky, které spojuje určitá situace, která jim dala vznik. Každý druh odpovědnosti má svůj specifický okruh následků, který se (až na odstoupení od smlouvy) v jiném nenachází. Odpovědnostními následky ovšem předmět práce není vyčerpán, k tomu již více v kapitole Smluvní zajišťovací instituty.

Následující pojednání de lege lata odráží právní úpravu platnou k datu dokončení textu této práce, tedy k 30.11.2009.

Část druhá: Analýza právních následků porušení smlouvy de lege lata

1. Smluvní zajišťovací instituty

V této kapitole, která předchází samotnému výkladu o odpovědnostních následcích vyplývajících přímo ze zákonné úpravy, jež jsou hlavním předmětem zájmu této práce, se zaměřím na možné právní následky porušení smlouvy, které mají jiný charakter, než odpovědnostní instituty. Považuji totiž za vhodné v zájmu ucelenosti práce poukázat na to, že třemi tradičními druhy odpovědnosti se nevyčerpává pojem právní následky porušení smlouvy, a vytknout tak tyto další instituty před závorku. Odlišit od odpovědnostních následků je musíme proto, že nevyplývají přímo ze zákona, nýbrž jejich uplatnění si pro svůj závazkový právní vztah musí strany sjednat. Je věcí autonomie vůle smluvních stran, aby si svobodně a po dohodě určily, zda některý z dále uvedených institutů vloží do svého právního vztahu. Kontrahenti tak ve smluvní praxi velmi často činí, neboť jejich smluvení obecně zajišťuje splnění závazku tím, že k tomu ekonomicky motivuje povinnou stranu. Souhrnně proto tyto instituty označujeme jako smluvní zajišťovací instituty. J. Bejček k jejich podstatě výstižně uvádí: *„Zajišťovací instituty plní ... ve společnosti řadu funkcí, a to zdaleka nejen funkci ekonomickou. Nezanedbatelné jsou i účinky ve prospěch posíleného postavení právně závazných ujednání (ve srovnání s ujednáními mimoprávními) a poskytují i zabezpečení pro případ změněných podmínek. Závazek, který je zajištěn, je s větší pravděpodobností převzat odpovědně, v dobré víře a se záměrem, aby byl splněn. Zajištění závazků může tedy působit preventivně. Plní funkci zajišťovací. Zvyšují totiž právní jistotu oprávněné strany závazkového vztahu, že v důsledku porušení povinnosti druhé strany neponese oprávněný případné důsledky ze svého, ale že jeho pohledávka bude uspokojena. Zajišťovací instituty umožňují použití náhradního zdroje pro její uspokojení. Hovoří se o funkci uhrazovací. Působení zajišťovacích institutů v konkrétním právním*

vztahu je komplexní.“⁵² Zabezpečení právního postavení věřitele se realizuje vznikem dalšího, vedlejšího (akcesorického) právního vztahu. Původní závazek tak nezaniká, je jen pozměněn (z hlediska věřitele posilněn, utvrzen). Shrňme, že funkcí zajišťovacích institutů je: 1. zajišťující včasné a řádné splnění (jde o prevenci), 2. uhrazovací, neboť uspokojují pohledávku věřitele přímo z majetku dlužníka, 3. sankční, neboť trestají porušení povinnosti.⁵³

Aplikací (resp. aktivací) takových zajišťovacích institutů vznikají dlužníkovi vedle standardních – zákonných, odpovědnostních - i další tíživé následky porušení jeho závazku, které ještě více posilují věřitelovu pozici. Z uvedeného vyplývá, že právní následky, které ze zajišťovacích institutů při porušení smlouvy vyplývají, většinou existují vedle těch zákonných, bude proto nutné se zaměřit také na tento detail a zmínit se o jejich vzájemném ovlivňování. Nepraktičtěji působí srovnání smluvní pokuty coby smluvní sankce za porušení libovolné smluvní povinnosti a úroku z prodlení jakožto zákonná sankce za prodlení dlužníka. Z důvodu široké možnosti sjednání parametrů smluvní pokuty tak mohou být od sebe k nerozeznání.

Největší důraz bude kladen na smluvní pokutu, jež má ve společnosti obrovský význam, dále bude učiněna jen stručná zmínka o zástavním právu, zajišťovacím převodu práva, zajištění postoupením pohledávky a dohodě o srážkách ze mzdy. Tím ovšem nejsou zajišťovací instituty dle občanského zákoníku vyčerpány, nutno ale podotknout, že ty, jimiž se nebudu zabývat (např. ručení), nepřinášejí žádné další specifické právní následky (většinou jde jen o přenesení povinnosti plnit na jiného), a jsou tudíž pro tuto práci nezajímavé.

1.1. Smluvní pokuta

1.1.1. Charakter, funkce, platná právní úprava

⁵² Bejček, J.: Právní úprava a interpretační problémy smluvních pokut a úroků z prodlení, in: Časopis pro právní vědu a praxi, 1/1995, str. 31, zdroj: ASPI

⁵³ Více k zajišťovacím institutům viz Knappová, M., Švestka, J., Dvořák, J.: Občanské právo hmotné. Svazek 2., 4. vydání, ASPI Wolters Kluwer a.s., Praha 2005, str. 129-133

Smluvní pokuta je jedním z mnoha občanskoprávních zajišťovacích prostředků, tedy právních institutů, jež posilují v závazkovém právním vztahu postavení věřitele. Jedná se o vedlejší (akcesorickou) úmluvu, v níž se jedna strana závazkového právního vztahu zavazuje straně druhé ke konkrétně specifikovanému plnění pro případ, že poruší určitou smluvní povinnost. Podstata smluvní pokuty spočívá v závazku povinného poskytnout určité plnění (zaplatit určitou částku), jehož účinnost je vázána zásadně jen na splnění odkládací podmínky spočívající v porušení povinnosti, která povinnému plyne ze smlouvy. Dlužník se jejím uhrazením nezbavuje povinnosti splnit původní závazek (§545 odst. 1 OZ). Hovoříme tak o tom, že k původní povinnosti přistupuje okamžikem porušení smlouvy povinnost další – tíživá (sankční) a zajišťující svým způsobem původní závazek. Zákonodárce byl zde však benevolentní a uvedené platí jen dispozitivně; strany si tak mohou sjednat, že splněním smluvní primární povinnosti pokuty zaniká.⁵⁴ Současný občanský zákoník smluvní pokutu upravuje v pátém oddílu části osmé, čili v oddílu Zajištění závazků v rámci úpravy Závazkového práva a řadí ji systematicky na první místo v zajišťovacích institutech. Paradoxní na tom je, že při současné koncepci je obecná zajišťovací funkce výrazně relativizována při posílení sankčního charakteru. Nelze tedy na smluvní pokutu pohlížet jako na typický příklad zajišťovacího institutu, což ovšem nebrání široké veřejnosti, aby jí masově využívala ve svých smluvních vztazích.

Smluvní pokuta je institutem, který má nejen v českém právním řádu dlouhodobou tradici. Upravoval ji už rakouský ABGB, ten ovšem oproti současné české úpravě vyzdvihl reparační funkci na úkor sankční, neboť podmiňoval vznik povinnosti k zaplacení smluvní pokuty existencí újmy oprávněného. Podobný charakter měla smluvní pokuta v občanském zákoníku z roku 1950, byla tedy chápána výrazně jako paušalizovaná náhrada škody. Platný občanský zákoník tento institut zcela odstranil, neboť tehdejší zákonodárce se domníval, že kogentně upravený poplatek a úrok z prodlení dostatečně zajistí, aby byly smlouvy plněny řádně a včas. Porevoluční doba přinesla obnovení tohoto prostředku v právním řádu novelou účinnou od 1.1.1992. Od této doby nedoznala úprava žádné

⁵⁴ Dle názoru K. Eliáše ale konstrukce smluvní pokuty tak, že jejím zaplacením zaniká původní závazek, je nesmyslná, neboť pojmově již jde o jiný institut – sjednání možnosti zrušení závazku zaplacením Odstupného; in Eliáš, K. a kol.: Občanský zákoník. Velký akademický komentář. 2. svazek, Linde Praha a.s., 2008, str. 1572

změny. Přestože zákonodárce v důvodové zprávě uvádí výraznou inspiraci osvědčenými úpravami demokratických států, ukazuje podrobnější analýza na jistou nekonceptnost a místy výrazné odchylky od tradičního pojetí institutu.⁵⁵

Bylo již naznačeno, že zajišťovací funkce je u smluvní pokuty svým způsobem oslabena. Je to dáno tím, že sjednaná smluvní pokuta nikterak neodstraňuje nebezpečí případné dlužníkovy neschopnosti plnit. Její existence sice psychologicky působí na dlužníka - vědomí případné další sankce jej nutí řádně plnit dohodnuté, a tím se věřiteli snižuje riziko, přesto věřitel není v lepší pozici, pokud dlužník není schopen povinnost splnit. Není – li totiž schopen splnit základní smluvní (typicky peněžitou) povinnost, tím méně lze očekávat jeho splnění další povinnosti v podobě pokuty. V těchto situacích není oprávněný ze smluvní pokuty nijak zajištěn, na rozdíl od jiných institutů jako například u zástavního práva, kde zástavní věřitel může zpeněžit zástavu nesolventního dlužníka a tak má reálnou jistotu, že jeho peněžité pohledávka bude (ať už jakýmkoliv způsobem) splněna. Z těchto hledisek je vhodnější hovořit spíše o tom, že smluvní pokuta závazek nezajišťuje, ale jen v psychologické rovině utvrzuje. Vznik pohledávky na zaplacení smluvní pokuty není závislý na existenci újmy, proto může smluvní pokuta působit reparačně (paušalizovaná náhrada škody) nebo čistě coby sankce (nevznikla – li žádná škoda).

Z ustanovení §544 odst. 1 OZ vyplývá, že smluvní pokuta není institutem, který nastupuje přímo při porušení nějaké smluvní povinnosti ex lege, nýbrž musí být stranami dohodnuta. Tím se výrazně odlišuje od klasických odpovědnostních konstrukcí. Nejčastěji je porovnávána s úrokem z prodlení, který je následkem specifického porušení smlouvy (prodlení s plněním) nastupujícím ze zákona, patřící do kategorie odpovědnosti z prodlení. Oprávněný se jeho zaplacení může domáhat, i když o něm smlouva vůbec nepojednávala, přímo z titulu existence prodlení dlužníka. Ujednání o smluvní pokutě je naproti tomu věci autonomie vůle stran, musí být výslovně sjednána, a to za podmínek zákonem stanovených a stanoveným způsobem (písemně), o čemž je pojednáno níže. K uzavření akcesorické smlouvy o smluvní pokutě nelze nikoho nutit, nelze k ní dospět ani jednostranným

⁵⁵ K vývoji institutu viz Eliáš, K. a kol.: Občanský zákoník. Velký akademický komentář. 2. svazek, Linde Praha a.s., 2008, str. 1565-1566

právním úkonem. Jedná se tedy o smlouvu se vším, co s tím souvisí. Nejvyšší soud na základě těchto myšlenek nepřiznal v rozhodnutí sp. zn. 3 Cdon 1486/96 právo na smluvní pokutu, které oprávněný dovozoval z písemného uznání dluhu dlužníkem. Ani jednostranné prohlášení věřitele nemůže založit právo na smluvní pokutu, není – li ovšem písemně akceptováno dlužníkem. Dalším výrazným rozdílem od úroku z prodlení je ten, že smluvní pokuta není příslušenstvím pohledávky, nýbrž je samostatným nárokem. To má důsledky zejména při zajištění pohledávky jiným zajišťovacím prostředkem: „*Zajištění závazku (např. zástavním právem apod.) se tedy samozřejmě vztahuje na příslušenství pohledávky (úroky, úroky z prodlení atd.), nikoliv však na smluvní pokutu (ta není příslušenstvím pohledávky, ale naopak sama je zajištěním závazku, který jí odpovídá). Z výše uvedeného plyne, že lze sjednat jak smluvní úroky (představují úplatu za používání půjčené jistiny), tak i smluvní pokutu (ta je zajištěním závazku).*“⁵⁶ Smluvní pokuta není ani institutem odpovědnosti za škodu, neboť ke své aktivaci nepotřebuje fakt vzniku škody, který je esenciální pro nastoupení následků odpovědnosti za škodu.

1.1.2. Náležitosti ujednání o smluvní pokutě – strany, forma

Určit účastníky tohoto akcesorického smluvního vztahu většinou nečiní obtíže. Oprávněným ze smluvní pokuty je typicky věřitel základní povinnosti, jejíž splnění je smluvní pokutou utvrzeno. Zákonná formulace v zákoně však tento model nestanoví jako jediný možný, neboť z dikce ustanovení⁵⁷ nevyplývá povinnost plnit pokutu přímo oprávněnému. Nelze proto patrně vyloučit sjednání konvenční pokuty tak, že povinný bude muset plnit sjednanou částku osobě odlišné od oprávněného. Na takovou dohodu by pak dopadala i ustanovení §50 OZ o smlouvě ve prospěch třetí osoby. Na straně povinného ze smluvní pokuty se situace jeví jasněji, neboť z běžného gramatického výkladu lze dovodit, že povinnost plnit stíhá vždy a bez výjimky osobu, jež sama povinnost porušila. Tento – na první pohled logický – závěr prolomil Nejvyšší soud ČR v rozhodnutí ze dne 12.7.2001,

⁵⁶ Fiala, J., Kindl, M., et al.: Občanský zákoník. Komentář. II. díl. 1. vydání, Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2009, str. 1007 a 1008

⁵⁷ Ustanovení §544 odst. 1 OZ zní: Sjednají-li strany pro případ porušení smluvní povinnosti smluvní pokutu, je účastník, který tuto povinnost poruší, zavázán pokutu zaplatit, i když oprávněnému účastníku porušením povinnosti nevznikne škoda.

sp. zn. 25 Cdo 186/2000, v němž přiznal právní účinky ujednání o smluvní pokutě, z něž v konečném důsledku byl nucen uhradit smluvní pokutu manželský pár, který zcela splnil svoji povinnost při koupi nemovitosti do spoluvlastnictví s dalšími osobami a před splatností jako jediný zaplatil svůj podíl. Ostatní spolukupující nezaplatili, proto prodávající využil možnosti odstoupit od smlouvy a zmíněnému manželskému páru vrátil zaplacenou částku sniženou o částku odpovídající smluvní pokutě. S tímto postupem manželé nesouhlasili a spor měl soudní dohru končící až před Nejvyšším soudem ČR. Ten konstatoval⁵⁸ v podstatě solidaritu povinnosti zaplatit smluvní pokutu i za ostatní i v případě, že sami povinnost splnili, jednoduše proto, že z ujednání o smluvní pokutě nevyplývá jiné ujednání, tedy například že povinnost k zaplacení smluvní pokuty nastupuje jen v případě prodlení se zaplacením vlastní části dluhu. Toto rozhodnutí není zcela srozumitelné a vytváří novou škálu problémů, kupř. jakými pravidly by se řídil případný regres uplatněný osobou, která zaplatila smluvní pokutu, vůči těm, kteří samu povinnost platit smluvní pokutu svým protismluvním jednáním zavinily. Tím už se Nejvyšší soud v konkrétním případě nezabýval a ani nemohl.

Zákonné ustanovení V §544 odst. 2 OZ klade přísné pravidlo pro ujednání o smluvní pokutě z hlediska formy, když stanoví, že smluvní pokutu lze sjednat jen písemně. Z toho vyplývá jasný požadavek, aby ujednání mělo písemnou formu, jinak je absolutně neplatné. Plnění by v tomto případě bylo považováno za bezdůvodné obohacení věřitele bez právního důvodu. Písemné musí být ujednání i v případě, že původní smlouva je platně uzavřena méně formálně, tedy ústně, konkludentně apod. S požadavkem písemné formy je samozřejmě v souladu forma notářského zápisu. *„Dohoda o smluvní pokutě může být obsažena buď v hlavní smlouvě, nebo uzavřena samostatně, a to i poté, co závazek z hlavní smlouvy vznikl, avšak jen do doby, dokud nezanikl.“*⁵⁹ Lze doplnit, že u ujednání o smluvní

⁵⁸ Stěžejné právní věta odůvodnění uvedeného rozhodnutí zní: „Pro obsah právního vztahu založeného předmětnou kupní smlouvou je určující to, co si strany této smlouvy dohodly, tedy jaké povinnosti účastníci smluvně převzali a jaká práva si smlouvou - založili. Jestliže - žalobci souhlasili s tím, že dohodnutou smluvní pokutu ve výši 500.000,- Kč zaplatí za ostatní kupující v případě, že zbytek kupní ceny jimi ... nebude zaplacen ve sjednané době, pak názor -, že žalobci byli povinni zaplatit jen 1/4 dohodnuté smluvní pokuty - a - jen za předpokladu, že by se ocitli v prodlení se zaplacením části kupní ceny na ně připadající, je nesprávný, neboť takovéto ujednání z obsahu - smlouvy nevyplývá.“

⁵⁹ Švestka, J., Jehlička, O., Škárová, M., Spáčil, J. a kol.: Občanský zákoník. Komentář. 10. vydání. Praha: C. H. Beck, 2006, str. 964

pokutě, stejně jako u jiných občanskoprávních úkonů, nezáleží na tom, jak je formálně označeno. Rozhodující je obsah úkonu dle pravidel §35 OZ. Samo ujednání tudíž nemusí vůbec obsahovat slovní spojení `smluvní pokuta`, bude – li z jeho formálních a obsahových náležitostí zřejmé, že tento institut strany sjednaly. Přesto použití nestandardních pojmů (pokuta, sankce, náhrada, odškodnění, penále, finanční vyrovnání apod.) dokáže způsobit nesnáze při soudním vymáhání, proto lze potencionálním věřitelům jen doporučit, aby kladli zvýšený důraz na jednoznačné vyjádření právních pojmů, které zajistí nejlépe užíváním zákonných a legálně definovaných pojmů. Pomůže i odkaz na konkrétní ustanovení právního předpisu.

1.1.3. Náležitosti obsahu ujednání o smluvní pokutě

Kromě formálních náležitostí ukládá zákon dodržení i obecně formulovaných náležitostí obsahu ujednání. §544 odst. 2 OZ pokračuje: v ujednání musí být určena výše pokuty nebo stanoven způsob jejího určení. Toto klíčové ustanovení je mlhavě a neurčitě formulováno, bylo tudíž podrobena detailnímu rozboru judikatury. Není ale možné se omezit jen na výklad samotného určení smluvní pokuty, stejnou důležitost má precizní určení zajišťované povinnosti. Rozlišíme tedy: A) dostatečně určitou identifikaci povinnosti, jejíž porušení bude sankcionováno, B) dostatečně určité ujednání o smluvní pokutě, zejména o její výši. Jedná se o problematiku velmi praktickou, neboť soudy často nepřiznávají právní účinky dohodě o smluvní pokutě právě pro nedostatek určitosti jejich ustanovení.

Ad A) Okruh povinností, které lze smluvní pokutou zajistit, není omezen. Může se jednat o poskytnutí plnění ve věcech či penězích, na stanoveném místě, v dohodnutý čas, povinnost poskytnout věc bez právních či faktických vad. Na úvod je nutné zdůraznit, že zajišťovaná povinnost musí být v původní smlouvě stanovena! Marně se domáhal objednatel díla po zhotoviteli zaplacení smluvní pokuty za prodlení s předáním díla k určitému datu, když ve smlouvě o dílo byla uvedena jen povinnost dokončit stavbu v měsíci, ve kterém je datum uvedeno.⁶⁰ Ujednání o smluvní pokutě nemůže stanovovat

⁶⁰ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 32 Odo 1172/2003, ze dne 9.3.2004

nová pravidla a nové povinnosti, musí striktně vycházet z obsahu právního vztahu založeného smlouvou. Určení pokutou utvrzované povinnosti musí být vyjádřeno určitě a srozumitelně; soudní praxe nepřiznává platnost úmluvě o smluvní pokutě sjednané `pro případ hrubého porušení či podstatného porušení smluvního vztahu`.⁶¹ V rozhodnutí z 29.4.1998, sp. zn. 2 Odon 90/97, Nejvyšší soud ČR konstatoval: „*Především nebyly v ujednání o smluvní pokutě dostatečně určité popsány povinnosti, které měly být zajištěny smluvní pokutou. Ze slov `porušení smluvního vztahu` nelze vyvodit, které konkrétní povinnosti ze smluvního vztahu, popř. jejich určitý souhrn měly být zajištěny smluvní pokutou, což je podmínkou pro to, aby při jejich porušení mohla být uplatněna tato sankce. Přitom ještě měla být smluvní pokuta uplatněna pouze při hrubém porušení smluvního vztahu, aniž by bylo blíže specifikováno, co se rozumí hrubým porušením smluvního vztahu, resp. určité povinnosti, která ze smluvního vztahu vyplývala...*“ V jiném rozhodnutí ze dne 21.2.2002, sp. zn. 25 Cdo 1038/2000, interpretoval NS ČR jako neurčitý pojem `veškerá dostupná dokumentace`, jejíž nedodání bylo důvodem k uplatňování smluvní pokuty. Soud zejména přihlédl k faktu, že smlouva předpokládala soupis dokumentů k předání, k jehož vyhotovení však nedošlo. Z toho dovodil, že samy strany nepovažovaly v době uzavření smlouvy užitý výraz za určitý, k jeho specifikaci mělo dojít až následně, a tedy při neexistenci soupisu jej bylo nutno označit za neurčitý v obsahového hlediska.⁶²

Předchozí odstavec může na první pohled vrhat na Nejvyšší soud ČR a jemu podřízenou soustavu špatné světlo a vést čtenáře k názoru, že vůbec nerespektují autonomii vůle a lex contractus, či že kladou na účastníky smluvních vztahů přílišné požadavky. Navození takového dojmu rozhodně není cílem těchto řádků, proto nutno na obranu soudů uvést, že se většinou snaží zachovat ujednání o smluvní pokutě v platnosti a za použití různých výkladových prostředků dojít k jasnější identifikaci užitých pojmů. Výše uvedené je tedy spíše příkladem krajních řešení, k nimž musely soudy přistoupit u zcela neurčitých a ani z okolností neinterpretovatelných pojmů typu hrubé porušení. Snahou o výklad konformní z hlediska vůle stran se tak dospělo v konkrétních případech k dostatečně

⁶¹ Blíže k obsahovým náležitostem ujednání o smluvní pokutě viz Eliáš, K. a kol.: Občanský zákoník. Velký akademický komentář. 2. svazek, Linde Praha a.s., 2008, str. 1568 a násl.

⁶² Další příklady a vůbec základní vodítko k rozboru této problematiky viz Čech, P.: K určitosti dohody o smluvní pokutě, in: Právní rádce, 03/2008, str. 12 a násl.

jasnému určení pojmů `funkčnost inženýrských sítí` či `přípravení stavby ke kolaudaci`⁶³ Život je pestrý a byly tak zaznamenány i případy bezvadně sjednaných doložek o smluvní pokutě, nicméně při uplatnění z nich vyplývajícího nároku si oprávněný počínal tak nešikovně, že mu nakonec soudem nebyl přiznán. V případě sp. zn. 32 Odo 1461/2005 (rozhodnutí z 16.10.2007) vyzval objednatel díla zhotovitele k odstranění vady ve lhůtě, kterou se ovšem odchýlil od pravidel reklamace sjednaných v původní smlouvě. Objednatel tím nabídl zhotoviteli odlišný postup při odstraňování vad, čímž došlo k vyloučení dříve smluvených lhůt a postupu a tím i jejich zajištění(!) smluvní pokutou. Jinými slovy, dodržení onoho odchýlného termínu ve výzvě objednatele již nebylo zajištěno smluvní pokutou, proto ji soud nepřiznal.

Zajímavé jsou souvislosti mezi smluvní pokutou a odstoupením od smlouvy. Hned první významný poznatek prolamuje výše uvedenou zásadu akcesority zajišťovacích institutů včetně smluvní pokuty, z níž vyplývá jejich existenční závislost na platnosti původní smlouvy. Nevznikla – li tak původní smlouva pro neplatnost, nemůže dojít k jejímu porušení, a tedy ani k uplatnění smluvní pokuty. Totéž platí v případě, že zajištěný závazek zanikl prekluzí. K prolomení došlo explicitně jen v obchodním právu, Nejvyšší soud ČR přesto dovodil, že i v občanském právu platí, že nárok na smluvní pokutu trvá, i když došlo k platnému odstoupení od původní smlouvy. Odstoupením od smlouvy zanikají všechna práva a povinnosti ze smlouvy, trvá jen nárok na smluvní pokutu vzniklý před okamžikem odstoupení.⁶⁴ Ustanovení obchodního zákoníku je ale dispozitivní, lze si tedy sjednat libovolnou odchýlnou úpravu.

Další podrobně zkoumanou oblastí je dovolenost koncepce smluvní pokuty jako následku oprávněného odstoupení od smlouvy druhou stranou. Soudy dospěly k jednotnému názoru, že smluvní pokutu lze sjednat pouze pro případ porušení povinnosti, není ji tudíž přípustné přiznat, pokud dlužník využil svého práva plynoucího ze zákona či smlouvy a platně od smlouvy odstoupil. „*Odstoupení od smlouvy, ať již ze zákona nebo na základě ujednání účastníků (§48 odst. 1 OZ), nemůže být porušením smluvní povinnosti.*“

⁶³ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ve věcech sp. zn. 33 Cdo 1742/1999, sp. zn. 22 Cdo 425/99

⁶⁴ Dle §302 ObchZ se odstoupení od smlouvy nedotýká nároků na zaplacení smluvní pokuty vzniklých před odstoupením. Občanský zákoník takové ustanovení postrádá, Nejvyšším soudem ČR však bylo dovozeno, viz např. sp. zn. 33 Odo 131/2003.

konstatoval Ústavní soud.⁶⁵ Je nutné mít neustále na paměti, že uvedené pravidlo se užije, jen pokud zákon či smlouva přiznává oprávnění odstoupit. V opačném případě jde o odstoupení contra legem a to již může být stíženo smluvní pokutou.

Aby to nebylo tak jednoduché, dovodily soudy ze zásady posuzování právních úkonů dle jejich obsahu, že uvedené sporné ujednání je nutno posuzovat podle skutečného obsahu, zda nenaplnuje znaky jiného ujednání, typicky odstupného. Odstupné (§497 OZ) již je právem aprobovaný poplatek, k jehož zaplacení je povinen ten účastník smluvního vztahu, který využil svého práva a z důvodu mezi stranami dohodnutého odstoupil od smlouvy. Takový důvod, stejně jako výše odstupného, musí být předem smluven. V tomto případě je odstoupení využitím práva plynoucího ze smlouvy, nikoliv její porušení, za které by následovala odpovědnostní sankce.⁶⁶ Smluvní pokuta a odstupné jsou tedy výrazně odlišnými instituty. Zatímco prvním lze postihnout jen porušení smluvní povinnosti, v druhém případě jde o poplatek za jednání smlouvou předvídané a tedy – v souladu s právem. Autor již citovaného článku P. Čech poukazuje na další případy, které by z jistých logických důvodů mohly být považovány za ujednání o smluvní pokutě, kterou může uplatnit jen věřitel za kumulativního splnění dvou podmínek – porušení povinnosti dlužníka a věřitelovo následné odstoupení od smlouvy z tohoto důvodu. Praktické uplatnění této konstrukce tkví v tom, že smluvní pokuta nenastupuje již okamžikem porušení smlouvy, nýbrž věřitel má na výběr. Buď může smlouvu zachovat a dál trvat na splnění dlužnickových povinností, nebo od ní oprávněně odstoupit a inkasovat smluvní pokutu. Nejvyšší soud ČR nicméně shledal takové ujednání jako vadné, čímž se v několika případech odchýlil od právního názoru soudů nižších stupňů, když např. v rozhodnutí ze dne 31.8.2004, sp. zn. 33 Odo 111/2004, uzavřel: *„právo na zaplacení smluvní pokuty tak v posuzovaném případě nevzniklo v okamžiku, kdy žalobce jako kupující porušil svou povinnost zaplatit zbytek kupní ceny, ale až v okamžiku odstoupení od smlouvy žalovanou coby prodávající. Vznik povinnosti zaplatit smluvní pokutu tedy záležel jen na tom, zda*

⁶⁵ Nález ÚS ze dne 11.10.1999, sp. zn. IV. ÚS 276/99

⁶⁶ Z tohoto hlediska je nutné rozlišovat a) odstoupení coby smluvní institut dle §497 OZ, kde si strany mohou upravit libovolné důvody a za jeho využití stanovit poplatek ve formě odstupného a b) odstoupení z důvodů stanovených zákonem, které je v podstatě samo odpovědnostní sankcí, o němž je pojednáno v jednotlivých druzích smluvní odpovědnosti (za vady viz §507 OZ, za prodlení viz § 517 odst. 1 OZ, atd.)

žalovaná své právo na odstoupení od smlouvy vykoná...“ Tím soud posoudil uvedenou konstrukci dle stejných kritérií jako u smluvní pokuty coby následku oprávněného porušení smlouvy a shodně konstatoval, že nárok na smluvní pokutu nelze přiznat za uplatnění práva (oprávněné odstoupení). Argumentačně svůj postoj dále podepřel v rozhodnutí z 30.11.2004, sp. zn. 32 Odo 1113/2003: *„Navíc odstoupení od smlouvy má podle § 48 odst. 2 ObčZ ten následek, že se smlouva od počátku ruší a zanikají práva a povinnosti vyplývající ze smlouvy; nezaniká však nárok na smluvní pokutu, avšak pouze za té podmínky, že tento nárok vznikl ještě před odstoupením od smlouvy v důsledku dřívějšího porušení povinností. V posuzované věci však měl nárok na smluvní pokutu vzniknout až po zániku závazku v důsledku odstoupení od smlouvy.“* Nejvyšší soud ČR tak dal veřejnosti jasnou instrukci: Nelze konstruovat ujednání o smluvní pokutě tak, že nárok na ni vznikne právě v okamžiku zániku smlouvy následkem odstoupení. Nárok musí vzniknout před jejím zánikem, má – li být vymahatelný. Smluvní pokuta se musí sjednávat jako nepodmíněná.⁶⁷

Ad B) Zákonné ustanovení přikazuje stranám dohody o smluvní pokutě určit výši pokuty nebo stanovit způsob jejího určení, čímž je mimo jiné míněno (a judikaturou připomínáno), že vymahatelným může být jen označení dostatečně zřejmé a jasné. Není to specialita smluvní pokuty, každý právní úkon musí být poměřován z hlediska §37 OZ. Projev nesmí zanechávat pochybností, přesto zákon nedává žádná vodítka, jak toho dosáhnout. Je na místě zopakovat zásadu, že právní úkony se zkoumají z hlediska obsahu. Je tedy možno smluvní pokutu označit jakkoliv. Nutné ale je počínat si obezřetně a raději pojmy nekumulovat. To se stalo oprávněnému osudné v případě smlouvy o dílo, která stanovila pro případ porušení povinnosti zaplatit dílo `poplatek` ve výši 1% ze smluvené částky za každé 3 dny, k tomu `majetkovou sankci` jeden tisíc korun denně. Mimo to obsahovala smlouva ještě klasické ujednání o smluvní pokutě. Odvolací a spolu s ním i Nejvyšší soud ČR posoudily v celém kontextu dohodu o majetkové sankci jako neurčitou a nárok nepřiznaly: *„Za těchto podmínek pak ani výkladem ve smyslu ust. § 35 odst. 2 obč. zák. nelze dospět k nepochybnému poznání, co chtěl účastník projevit termínem majetková*

⁶⁷ Pro detailnější rozbor viz Čech, P.: K určitosti dohody o smluvní pokutě, in: Právní rádce 03/2008, str. 14-17

sankce za prodlení s úhradou faktury...“⁶⁸ Stejně tak je nutné být precizní v dokončování formulací, neboť stanovení výše smluvní pokuty `0,4 % z ceny` bude zákonitě soudem označena za neplatné, operuje – li smlouva s různými cenami. Pro spravedlivé vyvážení nutno na druhou stranu opět konstatovat, že se soudy nabádané k tomu Nejvyšším soudem ČR snaží odstraňovat nejasnosti výkladem i použitím hlediska, jaký význam formulaci ujednání přikládala osoba, jíž byl úkon určen. Soudy mají pojmy vykládat s přihlédnutím k okolnostem případu.⁶⁹ Nejvyšší soud ČR tak v rozhodnutí ze dne 26.11.1998, sp. zn. 25 Cdo 1650/98, obecněji formuluje, že při analýze sporného pojmu lze vycházet z celkového kontextu smlouvy a srovnat znění tohoto pojmu s terminologií smlouvy; nabádá soudy i k zkoumání proporcionality mezi právy a povinnostmi stran. Za použití těchto kritérií bylo možno uznat nárok vyplývající z ujednání o smluvní pokutě ve výši `0,1% z ceny za každý den prodlení`, aniž by bylo specifikováno jaké ceny. Tento pojem byl totiž srovnán v kontextu terminologie celé smlouvy, z čehož vyšel pojem `cena` jako jednoznačný, neboť určitý článek jeho výši specifikoval zcela konkrétně, přičemž jiný článek operující s pojmem `cena` nepochybně hovořil o `ceně` dle článku předcházejícího. Jako doplnění lze uvést, že sjednaly – li si strany smluvní pokutu ve výši `0,1% dlužné částky` bez určení lhůt, bylo to vyloženo jako dostatečně jasné v tom smyslu, že oprávněnému náleží tisícina dlužné částky jednorázově.⁷⁰

S problematikou označení smluvní pokuty souvisí i ust. § 544 odst. 3 OZ. Zákon zde rozlišuje mezi smluvní pokutou a pokutou stanovenou pro porušení smluvní povinnosti právním předpisem, kterou označuje jako penále. Stanoví, že i na penále se použije úprava smluvní pokuty. Zákonodárce však bez respektu ve vlastní terminologii označil za (smluvní) pokutu sankci, jež vyplývá přímo ze zákona, a stíhá cestovní kancelář dle §852g OZ, přičemž jde o typické penále ve smyslu §544 odst. 3 OZ.

V praxi kontrahenti často označují sankci, která je obsahem smluvní pokutou, jako propadnutí zálohy, pak se povinný u soudu (marně) domáhá, že takové ujednání je neplatné. Není, skrývá – li se v něm opravdu sankce v podobě ponechání si zaplacené

⁶⁸ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze 22.7.1999, sp. zn. 29 Cdo 1291/98

⁶⁹ Zřetelné je toto uvažování např. v rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 16.11.1999, sp. zn. 29 Cdo 425/99

⁷⁰ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 25.7.2007, sp. zn. 32 Odo 612/2005

zálohy oprávněným jako důsledek porušení smlouvy povinným. „*V této souvislosti je ale nutné rozlišovat, zda platba záloh představovala plnění, z něhož je možné nárok na smluvní pokutu uspokojit, respektive zda tyto zálohy již netvoří plnění kupní ceny.*“⁷¹ Z rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 31.10.2006, sp. zn. 32 Odo 841/2004, totiž vyplývá, že nelze započíst (ve smyslu ponechat si coby smluvní pokutu) tu peněžitou částku, která byla bez pochyby zaplacená část kupní ceny.

Důležité je zmínit převládající názor (není tedy všemi teoretiky shodně přijímán), že smluvní pokutou nemusí být jen peněžita částka, byť je to případ nepraktičtější. Dikce zákona sice uvádí placení pokuty, což navozuje představu peněz, je – li však dle názoru autora komentáře⁷² samotné ujednání o smluvní pokutě věcí smluvní autonomie stran, těžko lze shledávat důvody, proč by musel být její předmět reprezentován jen peněžitou formou.

1.1.4. Problematika výše smluvní pokuty

Požadavek jasného určení smluvní pokuty zahrnuje i zřetelné určení její výše. Zákon dává na výběr: stanovit ji pevnou částkou nebo formulovat způsob jejího určení v budoucnu. V aspektu určení výše smluvní pokuty lze sledovat velmi rozličnou a mohutnou judikaturu, která – což není zcela obvyklé – zaznamenala radikální změnu v přístupu. Až do konce 90. let přetrvával názor, že nelze uznat jako platné ujednání stanovující smluvní pokutu procentní sazbou z určité peněžité částky za určité období (např. 1% z kupní ceny za každý den prodlení). Argumenty pro tento přístup soudy nacházely jednak v domnělém obcházení kogentní úpravy úroků z prodlení, jednak ve faktu, že v době sjednání takové dohody nebyla určitelná konečná výše pokuty, v čemž shledávaly rozpor s dikcí zákona. Obrat nastal několika klíčovými rozhodnutími Nejvyššího soudu ČR v roce 1999. Začal zřetelně (a od té doby již ustáleně) judikovat v tom smyslu, že sjednání výše či způsobu určení smluvní pokuty je věcí dohody účastníků, neboť občanský zákoník k tomu nestanoví vodítka a ustanovení §544 je bezpochyby dispozitivní, proto je možné smluvní

⁷¹ Čech, P.: K určitosti dohody o smluvní pokutě, in: Právní rádce, 03/2008, str. 18

⁷² Eliáš, K. a kol.: Občanský zákoník. Velký akademický komentář. 2. svazek, Linde Praha a.s., 2008, str. 1568, bod 5

pokutu sjednat procentní sazbou za určitou dobu prodlení (např. rozhodnutí ze dne 26.1.1999, sp. zn. 29 Cdo 2495/98). Nejvyšší soud se po této argumentační linii dopracoval k uznání platnosti ujednání o smluvní pokutě, jejíž výše se odvíjí od délky prodlení, ať už se smluvní pokutou zajišťuje peněžité či nepeněžité plnění.⁷³ V rozhodnutí ze dne 30.11.1999, sp. zn. 25 Cdo 2635/98, dospěl i k přesvědčení, že výše smluvní pokuty může záviset na proměnlivých veličinách (v konkrétním případě se odkazovalo na sazebník jedné smluvní strany). V tomto rozhodnutí Nejvyšší soud ČR obecně a srozumitelně vyjádřil své stanovisko, proto je vhodné jej citovat: *„Není nutné, aby v ujednání byla výše smluvní pokuty určena konkrétní částkou; ujednání je určité i tehdy, jestliže například obsahuje vzorec, jak výši vypočítat (např. procentní sazba, apod.), jestliže výši váže na proměnlivé hodnoty, o jejichž velikosti nebude ke dni porušení smluvní povinnosti pochyb (např. devizový kurs, apod.) nebo jestliže bude východiskem hodnota, jejíž výše bude známa později (např. kupní cena, apod.). Vyloučeny nejsou samozřejmě ani kombinace těchto způsobů, podstatné je, aby písemně byla zachycena ta východiska, z nichž se bude výše smluvní pokuty v budoucnu případně odvíjet, tedy z hodnoty jakých veličin a jakým výpočtem bude výše smluvní pokuty v případě porušení smluvní povinnosti zjištěna. Odkazuje-li ujednání ohledně výše smluvní pokuty na ceník nebo tarif, v němž je pokuta zachycena nebo odvozena od výše jiné platby, a učinili-li účastníci smlouvy tento ceník nedílnou součástí smlouvy, je ujednání o smluvní pokutě z hlediska určitosti rovněž bezvadné...“*

Z výše uvedeného lze tedy mimo jiné dovodit, že není nutné stanovit horní hranici výše smluvní pokuty. Přesto nelze stranám zakazovat, pokud tak učiní. Dostatečně určité, tudíž z tohoto hlediska platné, je stanovení maximální doby prodlení, z níž se pokuta vypočte, stejně jako sjednání pokuty s maximální procentní sazbou za den prodlení (např. do výše 0,5% z ceny nájmemného za každý započatý den prodlení). Argumenty povinných, že nejde o dostatečně jasně určenou výši, když se může pohybovat v určitém rozpětí, Nejvyšší soud ČR nepřisvědčil a uzavřel: *„mohl-li žalobce bez dalšího požadovat smluvní pokutu v maximální výši, bylo věcí jeho rozhodnutí, zda se bude domáhat zaplacení smluvní pokuty v nižší procentní sazbě než uvedené maximální (totéž by ostatně mohl učinit*

⁷³ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 24.3.1999, sp. zn. 25 Cdo 119/99

i v případě, že by smluvní pokuta byla např. sjednána určitým pevným procentem). Vzhledem k tomu lze souhlasit se závěrem odvolacího soudu, že ujednání o smluvní pokutě je dostatečně určité.“⁷⁴ Takové ujednání bude platné a je na oprávněném, zda uplatní nárok ve výši limitní či nižší (např. 0,3% za den), neboť přece i u fixního stanovení výše smluvní pokuty může nárokovat jenom její část.

Soudy se musí pravidelně zabývat i přezkumem ustanovení o smluvní pokutě, která zajišťuje splnění více povinností, z hlediska, jaký nárok přiznat při porušení jen jedné z nich. Konstantní judikatura Nejvyššího soudu ČR opakuje tuto právní větu: „*Pokud by bylo vůlí účastníků sjednat smluvní pokutu pouze pro případ kumulativního porušení zde uvedených povinností ... musel by být takový úmysl ve smlouvě jazykově vyjádřen.*“⁷⁵ Jinými slovy, nevyplývá – li ze smlouvy jednoznačně jinak, přizná se nárok na celou smluvní pokutu i za porušení jen jediné povinnosti.⁷⁶

Na určení výše smluvní pokuty je možné nahlížet ještě z jiného zorného úhlu. Výše musí být stanovena nejen dostatečně určitě ale zároveň musí být přiměřená! Třebaže to ustanovení o smluvní pokutě přímo neupravuje, dovedla to teorie i praxe zejména z ustanovení §39 a §3 OZ. Dospělo se tedy k nutnosti posuzovat výši smluvní pokuty z hlediska souladu s dobrými mravy. Pro praxi bude tak důležité dokázat alespoň zhruba rozpoznat, kde je hranice mravnosti. O obecné vymezení tohoto pojmu se pokusil Nejvyšší soud ČR v rozhodnutí sp. zn. 30 Cdo 2247/99: „*Aby se právní úkon přičil dobrým mravům, musí nerespektovat některou ze souhrnu společenských, kulturních a mravních norem, jež v historickém vývoji osvědčují jistou neměnnost, vystihují podstatné historické tendence, jsou sdíleny rozhodující částí společnosti a mají povahu norem základních.*“ Je otázkou, jaký praktický význam má uvedené akademické vymezení. Konkrétněji řečeno, půjde o takové etické normy, které společnost považuje za obecně respektované, jako například poctivost, slušnost, nepodvádění či zdvořilost. Podat vyčerpávající výčet však není možné. Navíc se jejich chápání časem (vývojem společnosti) mění a závisí to rovněž na geografických podmínkách a tamějších společenských zvyklostech. Vždy bude záležet na

⁷⁴ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 19.12.2002, sp. zn. 29 Odo 426/2001

⁷⁵ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 23.5.2007, sp. zn. 33 Odo 577/2005; ve stejném duchu rovněž např. rozhodnutí ze dne 29.10.2004, sp. zn. 33 Odo 1118/2004

⁷⁶ Blíže viz Čech, P.: K určitosti dohody o smluvní pokutě, in: Právní rádce, 03/2008, str. 17 - 22

konkrétních okolnostech případu a konkrétním počínání smluvních stran (z etického hlediska).

Je třeba si uvědomit, že tradiční pojetí institutu smluvní pokuta jej chápe – jak již bylo výše vysvětleno – jako paušalizovanou náhradu škody. Funkce sankční je v tomto pojetí zatlačena reparační a zajišťovací funkcí. Tradičně je smluvní pokuta upravována v západoevropských právních řádech i v common law (zde jsou primárně sankční ujednání přímo zakázána). Při rozhodování, zda jde o ujednání dovolená či reprobovaná, se soudy v západní Evropě zabývají proporcionalitou mezi výší sjednané náhrady (v naší terminologii pokuty) a maximální výší škody, kterou bylo možné v době uzavření smlouvy předvídat (skutečná výše škody je irelevantní). Realita české úpravy je jiná v tom, že smluvní pokutu neváže přísně na existenci škody, přesto se česká judikatura přiblížila těm zahraničním v posuzování přiměřenosti její výše. Dříve uznávané konstatování, že pokuta byla sjednána dobrovolně, což samo o sobě zajišťuje soulad s dobrými mravy, je překonané. Nejvyšší soud ČR takové paušální posouzení odsoudil jako neúplné a nesprávné, neboť takové uvažování by v podstatě vylučovala aplikaci §3 OZ. Inspirativním v této věci je jeho rozhodnutí ze dne 30.4.2002, sp. zn. 33 Odo 96/2001. Soud zde k již dříve formulovaným kritériím⁷⁷ pro posouzení přiměřenosti připojil další (jimiž učinil posun k jinému nazírání na přiměřenost) a obecně k přiměřenosti výše smluvní pokuty uvedl: *„je třeba aby pokuta zahrnovala všechny škody, které lze rozumně v daném konkrétním vztahu s porušením určité povinnosti očekávat, musí mít dostatečnou, nikoliv však přemrštěnou pobídkovou výši. Smluvní pokuta, jejíž výše výrazně převyšuje výši skutečně vzniklé škody, je nepřiměřená a pro rozpor s dobrými mravy neplatná. Při posouzení přiměřenosti sjednané výše smluvní pokuty je třeba přihlídnout k celkovým okolnostem úkonu, jeho pohnutkám a účelu, který sledoval. V úvahu je třeba rovněž vzít výši úroků z prodlení, které též představují sankci za porušení povinnosti, i výši zajištěné částky, z níž lze také usoudit na nepřiměřenost smluvní pokuty s ohledem na vzájemný poměr původní a sankční povinnosti.“* Základním měřítkem se tak od tohoto rozhodnutí zdá být souhrn všech potenciálních škod, které lze racionálně očekávat na straně

⁷⁷ uvedeným v rozhodnutí ze dne 27.4.2004, sp. zn. 29 Odo 156/2003, tedy význam a hodnota zajišťované povinnosti a odpovídající výše úroků z prodlení

věřitele. Sjednaná výše pak bude neplatná, pokud se významně odchýlí od oné očekávatelné sumy škod. Tím se zřetelně přiblížil k pojetí západoevropskému (ve smyslu chápání pokuty jako paušálu za škody). Dlouholetá praxe západní judikatury ukázala, že funkčnost takového posuzování (z hlediska spravedlnosti) lze zajistit jen oproštěním se od skutečné výše škod. Jediným kritériem musí být objektivně očekávatelná výše škod, nelze tedy věřiteli klást k tíži, když reálně vzniklá škoda je nižší.

Uvedená kritéria (primární i pomocná) dávají soudům instrukce, které omezují jejich volnou úvahu. Za žádných okolností však nelze přistoupit ke kasuistickému výkladu této judikatury. To zdůrazňuje i Nejvyšší soud ČR, když opakovaně uvádí, že přiměřenost výše smluvní pokuty je třeba posoudit s přihlédnutím k celkovým okolnostem případu, pohnutkám a účelu sjednání smluvní pokuty. Celkové okolnosti tak mohou být důvodem pro přiznání platnosti a vynutitelnosti ustanovení, které přiznává třeba i dvě procenta z dlužné částky denně, které by ve většině jiných případů byly posouzeny jako nemravné. V konkrétním případě⁷⁸ soud posoudil takové ujednání o smluvní pokutě jako platné poté, co žalovaný byl více než rok v prodlení se splněním svého dluhu a žalobce přistoupil na prodloužení splatnosti pohledávky žalovanou nabízené, přičemž i výše dodatečně sjednané smluvní pokuty byla samotným žalovaným nabídnuta. Na druhé straně je třeba uvést specifické okolnosti, které zapříčiňují neplatnost i relativně nízko sjednaných výší smluvní pokuty. Výraznou skupinu oněch okolností představuje zajištění dalším zajišťovacím prostředkem (rozuměj mimo smluvní pokutu). Soudy nesou fakt 'přezajištění' nepříznivě, neboť tak dost často vzniká nedůvodný nepoměr mezi právy a povinnostmi smluvních stran výrazně ve prospěch věřitele. V tomto světle soudy pochopitelně a dle mého názoru správně nepřiznaly pro rozpor s dobrými mravy nároky věřitelů vyplývající z ujednání o smluvní pokutě, které (dle skutečných kauz) dosahovaly výše úroku z prodlení 730% ročně a zároveň byly zajištěny směnkou či činily relativně nízkých 0,58% dlužné částky denně ale byly navíc zajištěny zástavním právem k nemovitosti.⁷⁹

⁷⁸ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 9.8.2001, sp. zn. 33 Odo 204/2001

⁷⁹ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 25.10.2007, sp. zn. 26 Odo 371/2006 či ze dne 31.1.2001, sp. zn. 33 Cdo 3072/2000

Je na kontrahentech, zda sjednají smluvní pokutu jako jednorázovou pevnou částku či jako opakující se plnění. Z logiky věci vyplývá, že některá z výše uvedených kritérií (typicky přiměřenost vzhledem k rozsahu původní povinnosti) lze plně uplatnit jen u jednorázových plnění. Povinní tak nemohou uspět s námitkami mířícími na nepřiměřenost celkové výše smluvní pokuty sjednané procentní sazbou za určitou dobu prodlení, pokud pokuta nabyla značné výše jen kvůli dlouhé době prodlení povinného. Je to zcela logické, bylo by totiž absurdní trestat oprávněného ze smluvní pokuty nepřiznáním nároku na pokutu jen proto, že tato dosáhla obří výše kvůli dlouhému prodlení, tedy vinou povinného. Své stanovisko Nejvyšší soud obšírně shrnul v rozhodnutí ze dne 23.6.2004, sp. zn. 33 Odo 588/2003.⁸⁰ Předmětem posouzení musí být jen zvolená sazba, nikoliv absolutní výše pokuty. Odpověď na otázku, jaká procentuální denní sazba z dlužné částky je ještě přiměřená, lze nejjasněji vyčíst z rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 30.5.2007, sp. zn. 33 Odo 438/2005: „*Zatímco smluvní pokuta sjednaná ve výši zhruba 0,5% denně z dlužné částky je posuzována jako platné ujednání, které je v souladu s dobrými mravy, ujednání o smluvní pokutě ve výši 1% denně je považováno za neplatný právní úkon, který se přičí dobrým mravům...*“ Mlhavá hranice tak vede mezi půl a jedním procentem denně, z čehož lze vyvodit jednoduchou poučku pro praxi: ujednat smluvní pokutu nad hranicí 0,5% denně již není z hlediska posouzení s dobrými mravy bezpečné.⁸¹

⁸⁰ Z odůvodnění: „*Z pohledu přiměřenosti výše smluvní pokuty je totiž na místě hodnotit jinak smluvní pokutu sjednanou ve formě pevně stanovené částky a smluvní pokutu sjednanou formou určité sazby za stanovenou časovou jednotku. Pevně stanovenou smluvní pokutu ve výši dvojnásobku zajištěné částky by bylo zřejmě možno (při současném zohlednění všech okolností daného případu) považovat za nepřiměřenou právě s ohledem na poměr mezi hodnotou zajištěné pohledávky a výší smluvní pokuty, kterou by v takovém případě byl dlužník povinen zaplatit i třeba jen za několik dnů prodlení. Stejně měřítko však nelze dobře použít, dosáhne – li celková výše smluvní pokuty dvojnásobku zajištěné pohledávky v důsledku dlouhodobého prodlení dlužníka; zde výše smluvní pokuty plně odvisí od doby, po kterou dlužník své smluvní pokutou zajištěné povinnosti neplní – čím delší je doba prodlení, tím vyšší je smluvní pokuta. Jinak řečeno, na nepřiměřenost smluvní pokuty nelze usuzovat z její celkové výše, je – li důsledkem dlouhého prodlení a s tím spojeným navyšovaním o jinak přiměřenou denní sazbu smluvní pokuty. Opačný závěr je nepřijatelný, neboť by ve svých důsledcích zvýhodňoval dlužníka (čím déle by dlužník své povinnosti neplnil, tím více by byl zvýhodněn při posuzování případné nepřiměřenosti výše smluvní pokuty) a znamenal by zpochybnění funkcí, které má smluvní pokuta plnit...*“

⁸¹ Blíže viz Čech, P.: K přiměřenosti smluvní pokuty, in: Právní rádce, 05/2008, str. 24 - 32

1.1.5. Koexistence smluvní pokuty a úroku z prodlení

Bylo již řečeno, že jsou to instituty podobné, o základních odlišnostech je pojednáno výše. Vzhledem k faktu, že okruh povinností, které lze zajistit (utvrdit) smluvní pokutou, je neomezený, lze dle již dnes ustáleného názoru utvrdit i povinnost shodnou s tou, za jejíž nesplnění dopadá zákonná odpovědnostní sankce v podobě úroku (či poplatku) z prodlení. Řeč je o povinnosti zaplatit včas určitou peněžitou částku. Sjednání smluvní pokuty jako jednorázového plnění z tohoto pohledu nikdy nevyvolávalo v teorii ani praxi problémy. Mohutná odborná diskuse i judikatorní činnost se však rozvinula ohledně otázky, zda vedle sebe může existovat úrok z prodlení, který je zákonným, opakujícím se plněním za nezaplacení peněžitě částky ve lhůtě, a smluvní pokuta za porušení povinnosti zaplatit např. kupní cenu včas, sjednaná v závislosti na délce prodlení. Jinými slovy, zda mohou tyto dva odlišné instituty zajišťovat tutéž povinnost. Úroky z prodlení přísluší ze zákona, diskuse tak měla dospět k jednoznačnému stanovisku, zda je možné takto smluvní pokutu sjednat a následně i vymocit, nebo je takové ujednání absolutně neplatné. Vyřešit tuto otázku bylo nezbytně nutné, neboť smluvní pokutou bývá zajištěna v občanskoprávních (ještě výrazněji v obchodních) vztazích nejčastěji právě povinnost zaplatit včas. Spor byl v podstatě vyvolán soudy (v čele s Nejvyšším soudem ČR), které na konci 90. let minulého století dovodily, že konstrukce smluvní pokuty stanovené procentní sazbou z peněžitě částky za určité období, je přípustná. Tím zákonitě otevřely tento problém...

Z konstrukce právní úpravy nevyplývá, že by jeden z těchto institutů nahrazoval druhý, každý má v právním řádu své místo a funkci. Judikatura se tak postupně ustálila na názoru, který přijímá i většinová jurisprudencce, a to, že souběh těchto dvou institutů je opravdu možný. Věřitelé tak za současného stavu mohou zvážit, jak je účinně kombinovat či který z nich užít, aby jejich právní postavení bylo co nejsilnější. Nejvyšší soud ČR uvedené zřetelně odůvodnil např. v rozhodnutí ze dne 26.1.1999, sp. zn. 29 Cdo 2495/98: *„Na rozdíl od smluvní pokuty, která je samostatným nárokem a strany si ji musejí sjednat, je úrok z prodlení jako příslušenství pohledávky (§121 odst. 3 o. z.) majetkovou sankcí stanovenou zákonem (§517 odst. 2 o. z.), kdy věřiteli přímo ze zákona vzniká nárok*

v případě prodlení dlužníka s placením peněžitého plnění na zaplacení úroku z prodlení ve výši stanovené prováděcím předpisem – nařízením vlády č. 142/1994 Sb. ... Z uvedených rozdílů právní úpravy smluvní pokuty a úroku z prodlení, dále z toho, že občanský zákoník neobsahuje žádnou právní úpravu o souběhu těchto majetkových sankcí, a konečně i z toho, že jde o dva různé právní instituty (smluvní pokuta je zajišťovacím prostředkem a úrok z prodlení zákonným důsledkem prodlení), vyplývá, že sjednají – li si účastníci závazkového vztahu pro případ prodlení se splněním peněžitého závazku ... smluvní pokutu, je dlužník povinen v případě prodlení se splněním uvedeného závazku zaplatit věřiteli sjednanou smluvní pokutu a vedle toho i úrok z prodlení ve smyslu ust. §517 odst. 2 o. z. Porušení téže povinnosti je tak sankcionováno dvakrát...“

Takový závěr není ovšem přijímán bez výhrad. Může se totiž jevit jako problematické umožnit stranám volně sjednat v režimu právní úpravy smluvní pokuty takové plnění, kterého nemohou dosáhnout jako úroku z prodlení vzhledem k jeho kogentnosti, a tím otevřeně obcházet úpravu odpovědnosti z prodlení. Z pojednání uvedeného výše však zřetelně vyplývá, že již ustálená česká judikatura tento názor nepřijímá a v konkrétních případech dokonce nepřímo nabádá věřitele k užívání této (lehce sporné) okliky. To však není bez omezení a při kumulativním sjednání smluvní pokuty a uplatnění úroku z prodlení bude nutno dbát při sjednávání její výše na zachování souladu s dobrými mravy.⁸²

1.1.6. Vztah smluvní pokuty a náhrady škody

Neméně potřebné je pojednat o interakci smluvní pokuty s dalším odpovědnostním institutem: náhradou škody. Zákon stanoví, že povinný je při porušení zajištěné povinnosti zavázán smluvní povinností zaplatit, i když oprávněnému nevznikla žádná škoda. Toto ustanovení znamená výrazný průlom do tradičního chápání pojmu, které nárok na pokutu podmiňovalo vznikem škody. Přes tuto modifikaci lze stále smluvní pokutu považovat za paušalizovanou náhradu škody. Vznikne – li tedy v právní sféře věřitele škoda v souvislosti s porušením (smluvní pokutou zajištěné) povinnosti, je kryta smluvní pokutou

⁸² Podrobněji ke koexistenci smluvní pokuty a úroku z prodlení viz Čech, P., Smluvní pokuta versus úrok z prodlení, in: Právní rádce, 04/2008, str. 22 - 30

a vylučuje nárok na náhradu škody dle právní úpravy odpovědnosti za škodu. Tím ovšem není vyloučen nárok věřitele na náhradu škody vzniklé v důsledku porušení jiné povinnosti, než na jakou se pokuta vztahuje. Případná škoda je kryta nikoliv v její plné výši, nýbrž jen oním paušálem v podobě předem sjednané smluvní pokuty. Jinými slovy věřitel nemůže náhradu škody přesahující smluvní pokutu.

Ustanovení o tom, že případná škoda je kryta smluvní pokutou, a že na náhradu škody přesahující pokutu nemá oprávněný nárok (tedy ust. §545 odst. 2), je ale dispozitivní, tudíž výše uvedené platí jen v případě, že si strany nedohodnou jinak. Zákon tak umožňuje stranám smlouvy vytvořit širokou paletu možných konstrukcí smluvní pokuty. Může být tedy platně ujednáno právo věřitele na náhradu škody vedle smluvní pokuty, stejně jako právo na náhradu škody pokutu přesahující (rozdíl mezi škodou a částkou smluvní pokuty). Lze shrnout, že smluvní pokuta náhradu škody nahrazuje, a také vylučuje, pokud ovšem nebylo dohodnuto něco jiného.⁸³

Co se týče subjektivní stránky (vnitřního vztahu k porušení povinnosti), v §545 odst. 3 občanský zákoník stanoví, že nesmluví – li si strany jinak, vzniká povinnost zaplatit smluvní pokutu jen při zaviněném porušení smlouvy. Je na uvážení stran, zda ponechají princip zavinění či sjednají, že dlužník je povinen zaplatit smluvní pokutu bez ohledu na zavinění při porušení zajištěné povinnosti. Ze zákonné formulace lze zřetelně dovodit, že zavinění se presumuje. Je na dlužníkovi (ten nese důkazní břemeno), aby dokázal, že k jeho zavinění nedošlo. Pro naplnění podmínky zavinění postačí jeho nejslabší forma – nevědomá nedbalost⁸⁴ Na závěr nutno doplnit, že řeč je zde jen o materiální, peněžně vyjádřitelné škodě. „*Pokud se tedy porušení příslušné povinnosti zavázanou stranou negativně promítne do tzv. nehmotných statků věřitele např. zásahem do jeho dobré pověsti, do jeho jména nebo cti atd., ust. §545 odst. 2 se neuplatní a věřiteli vznikne právo na přiměřené zadostiučinění vedle práva na smluvní pokutu.*“⁸⁵

⁸³ Fiala, J., Kindl, M., et al.: Občanský zákoník. Komentář. II. díl. 1. vydání, Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2009, str. 1010 (bod 4.)

⁸⁴ Viz např. rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 26 Odo 386/2006

⁸⁵ Eliáš, K. a kol.: Občanský zákoník. Velký akademický komentář. 2. svazek, Linde Praha a.s., 2008, str. 1573

1.1.7. Smluvní pokuta v režimu obchodního zákoníku

Občanský zákoník obsahuje základní, nikoliv ovšem jedinou úpravu smluvní pokuty. Obchodní zákoník obsahuje v §300 - §302 úpravu zvláštní v oddílu nazvaném: 'Některá ustanovení o smluvní pokutě'. Jde o stanovení odchylek od obecné úpravy, která se nadále na obchodní vztahy uplatní podpůrně, nikoliv o zcela nové a komplexní pojetí tohoto institutu. Dále uvádím nejvýraznější odchylky.

Povinnost zaplatit smluvní pokutu je v obchodním právu je koncipována (kogentně) jako objektivní, tedy bez ohledu na zavinění. Případné okolnosti vylučující odpovědnost za škodu ani vis maior nehrají z hlediska nástupu povinnosti zaplatit smluvní pokutu roli. Totéž lze smluvit i v občanskoprávních vztazích ale zákonná úprava vychází z opačného principu.

Uvedená tvrdost je však významně vyvážena tzv. moderačním právem soudu, upraveným v §301 ObchZ. Spočívá v tom, že soudu může snížit (dle jeho závěru) nepřiměřeně vysokou smluvní pokutu s přihlédnutím k hodnotě a významu zajišťované povinnosti, a to až do výše škody vzniklé do doby soudního rozhodnutí porušením smluvní povinnosti, na kterou se smluvní pokuta vztahuje. K. Eliáš komentuje fakt, že moderační právo soudu má být obecným soukromoprávním institutem, jak je to běžné v západních právních řádech.⁸⁶ Tím obchodní zákoník v podstatě vylučuje možnost shledat ujednání o smluvní pokutě v rozporu s dobrými mravy. Hrozí – li to, soud pokutu přiměřeně sníží, čímž přestane být nemravná. Není vyloučeno, že se v budoucnu judikatura dopracuje k posuzování souladu obchodněprávních ujednání o smluvní pokutě s dobrými mravy, dosud však k tomu nedošlo. Pro posouzení, zda je výše pokuty nepřiměřená ovšem nemá význam výše vzniklé škody. Takové posouzení je věcí volné úvahy soudu, které závisí na okolnostech konkrétního případu, jak vysvětluje Nejvyšší soud ČR v rozhodnutí ze dne 18.1.2005, sp. zn. 32 Odo 400/2004. Až poté, co soud dojde k závěru, že výše pokuty je nepřiměřeně vysoká, a poté co se (opět dle volné úvahy) rozhodne přistoupit k moderaci, zabývá se výší škody. Až v této fázi je soud ze zákona povinen přihlédnout

⁸⁶ Eliáš, K. a kol.: Občanský zákoník. Velký akademický komentář, Linde Praha a.s., 2008, str. 1570

k hodnotě a významu zajišťované povinnosti, přičemž může snížit smluvní pokutu na hranici výše vzniklé škody. Věřitel tak má právo minimálně na pokutu ve výši vzniklé škody i po úpravě soudem.⁸⁷

1.2. Další vybrané zajišťovací instituty

1.2.1. Zástavní právo (§ 152 až 174 OZ)

Zástava je velmi rázným zajišťovacím institutem, který se sjednává pro případ, že dluh, který jí odpovídá, není včas splněn. Upravena je v části upravující věcná práva. Je tomu tak proto, že jako jediný z institutů zde rozebíraných má věcněprávní účinky – erga omnes. Zástavní právo totiž působí vůči každému pozdějšímu vlastníku zastavené věci či práva. Zástavou může být věc movitá i nemovitá, hromadná, podnik, pohledávka, obchodní podíl i byt ve vlastnictví podle zákona č. 72/1994 Sb. Zástavní právo k nemovitostem a bytům vzniká vkladem do katastru nemovitostí, ostatní druhy zástav (nejsou – li předány zástavnímu věřiteli) se zapisují do veřejně přístupného Rejstříku zástav vedeného Notářskou komorou České republiky. Zástavní právo lze typicky sjednat písemnou smlouvou (někdy je vyžadován přísnější notářský zápis – viz §156 odst. 3) ale vzniknout může i jinými způsoby (ze zákona, úředním rozhodnutím...). Smysl zástavního práva spočívá v tom, že sjednaná zástava sice zůstává ve vlastnictví dlužníka, ten s ní však nemůže disponovat a z ní se v případě porušení povinnosti včasného zaplacení dluhu může věřitel snadno zhojit tím, že ji zpeněží. Jde o mnohem jistější postavení věřitele než při sjednané smluvní pokutě, neboť zde má reálnou jistotu uspokojení svého nároku. Zástavním právem může být zajištěna pohledávka peněžitá i nepeněžitá (do výše její obvyklé ceny) i pohledávka budoucí. Nebyla – li zajištěná pohledávka splněna včas nebo byla splněna jen částečně, má zástavní věřitel právo na uspokojení své pohledávky z výtěžku zpeněžení zástavy. Zpeněžení probíhá na návrh věřitele formou veřejné dražby nebo soudního prodeje zástavy dle zákona č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, v platném a účinném znění (dále rovněž jen ‘o.s.ř.’).

⁸⁷ Více ke konsekvencím moderačního práva viz Čech, P.: K přiměřenosti smluvní pokuty, in: Právní rádce, 05/2008, str. 24 – 25 a 28 - 29

1.2.2. Zajišťovací převod práva a zajištění postoupením pohledávky (§553 až 554 OZ)

Tyto dva instituty jsou blízké zástavnímu zejména svou uhrazovací funkcí. Na základě písemné smlouvy mezi věřitelem a dlužníkem může být věřitelova pohledávka zajištěna tak, že dlužník (nikdo jiný) na něj převede převoditelné majetkové právo, třeba i vlastnické. Ocitne – li se poté dlužník v prodlení s plněním dluhu, může věřitel uspokojit svou pohledávku prodejem práva či věci z volné ruky nebo ve veřejné dražbě.

Zajištění postoupením pohledávky se od předchozího prostředku liší v tom, že je věřiteli smlouvou postoupena pohledávka dlužníka nebo i kterékoliv jiné osoby, ovšem pouze za účelem zajištění jeho pohledávky. Následek případného prodlení dlužníka je stejný: věřitel se může uspokojit z pohledávky, která na něj byla postoupena.

1.2.3. Dohoda o srážkách ze mzdy (§551 OZ)

Následkem porušení smlouvy může být i postupné srážení mzdy dlužníka ve prospěch věřitele, čímž se v pravidelných splátkách uhrazuje jeho splatný dluh. Toto zajištění musí být předem dohodnuto písemnou dohodou mezi věřitelem a dlužníkem. Zaměstnavatel (plátce mzdy) dlužníka fyzické osoby nesmí odmítnout srážky provést a dohoda je vůči němu účinná od chvíle, kdy je mu předložena. Okruh závazků, které takto mohou být zajištěny, je však omezený. Občanský zákoník hovoří o pohledávkách výživného dle zákona o rodině a dalších pohledávkách, (jen) pokud tak stanoví zákon.

2. Odpovědnost z prodlení

2.1. Charakter, platná právní úprava

Ze zásady *pacta sunt servanda* vyplývá apel pro všechny smluvní strany, aby své zákonné i smluvně převzaté povinnosti plnily. Ono splnění povinností musí mít ovšem určitou kvalitu. Jednou ze základních zákonných povinností se tak stává povinnost řádně a včas splnit svůj dluh (svoji povinnost), vyjádřená v ustanovení §559 odst. 2 OZ. Negativní

vyjádření nacházíme v §517 a násl. OZ, jimiž je vytvořena obecná soukromoprávní úprava následků prodlení. Úprava je obsažena v oddílu: `Změny v obsahu závazků`, a to zejména z toho důvodu, že prodlení je právním deliktem, který jednak vyvolává odpovědnostní následky, jednak mění již existující závazek v obsahu, který modifikuje. „...*prodlení nastává, neplní-li dlužník vůbec, částečně nebo způsobem, k němuž nebyl oprávněn, vadně, jakož i jestliže plnil opožděně.*“⁸⁸ Následující řádky budou zaměřeny na nikoliv včasné plnění dluhu, neboť včasné avšak nikoliv řádné plnění aktivuje odpovědnost za vady se svými specifickými následky; o nich je pojednáno jinde. Prodlení (*mora*) je opakem včasného plnění, jde o protiprávní meškání se splněním závazku. Nepostihuje však bez výjimky jen dlužníka (*mora debitoris*), nýbrž věřitel, který nesplní svou povinnost řádně nabídnuté plnění přijmout nebo poskytnout potřebnou součinnost, se rovněž dostává do prodlení (*mora creditoris*). Český občanský zákoník neobsahuje jejich společnou úpravu, nýbrž je striktně odděluje, mnohdy až na škodu věci, neboť dikce zákona jakoby nebrala na zřetel fakt, že závazkový vztah je oboustranný, a práva a povinnosti tudíž vzájemné.⁸⁹ Specifickou úpravu následků prodlení či modifikace obsahují některá ustanovení o konkrétních smluvních typech, jako např. u kupní smlouvy §592 OZ, u nájmu bytu §697 OZ, u smlouvy o obstarání věci §735 OZ atd.

Jak již bylo předestřeno, prodlení je protiprávním jednáním dlužníka nebo věřitele, za které na mě doléhají sankční následky, jimiž se dosavadní závazek mění. Změna záleží v tom, že k dosavadním právním povinnostem prodlévající strany přistupují povinnosti další (tíživé) a druhé straně naopak přibývají nová oprávnění. Z toho lze dovodit, že prodlením závazek nezaniká, jen se modifikuje objem práv a povinností jeho stran. O výjimce v podobě fixních závazků se zmíním níže. Nelze dovodit, že by vznikl nový závazkový právní vztah, jedná se opravdu `jen` o modifikaci původního. Z hledisek členění odpovědností (v první části práce) můžeme konstatovat, že odpovědnost z prodlení je druhem smluvní odpovědnosti, její aplikace bez existence konkrétní smlouvy není myslitelná. Zákon upravuje důsledky prodlení, ty však nastanou až porušením konkrétních

⁸⁸ Richter, J.: Úroky a poplatky z prodlení nově, in: Právní rádce 7/1995, str. 20, zdroj: ASPI

⁸⁹ Více k pojmu viz Eliáš, K. a kol.: Občanský zákoník. Velký akademický komentář. 2. svazek, Linde Praha a.s., 2008, str. 1478 – 1479; viz rovněž souvislost ust. §520 a 522 OZ

ustanovení smlouvy o době plnění a splatnosti. Uvedené ale nic nemění na tom, že nárok na následky prodlení (např. úroky z prodlení) vyplývají pro oprávněného přímo ze zákona. Z pohledu členění dle požadavku zavinění lze dopředu uzavřít, že jak prodlení dlužníka tak věřitele jsou odpovědností objektivní, u níž je případné zavinění odpovědné strany irelevantní. Nezkoumá se tak, zda byly okolnosti bránící dlužníkovi splnit na jeho straně nebo ne, ani zda jim mohl předjít. Zavinění se však zkoumá při posuzování případné odpovědnosti prodlévajícího za škodu. U odpovědnosti z prodlení nejde primárně o potrestání prodlévající osoby, účelem je modifikací právní vztahu napomoci k restituci (či reparaci) protiprávního stavu v řádné splnění závazku. Primárně sankční však je úrok z prodlení.

Institut prodlení dlužníka i věřitele znalo a následky z něj plynoucí upravovalo již nadčasové římské právo. Prodlení dlužníka (*mora solvendi*) bylo vyloučeno, pokud měl dlužník pro meškání s plněním omluvitelné důvody (např. nevědomost o závazku nebo omluvitelná nemožnost včasného plnění). V prodlení nesl dlužník tzv. *periculum*, tj. nebezpečí nahodilé zkázy věci. Kromě toho bylo jeho základní povinností nahradit věřiteli způsobenou škodu. Prodlení věřitele mělo rovněž téměř shodná pravidla jako platí dnes. Rakouský Obecný zákoník občanský (ABGB) upravoval prodlení v §1333 v rámci úpravy o náhradě škody. Škoda, kterou dlužník věřiteli prodlením s plněním peněžitého dluhu způsobil se nahrazovala zákonnými úroky, které ovšem nemusely být dostatečným odškodněním. Judikatura dovodila, že úroky z prodlení přísluší vždy, plní tedy funkci odškodnění té újmy věřitele, že nemohl využít splatnou jistinu, která mu příslušela. Nenahrazovaly tak jinou škodu, která prodlením věřiteli vznikla.⁹⁰

2.2. Prodlení dlužníka

Vše, co bude v rámci bodů 2.2.1. až 2.2.4 uvedeno k prodlení dlužníka, platí obecně pro prodlení jak s plněním peněžitého, tak s plněním věcného (či jiného) závazku. Ačkoliv pojem splatnosti u laika asociuje peněžní operace, bylo by chybné omezovat tuto úpravu jen na splatnost peněžité pohledávky. Zcela stejná pravidla platí pro dodání např. zakoupeného automobilu ve lhůtě. Ustanovení §517 je tak shodnou úpravou pro prodlení s plněním jakéhokoliv závazku a odstoupení od smlouvy je obecnou sankcí za něj, stejně tak zánik fixních smluv je obecnou úpravou. Dále (body 2.2.5-8, 2.2.9) však budeme z hlediska právních následků druh plnění rozlišovat.

⁹⁰ Viz: Brejcha, A.: Odpovědnost v soukromém a veřejném právu, Kodex Bohemia 2000, str. 44, 45

2.2.1. Předpoklady prodlení dlužníka

Dlužník se ocitne v prodlení, pokud nesplní svůj závazek řádně a včas. Ke splnění závazku tak zákon vyžaduje (kumulativně) plnění řádné a zároveň včasné. K prodlení nejčastěji dojde uplynutím splatnosti, která je základní podmínkou dlužníkovy prodlení. Určení dospělosti pohledávky se řídí ustanovením §563 OZ, který primárně nechává její určení na smluvních stranách. Není – li takto dohodnuta či určena právním předpisem nebo rozhodnutím⁹¹, zákon ji stanoví na první den poté, co byl dlužník k plnění věřitelem vyzván. Naivně důvěřivý přístup věřitele, který ponechal dobu plnění na vůli dlužníka, řeší následující ustanovení, a to tak, že splatnost zde musí určit soud na návrh věřitele a v souladu s dobrými mravy s přihlédnutím ke konkrétním okolnostem. Dlužník by měl plnit, jakmile je pohledávka věřitele dospělá. Nic mu sice nebrání plnit dříve, takové plnění ovšem věřitel (např. z ekonomických důvodů) nemusí přijmout. Přijetím před splatností závazek standardně zaniká, při odmítnutí nenastává ihned prodlení, nýbrž řádný termín plnění zůstává v platnosti.

Požadavek řádného plnění má u odpovědnosti z prodlení následující význam. Plní – li dlužník včas avšak nikoliv řádně (plnění má faktické či právní vady), nesplní kumulativně stanovenou povinnost, jedná protiprávně, a do prodlení se tak snadno může dostat, neboť takové plnění není věřitel povinen přijmout (pokud ovšem do lhůty neprovede `reparát` a neposkytne tentokrát již plnění řádné). Jestliže ale věřitel přijme vadné plnění (poskytnuté včas), vyloučí tím prodlení dlužníka. Možnost uplatnění odpovědnosti za vady mu zůstává. Řádnosti plnění se dotýká i problematika částečného plnění. Věřitel je dle §566 OZ povinen přijmout i částečné plnění, neodporuje – li to dohodě nebo povaze pohledávky. Pokud to z dohody nevyplývá a věřitel oprávněně nepřijme částečné plnění, ocitá se dlužník v prodlení s celým dluhem. Naopak nepřijme – li částečné plnění, ač k tomu dle smlouvy či povahy věci byl povinen, ocitá se sám věřitel v prodlení. Tento stav vylučuje současné dlužníkovy prodlení (§520 OZ, podrobněji níže). Zbývá doplnit, že řádné plnění je jen takové, které je poskytnuto na dohodnutém místě.

⁹¹ Speciální úpravu stanovení doby plnění obsahuje např. §671 odst. 2 OZ pro úhradu nájemného ze zemědělských pozemků. Typickým příkladem jejího stanovení rozhodnutím je soudní rozhodnutí o povinnosti náhrady nákladu řízení.

Není – li takového ujednání, řeší místo plnění podpůrně §567 a §568 OZ. V prodlení se tudíž ocitá i dlužník, jenž je připraven ve lhůtě závazek (jinak) řádně splnit, když nedorazí na smluvené místo, nýbrž jinam. Lze shrnout, že prodlení dlužníka nenastane jen, pokud je dluh splněn bezvadně a celý (ve sjednané kvalitě a kvantitě, bez právních vad), na smluveném či zákonem určeném místě, a ve lhůtě.

2.2.2. Prodlení dlužníka a jeho odpovědnost za škodu

Co se týče souvislosti dlužníkovy prodlení a vzniku škody v právní sféře věřitele, úprava je nesystematická a nepřehledná. Základem může být ust. § 519 OZ, které stanoví, že právo věřitele na náhradu škody způsobené prodlením dlužníka není dotčeno, čímž obecně konstatuje, že dlužník odpovídá (a to dle obecných pravidel §420 a násl. OZ) za škodu, kterou meškáním věřiteli způsobil, stejně jako každý jiný. *„Z povahy věci se usuzuje, že je třeba mít i bez zvláštního zákonného ustanovení za to, že dlužník je vůči věřiteli v každém případě povinen k náhradě těch nákladů, které věřiteli v očekávání řádného smluvního plnění od dlužníka důvodně vznikly. Prodlévající dlužník je ovšem povinen nahradit věřiteli i jinou škodu... V tom směru se uplatňuje obecná úprava odpovědnosti za škodu...“*⁹² Obecnou úpravou máme na mysli subjektivní princip odpovědnosti s presumovaným zaviněním. To ale neplatí ve všem. Výraznou odlišnost (od obecné úpravy) v podobě objektivního principu vnáší §517 odst. 3 pro věcná plnění. Jistá specifika obsahuje i §519, věta za středníkem, pro peněžité plnění. Podrobněji viz níže.

2.2.3. Právo věřitele odstoupit od smlouvy jako obecná sankce za prodlení dlužníka

Hned ve druhé větě úpravy následků prodlení zakotvuje občanský zákoník v §517 odst. 1 právo věřitele na odstoupení od smlouvy, které váže na podmínku nesplnění závazku ani v dodatečně přiměřené lhůtě věřitelem dlužníkovi poskytnuté. Zopakujme, že samotným prodlením závazek nezaniká. Zákon tak dává věřiteli účinný nástroj, jak ukončit smluvní vztah s nespolehlivým smluvním partnerem. V tomto případě proto nikdy nedojde ke zrušení závazku přímo ze zákona, nýbrž vyžaduje se projev vůle věřitele. Tím zákon

⁹² Eliáš, K.: Prodlení dlužníka a prodlení věřitele, in: Právní rádce 12/2003, str. 4

nepřímo naplňuje zásadu, že závazky se mají dodržet, je – li to reálné, a že daný slib zavazuje. Proto zákon nechává na uvážení věřitele, zda chce nadále setrvat jako strana smlouvy či prodlením pro něj ztratila smlouva význam.

Obecně k institutu odstoupení od smlouvy lze poznamenat následující. Jde o jednostranný právní úkon jedné ze smluvních stran. Základ právní úpravy je obsažen v §48 OZ, který stanoví, že od smlouvy lze odstoupit jen v případech stanovených občanským zákoníkem a dále v případech mezi kontrahenty ujednaných. Třetí okruh případů, kdy lze odstoupit od smlouvy, doplňuje ustanovení §49 OZ, které dává tuto možnost účastníkovi, jenž uzavřel smlouvu v tísní za nápadně nevýhodných podmínek (nutné je naplnění obou kritérií). Dle v současnosti účinné úpravy obsahuje občanský zákoník tři skutkové podstaty, při jejichž naplnění lze odstoupit od smlouvy – jde tedy o zákonné důvody. První je právě pro tuto pasáž důležité prodlení dlužníka (§ 517 OZ), další je obsažen v rámci úpravy odpovědnosti za vady (§ 507, § 623 OZ) a třetí nastává v případě nemožnosti plnění dle § 575 OZ.⁹³ Odstoupení od smlouvy způsobí její zrušení, a to s účinky ex tunc (od počátku), pokud si strany nesjednaly jinak. Na základě tohoto faktu jsou strany povinny vrátit si již poskytnuté plnění, neboť pominul právní důvod takového jednání. Uplatní se zásady vrácení bezdůvodného obohacení upravené zejm. §457 OZ. Nelze – li provést navrácení, je nutné poskytnout náhradu.

Pozn.: Odstoupením od smlouvy ze smluvených důvodů se v této práci nebudeme zabývat, neboť je to možnost daná mnohdy bez ohledu na porušení závazku druhou smluvní stranou. Stačí, aby jedné straně smluvní vztah nevyhovoval, není třeba (je – li to tak dohodnuto) porušení smlouvy. Zabývat se proto budeme jen zákonnými důvody, které již jsou typickými následky porušení povinnosti plynoucí ze smlouvy.

Právní úprava nastíněná v předchozím odstavci je platná pro všechny důvody odstoupení a tedy i pro odstoupení od smlouvy z důvodu prodlení dlužníka, ovšem s výjimkou posledního uvedeného pravidla. Odstoupení z důvodu §517 odst. 1 se totiž může týkat i jednotlivých plnění, pokud jsou dělitelná (typicky peníze, druhové zboží). Věřiteli je umožněno zrušit již částečně splněný závazek. V opačném případě by odstoupení jako odpovědnostní postih dlužníka ztratilo na praktické využitelnosti a efektu.

⁹³ Více k důvodům odstoupení od smlouvy viz Vajgant, M.: Odstoupení od smlouvy podle obč. a obch. zákoníku, in: Právní rádce 8/1998, str. 10 a násl., zdroj: ASPI

Věřitel nemůže odstoupit od smlouvy ihned okamžikem prodlení, zákon vyžaduje, aby dlužníkovi poskytl dodatečnou přiměřenou lhůtu. „*Někdy se mylně dovozuje, že předpis ... předpokládá u věřitele vůči dlužníkovi nějakou aktivní činnost spočívající v oznámení poskytnutí náhradní lhůty dlužníkovi. To ale ze zákonné formulace nelze odvodit. Ta vyžaduje jen dostatečné poskytnutí lhůty, nikoliv však již její oznámení. ... Není povinností věřitele na to dlužníka upozorňovat a oznamovat mu dodatečnou lhůtu k plnění.*“⁹⁴ Teorie tak dovodila, že postačí dát dlužníkovi přiměřený čas, aby měl možnost dodatečně splnit závazek, není nutno jej nijak upozorňovat. Po oné přiměřené dodatečné době (ta bude záležet na individuálních okolnostech) se otevírá věřiteli možnost oprávněně smlouvu zrušit. K tomu Nejvyšší soud ČR uzavřel: „*Dodatečná přiměřená lhůta ... musí být dlouhá tak, aby bylo vůbec možno dluh splnit; může však být kratší, než lhůta objektivně potřebná nebo obvyklá k poskytnutí plnění věřiteli.*“⁹⁵ Oznamí – li věřitel dlužníkovi dodatečnou lhůtu, může ji poté libovolně prodlužovat, nikoliv ale zkracovat. Nejvyšší soud také v rozhodnutí sp. zn. 22 Cdo 989/99 dovodil, že pokud věřitel požádá dlužníka o plnění následující den (nebyla – li smluvena splatnost) ale neposkytne mu další přiměřenou lhůtu ke splnění dluhu, nemůže z důvodu dlužníkovy prodlení (§517 odst. 1) platně od smlouvy odstoupit.

Speciální úpravu obsahuje §613 OZ pro koupi a prodej věci na objednávku. Zde má kupující právo od smlouvy odstoupit, pokud prodávající neobstará zboží ve lhůtě dohodnuté, a není – li dohodnuta, pak ve lhůtě přiměřené okolnostem.

2.2.4. Automatické zrušení tzv. fixních smluv

Jen tím, že prodlení nastane, se zpravidla smlouva automaticky neruší. Na tomto pravidlu nemění nic ani právo věřitele svým právním úkonem od ní odstoupit. Přesto občanský zákoník obsahuje z pragmatických příčin výjimku, týkající se závazků, pro něž se u právnické veřejnosti vžilo označení `fixní`. Jde o takové závazky, u nichž byla ve smlouvě stanovena přesná doba plnění a (hlavně) ze smlouvy nebo z povahy závazku

⁹⁴ Eliáš, K. a kol.: Občanský zákoník. Velký akademický komentář. 2. svazek, Linde Praha a.s., 2008, str. 1482

⁹⁵ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 31.10.2006, sp. zn. 30 Cdo 1641/2006

vyplývá, že na opožděném plnění nemůže mít věřitel zájem. Plnění je zde fixováno na specifickou, časově striktně určenou příležitost. Prakticky nejvhodnější je tento závazek přímo označit ve smlouvě jako fixní, či jinak vyjádřit, aby bylo bez obtíží (z textu smlouvy) zřejmé, že na opožděném plnění nebude zájem. Třebaže takové jasné smluvní vyjádření chybí, postačí, když povaha závazku nenechá nikoho na pochybách o jeho fixnosti. Často uváděným příkladem je objednávka svatebních květin na sobotní svatbu. Na nedělním plnění již nemohou mít svatebčané logicky zájem. Dle výše citovaného komentáře K. Eliáše a kol. však nelze spatřovat tuto povahu jen v požadavku na plnění `ihned` atp. Fixní smlouvy dle §518 OZ marným uplynutím lhůty k plnění ze zákona zanikají, a to od počátku. O klasickém prodlení tak v podstatě nemůže být řeč. Soud nemůže, jak vyplývá mj. z odůvodnění rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR (R 26/75), svým rozhodnutím smlouvu zrušit, může jen konstatovat (deklarovat), že ke zrušení došlo. Jedinou možností – která je plně v rukou věřitele – jak odvrátit zrušení závazku, je bez zbytečného odkladu oznámit dlužníkovi, že na jeho splnění nadále trvá. Teoreticky se mi ale zdá sporná konstrukce oznámení trvajících zájmu na splnění v době, kdy už (dle jazykového výkladu ustanovení) smlouva ze zákona zanikla.⁹⁶ Bylo – li již něco plněno (např. záloha), platí to stejné, co u odstoupení od smlouvy – tedy strany si musejí vrátit veškerá poskytnutá plnění coby bezdůvodné obohacení (z odpadnuvšího pr. důvodu).

2.2.5. Právní následky dlužníkovy prodlení s plněním peněžitého závazku – úrok z prodlení a poplatek z prodlení

Je – li obsahem závazku dlužníka plnit v penězích (zaplatit určitou peněžitou částku), dává zákon věřiteli, kromě již uvedených možností, jako je právo na odstoupení či konkludentní souhlas k zániku fixní smlouvy, do rukou navíc výrazný sankční nástroj v podobě úroku z prodlení a poplatku z prodlení.

Základní úpravu úroku z prodlení obsahuje ustanovení §517 odst. 2 OZ, který jej zavedl jako sankční nárok věřitele, jenž mu přísluší vedle samotného plnění, pokud se

⁹⁶ Z hlediska právní jistoty se tak zdá `čistějším` řešením úprava fixních smluv, kterou má obchodní zákoník. Hlavní rozdíl od občanskoprávního řešení je zejména v tom, že obchodní zákoník vyžaduje v §349odst. 3, aby oznámení věřitele bylo učiněno před uplynutím fixního termínu (ne až následně, třebaže bez zbytečného odkladu).

nejedná podle občanského zákona o poplatek z prodlení. Povinnost platit úroky z prodlení a poplatek z prodlení vyplývá přímo ze zákona, nemusí být (resp. ani by neměla být) vůbec smluvně sjednána.

Poplatek z prodlení musí být zákonem explicitně označen, uplatní se zejména u prodlení s placením nájemného. Jedná se tak o sankci vůči úroku z prodlení speciální, k jejich souběhu tudíž nemůže dojít. Konkrétně současná právní úprava obsahuje tři případy uplatnění poplatku z prodlení:

- a) nezaplatí – li nájemce bytu nájemné nebo úhradu za plnění, poskytovaná v souvislosti s užíváním bytu, do pěti dnů od splatnosti pronajímateli (§697 OZ),
- b) je – li pronajímatel movité věci v prodlení s jejím vrácením - u podnikatelského nájmu (§723 odst. 1 OZ),
- c) jestliže se podnikatelsky pronajímaná movitá věc ztratila nebo byla zničena; povinnost platit poplatek z prodlení stíhá nájemce ovšem jen tehdy, bylo – li to předem sjednáno, a pouze do doby splnění nájemcovy oznamovací povinnosti či do doby, kdy se o této skutečnosti pronajímatel jinak dozvěděl (§723 odst. 2 OZ).⁹⁷

Ve všech (ostatních) případech prodlení s placením peněžitého dluhu se bude, s výjimkou těchto tří, jednat o úrok z prodlení.

Poplatek z prodlení je – stejně jako úrok z prodlení – příslušenstvím pohledávky (§121 odst. 3 OZ) a vůbec o nich platí stejné závěry, proto není nutno o těchto dvou následcích porušení smlouvy (ovšem až na rozdílnou konstrukci výše) pojednávat odděleně. Pro zjednodušení budu dále hovořit jen o úroku z prodlení s tím, že uvedené platí i pro poplatek z prodlení.

Úrok z prodlení má povahu speciální peněžité sankce, která je zákonným důsledkem prodlení dlužníka s plněním peněžitého závazku. Dle slov J. Bejčka: „*je trestem za to, že si jedna strana bez svolení partnera čerpá na jeho úkor vynucený úvěr.*“⁹⁸ Časem totiž ztrácejí peníze na hodnotě, prodlení s jejich placením tak zvýhodňuje dlužníka tím, že

⁹⁷ K bodům b) a c) se patří poznamenat, že poplatek z prodlení je v §723 OZ nárokován za prodlení s vrácením věci, z čehož vyplývá zřejmý nesoulad s ust. §517 odst. 2 OZ, který úrok z prodlení i poplatek z prodlení zavádí pouze pro případ prodlení s plněním peněžitého dluhu! Viz Eliáš, K. a kol.: Občanský zákoník. Velký akademický komentář. 2. svazek, Linde Praha a.s., 2008, str. 1483

⁹⁸ Bejček, J.: Právní úprava a interpretační problémy smluvních pokut a úroků z prodlení, in: Časopis pro právní vědu a praxi, 1/1995, zdroj: ASPI

mu poskytuje nezákonný úvěr. Věřitele tím na druhou straně poškozují. To je ekonomický důvod existence právního institutu úroku z prodlení, neseriózní jednání tohoto druhu musí být sankcionováno. Z tohoto důvodu by měla být i s rozmyslem stanovena jeho výše tak, aby porušení povinnosti dlužníka činila méně výhodným, než její splnění a opatření si peněžních prostředků jinak – právní cestou.

Je – li sjednán i běžný úrok (který je civilním plodem peněz), přísluší úrok z prodlení vedle tohoto úroku. Jak již bylo uvedeno, je příslušenstvím pohledávky, tudíž ve vztahu k pohledávce, s jejímž plněním je dlužník v prodlení, má charakter vedlejšího (akcesorického) závazkového vztahu. Proto zanikne – li hlavní závazek (ideálně zaplacením), zaniká možnost dále požadovat úroky z prodlení, samozřejmě kromě těch, které se staly před zánikem závazku splatnými. Z důvodu akcesority nelze rovněž požadovat úrok z prodlení z nezaplaceného příslušenství pohledávky, tedy z úroků, úroků z prodlení, poplatků z prodlení a nákladů soudního řízení, k tomu viz např. rozhodnutí Rc 5/06. Často se opakující chybou žalobců u soudu je právě požadavek přiznání úroku z prodlení z dlužného (jiného) úroku z prodlení. Nelze jej přiznat dle převládajícího názoru právě proto, že nezaplacení úroků z prodlení je případem prodlení se zaplacením příslušenství, přičemž ze zákonné dikce nelze vyvodit nic jiného, než že úrok z prodlení přísluší jen za prodlení se zaplacením samotného dluhu.⁹⁹ Uplatnění opačné konstrukce by navíc vedlo k absurdním závěrům, proto zcela správně není multiplikace sankcionování úrokem z prodlení přípustná. Na závěr připomeňme, že smluvní pokuta není příslušenství pohledávky, nýbrž samostatným nárokem. Je tak možné požadovat úrok z prodlení z nezaplacené smluvní pokuty.

Charakter úroku z prodlení coby příslušenství pohledávky ovšem nebrání možnosti domáhat se jej samostatně (pokud např. dlužník opožděně ale přece pohledávku splnil). Z hlediska soudního vymáhání je vhodné poznamenat, že dle §6 odst. 1 zákona č. 549/1991 Sb., o soudních poplatcích, v případě vymáhání příslušenství (tedy i úroku z prodlení) spolu s pohledávkou se z tohoto příslušenství neplatí soudní poplatek; je – li

⁹⁹ Viz např.: Švestka, J., Jehlička, O., Škárková, M., Spáčil, J. a kol.: Občanský zákoník. Komentář. 10. vydání. Praha: C. H. Beck, 2006, str. 924, (bod 6.); z judikatury viz rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 24.3.2004, sp. zn. 35 Odo 101/2002

však úrok z prodlení vymáhán samostatně, podléhá již poplatkové povinnosti. Soud je plně vázán návrhem věřitele. Nemůže na úrocích přiznat více, než požaduje věřitel¹⁰⁰, a nemůže vůbec úroky z prodlení přiznat, pokud se jich žalobce nedomáhá. V praxi věřitelé často v žalobě formulují požadavek na úroky z prodlení do budoucna – až do úplného zaplacení dlužné částky. Je to oprávněný postup žádat úroky z prodlení za celou dobu prodlení, nejen do podání žaloby, a soudy se nebojí přiznávat nárok i na ty úroky z prodlení, které vzniknou a stanou se splatnými teprve budoucnu (po vydání rozhodnutí). Tyto v budoucnu splatné částky lze totiž považovat za opětuující se dávku a jako takovou je dovoluje v rozsudku přiznat ust. §153 odst. 2 o.s.ř..

Úroky z prodlení se promlčí ve lhůtě tří let. Tato lhůta bude (podle přijímaného výkladu) platit i u těch, které byly přiznány soudem, ale jejich splatnost nastala až po vydání rozhodnutí (§110 odst. 3 OZ). U ostatních soudem přiznaných a v té době již splatných nároků na smluvní pokutu bude dle §110 odst. 1 OZ běžet delší desetiletá promlčecí lhůta. Další praktickou otázkou je, zda se postupně narůstající úrok z prodlení promlčí jako celek nebo po jednotlivých částech. Dle současného stavu judikatury začíná běžet promlčecí lhůta nároku na zaplacení úroku z prodlení s počátkem prodlení dlužníka a uplynutím zákonné promlčecí doby se právo na úroky z prodlení promlčí jako celek. Rozhodnutí Nejvyššího soudu z 11.12.2007, sp. zn. 21 Cdo 761/2007 k tomu uvádí: *„Dojde-li k promlčení hlavního závazkového právního vztahu, nemůže se takový právní následek uplynutí času nevztahovat k závazku vedlejšímu. ... Povinnost platit úroky z prodlení se splněním úvěru nebo jiného dluhu (závazku) nevzniká samostatně (nově) za každý den trvání prodlení, ale jednorázově v den, kterým se dlužník ocitl v prodlení se splněním tohoto závazku; tímto dnem počíná u tohoto práva ... běžet promlčecí doba a jejím uplynutím se právo promlčí " jako celek".“* K tomuto závěru má ovšem část teorie značné výhrady, kupř. autoři brněnského komentáře občanského zákoníku hlavně napadají druhou uvedenou právní větu výše citovaného rozhodnutí, k čemuž podotýkají: *„Tento*

¹⁰⁰ Věřitel samozřejmě nemusí požadovat plnou výši úroku z prodlení, jaká mu přísluší ze zákona. Domáhá – li se v žalobním návrhu nižší částky, soud toto dobrodíní vůči dlužníkovi musí respektovat a nemůže přiznat částku celou z důvodu §153 odst. 2 o.s.ř.. Soud je vázán rovněž absolutní výši úroku z prodlení (ta je dána kogentně), tzn. když se věřitel domáhá celého úroku z prodlení, který mu přísluší, soud nemůže přiznat více právě ze zákonného důvodu.

*názor však není v souladu se soudní praxí obecně uznávaným závěrem, že úroky z prodlení mají charakter opětvujícího se plnění. ... Lze jen obtížně dovozovat, že by se všechna tato opětvující plnění mohla promlčet jako celek (a to dokonce v promlčecí době běžící od prvního plnění), v případě jiných opětvujících se plnění (srov. nájem, důchod) nevznikají pochybnosti o samostatném promlčení jednotlivých plnění.“*¹⁰¹ Na druhou stranu P. Čech přes zdánlivou rozpornost shledává v argumentaci Nejvyššího soudu ČR logiku.¹⁰² Jak vidno, v této problematice má část teorie radikálně odlišný názor než soudní praxe reprezentovaná Nejvyšším soudem ČR. Co se týče souvislosti promlčení původního závazku a existence práva na úroky z prodlení, je nutné konstatovat, že z důvodu akcesority má promlčení pohledávky za následek promlčení práva na úroky z prodlení. Jinými slovy, od okamžiku promlčení svého dluhu má dlužník možnost namítnout promlčení nejen jeho ale i úroků z prodlení. Panuje shoda v názoru, že námitka promlčení závazku se nevztahuje na úroky z prodlení, na něž vzniklo právo před promlčením závazku. Opačný závěr nelze z právní úpravy dovodit. Chce – li se tedy dlužník plně vyvázat z placení věřiteli, musí namítnout promlčení nejen dluhu, ale i již splatného úroku z prodlení.

Ustanovení §521 OZ upravuje specifickou situaci, kdy dlužník, poté co se ocitne v prodlení se zaplacením svého peněžitého dluhu, uzavře s věřitelem dohodu o jeho uhrazení ve formě splátek anebo i klasicky v nově sjednané lhůtě. Zákon zde tak řeší jednak souvislost prodlení a změny závazku dohodou a jednak otázku hrazení úroků z prodlení u sjednaného uhrazení dluhu ve splátkách. Nejdříve k dohodě o budoucím termínu splatnosti, sjednané již v době prodlení. Podstatné je, že nová doba, stanovená pro splnění dlužníkovy povinnosti zaplatit, má za následek zánik prodlení, neboť je dohodnuta nová splatnost v budoucnu. Spolu s prodlením zajisté zaniká i nárok na úrok z prodlení. Dodrží – li dlužník nově sjednanou lhůtu, je jeho plnění včasné a řádné. Uvedené ustanovení je v podstatě výjimkou z pravidla, že dlužník nese následky svého prodlení, proto musí být vykládáno restriktivně. Stanoví totiž, že v dohodě o hrazení již splatného

¹⁰¹ Fiala, J., Kindl, M., et al.: Občanský zákoník. Komentář. II. díl. 1. vydání, Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2009, str. 940 (bod 19.)

¹⁰² Čech, P.: Smluvní pokuta versus úrok z prodlení, in: Právní rádce, 04/2008, str. 23

dluhu ve splátkách, resp. obecněji v dohodě o nové splatnosti již splatného závazku, lze sjednat, že dlužník má povinnost nadále platit úroky z prodlení dle původně stanovené splatnosti, i když již účinností dohody dlužník v prodlení není. Věřiteli, který je shovívavý vůči dlužníku, a umožní mu splácet dluh po splatnosti ve splátkách, tak zákon dává určitou satisfakci v podobě možnosti sjednat, aby dlužník nadále měl povinnost platit úroky z prodlení, a to rovněž ve splátkách. Taková dohoda musí být ovšem, jak vyžaduje zákon, `výslovně` sjednána, aby se předešlo případným sporům o její existenci. Není – li takové výslovné dohody, nárok na úroky z prodlení věřiteli od účinnosti dohody nepřisluší.

Nejvyšší soud ČR dovodil, že úroky z prodlení náleží též věřiteli, na jehož úkor se dlužník bezdůvodně obohatil. Např. v odůvodnění rozhodnutí sp. zn. 25 Cdo 2895/99 charakterizoval bezdůvodné obohacení jako závazkový vztah, z nějž vzniká pohledávka tomu, na jehož úkor se někdo (dlužník) obohatil. Je nepochybné, že na něj dopadá povinnost plnit (vrátit jej) řádně a včas a jedná – li se o dluh peněžitý, s jeho prodlením bude spojen následek v podobě sankčního úroku z prodlení dle §517 odst. 2 OZ. Otázka okamžiku prodlení je v tomto případě řešena tak, že se v něm povinný (bezdůvodně obohacený) ocitá den poté, co byl povinen plnit, tedy den po výzvě věřitele k vrácení obohacení.

Požadovat zaplacení úroků z prodlení je výkonem práva věřitele, a nemůže tak být samo o sobě v rozporu s dobrými mravy. Přesto však Nejvyšší soud ČR vyvodil z obecné premisy nutnosti výkonu práv nešikanózním způsobem v posledně uvedeném rozhodnutí tento právní závěr: *„Odepřít ochranu by bylo možné pouze takovému požadavku, který by opomíjel sankční, zajišťovací a kompenzační charakter institutu prodlení, nevycházel by z jeho úmyslu, případně by jej dokonce zneužíval k poškození dlužníka nebo by vzhledem k poměrům účastníků vedl k nepřiměřeným důsledkům v tom smyslu, že by dlužníka zatěžoval likvidačním způsobem, zatímco pro věřitele by neznamenal podstatný přínos.“*

2.2.6. Výše úroku z prodlení a poplatku z prodlení

Obecně lze předeslat, že úroky z prodlení se určují procentem z té části dluhu, s níž je dlužník v prodlení, a postupem času narůstají spolu s dobou trvání prodlení, až do jeho zániku. Ustanovení § 517 odst. 2, věta za středníkem OZ odkazuje ohledně výše úroků

(resp. poplatku) z prodlení na prováděcí předpis. Jím byla dříve některá ustanovení (dnes již zrušené) vyhlášky č. 45/1964 Sb., kterou byla výše úroků z prodlení stanovena pevně na 3% dlužné částky ročně a poplatku z prodlení na 0,5 promile denně. S účinností od 15.7.1994 byla tato úprava nahrazena dodnes platným nařízením vlády č. 142/1994 Sb., které zavedlo novou koncepci. V původním znění byla výše úroku z prodlení stanovena ročně na dvojnásobek diskontní sazby stanovené ČNB a platné k prvnímu dni prodlení. Počátek prodlení byl tedy stěžejním pro zjištění roční procentní sazby, která zůstala stejná (pevná) po celou dobu prodlení bez ohledu na pozdější případné změny diskontní sazby. I když věřitel požadoval zaplacení úroků z prodlení od pozdějšího data, než nastalo prodlení, pro vyšší sazby byla stále rozhodující počátek prodlení.

Dosud jediná novela vládního nařízení č. 163/2005 Sb. přinesla s účinností od 28.4.2005 zásadní změnu. Výše úroku z prodlení od toho dne odpovídá ročně výši dvoutýdenní repo sazby stanovené ČNB, zvýšené o sedm procentních bodů. Novinkou je zejména, že v každém kalendářním pololetí, v němž trvá prodlení dlužníka, je výše úroků z prodlení závislá na výši repo sazby stanovené ČNB, a platné pro první den příslušného kalendářního pololetí. Podle současné úpravy tak již neplatí neměnná výše po celou dobu prodlení, nýbrž výše úroků z prodlení se stanoví vždy samostatně pro každé kalendářní pololetí. Takto určená výše se po celé půlroční období nemění, změna nastává vždy k 1.1. a 1.7., přičemž pro výši je rozhodná repo sazba platná právě pro uvedená data – platná pro první den kalendářního pololetí.¹⁰³ To ovšem neznamená, že ČNB provádí změny repo sazeb právě vždy k prvnímu lednu a prvnímu červenci, ani že mění tuto sazbu právě jednou za půl roku. V praxi ČNB mění repo sazbu i vícekrát za půl roku a s účinností k různým datům dle momentální potřeby a v souladu se svou měnovou politikou. Pro potřeby zjištění výše úroku z prodlení nás ale nezajímá, kolikrát byla v průběhu pololetí sazba měněna, sledujeme vždy jen její aktuální stav k prvnímu dni kalendářního pololetí. Tato skutečnost přináší již na první pohled složitější výpočet za celou dobu prodlení, nespornou výhodou ovšem je, že sazba zohledňuje změny na finančním trhu, kopíruje lépe hospodářský vývoj a není tak odloučená od reality jako byla pevná sazba. (Nehledě na to, že diskontní sazba

¹⁰³ Řečeno laicky - pro všechny dlužníky platí v každém kalendářním pololetí stejná sazba, bez ohledu na to, kdy se ocitli v prodlení!

zaznamenala prudké změny z 13% v roce 1997 až na 1% v době nabytí účinnosti uvedené novely.) Dlužníci, jejichž prodlení začalo těsně před účinností novely 163/2005 Sb. mají tak nespornou výhodu,¹⁰⁴ neboť přechodné ustanovení nařízení ponechalo určení výši úroku z prodlení, k němuž došlo před účinností současného znění, na dosavadní úpravě, a to po celou dobu prodlení!

Právní úprava stanovení výše poplatku z prodlení nebyla zasažena novelou, jeho výše tak již od roku 1994 činí 2,5 promile dlužné částky denně za každý den prodlení, nejméně však 25 Kč za každý i započatý měsíc prodlení. Z této konstrukce je zřejmé, že na rozdíl od sazby úroku z prodlení je sazba poplatku po celou dobu prodlení stejná. Přepočteno na celý rok, činí výše poplatku z prodlení zarážejících 91,25 % dlužné částky, čímž je přibližně desetkrát vyšší než úrok z prodlení! Nabízí se otázka, jestli je tato disproporce dostatečně odůvodněna. Za touto podstatně citelnější sankcí lze jistě spatřovat zákonodárcovu snahu zlepšit postavení pronajímatele, když nájemce (zejména bytu) je obecně v českém právu výrazněji chráněn. Dle mého názoru však ani tato specifika neodůvodňují tak výrazný rozdíl mezi uvedenými typy sankcí. Poplatek z prodlení přísluší od prvního dne prodlení i v případě §697 OZ (neplacení nájemného za byt), který přiznává právo požadovat poplatek z prodlení až po uplynutí 5 dnů od splatnosti. Dosáhne – li tak prodlení nájemce 5 dnů, přísluší pronajímateli poplatek za celých těchto 5 dnů, do té doby však nic.

V poslední době se objevily v právní vědě názory zpochybňující jinak všeobecně usazené chápání ustanovení §517 odst. 2 OZ jako kogentního.¹⁰⁵ Jejich argumenty lze stručně shrnout tak, že z dikce ustanovení kogentnost nevyplývá, proto je nutno dát přednost soukromému právu bližší dispozitivnosti, s tím souvisí poukazování na nutnost respektování svobodné vůle bez zbytečné restrikce atd. Navíc J. Bejček kritizuje interpretování §517 odst. 2 OZ jako kogentního jen proto, že ohledně výše odkazuje na jiný právní předpis: „*Právní předpis může stanovit leccos, a jen tím faktem, že se na*

¹⁰⁴ Dlužník, který se ocitl v prodlení např. 25.4.2005 má povinnost po celou dobu svého prodlení platit (směšná) 2% ročně, zatímco ten, kdo se dostal do prodlení po účinnosti novely např. 30.4.2005, má povinnost za toto pololetí zaplatit mnohem citelnějších 9,5% ročně (repo sazba byla 2,5%).

¹⁰⁵ Za všechny např.: Alexander, J.: Ke smluvní volnosti v otázce úroků z prodlení, in: Právní rozhledy, 2/2006, str. 69, 70

*úpravu v něm odkazuje, nelze argumentovat ve prospěch kogentního charakteru takové úpravy.*¹⁰⁶ Přesto se domnívám, že uvedený pohled není správný, neboť zákonné sankce jsou v občanském právu upraveny zásadně kogentně (tedy odpovědnost za škodu, vady ale i prodlení). Zákonné důsledky protiprávního jednání mají kogentní charakter, jehož zpochybnění by mohlo narušit celý soukromoprávní sankční systém se svými nezastupitelnými funkcemi. Přílišná volnost by se mohla svrhnout k anarchii v odpovědnostních institucích.¹⁰⁷ Převládajícím zůstává názor, že od zákonné výše úroků (resp. poplatku) z prodlení není možné se odchýlit, což důrazně potvrzuje i Nejvyšší soud ČR v rozhodnutí ze dne 17.3.2005, sp. zn. 33 Odo 1117/2003.

2.2.7. Úroky z prodlení versus náhrada škody

Výše bylo stručně uvedeno, že zákon neodjímá věřiteli právo na náhradu škody způsobené prodlením dlužníka. Ta se řídí obecnou úpravou §420 a násl. OZ, neboť právní úprava odpovědnosti z prodlení z ní (až na dále uvedené) nestanoví výjimky. Škoda tak musí být dlužníkem zaviněná (subjektivní princip) a musí nastat v příčinné souvislosti s jeho prodlením. Jeho zavinění se presumuje, tudíž na něm spočívá břemeno důkazu, že škodu nezavinil, a sám se tak liberoval. Dovojuje se, že věřitel má právo na náhradu prodlením vzniklé škody i tehdy, když dluh byl splněn v dodatečné lhůtě, kterou dlužníkovi poskytl ve smyslu ust. §517 odst.1 OZ, neboť v té době byl už dlužník v prodlení.¹⁰⁸ Významným specifikem u prodlení s plněním peněžitého závazku je, že náhradu škody lze požadovat, jen pokud není kryta úroky (resp. poplatkem) z prodlení, jak praví věta za středníkem u §519 OZ. Úroky z prodlení nemají, stejně jako smluvní pokuta, povahu klasické náhrady škody, neboť vznik povinnosti platit je není závislý na existenci škody. V povaze úroků z prodlení coby paušalizované náhrady škody není teorie zcela zajedno. Zatímco komentář pod vedením J. Švestky jim tuto povahu přisuzuje, komentář pod vedením J. Fialy vyjadřuje názor, že „*neplní na rozdíl od smluvní pokuty funkci*

¹⁰⁶ Bejček, J.: „Povaha ustanovení“ o úrocích z prodlení, in: Právní rozhledy 11/2006, str. 407

¹⁰⁷ Argumentace ve prospěch kogentnosti je převzata z: Fiala, J., Kindl, M., et al.: Občanský zákoník. Komentář. II. díl. 1. vydání, Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2009, str. 939 (bod 14.)

¹⁰⁸ Švestka, J., Jehlička, O., Škárová, M., Spáčil, J. a kol.: Občanský zákoník. Komentář. 10. vydání. Praha: C. H. Beck, 2006, str. 929, (bod 2.)

paušalizované náhrady škody (srov. 545 odst. 2), neplatí se jako paušalizovaná částka místo náhrady skutečně vzniklé škody. Úroky z prodlení (poplatek z prodlení) se ... započítávají na vzniklou škodu“¹⁰⁹ Věřitel se může domáhat práva na náhradu škody pouze, pokud tato je vyšší než úroky z prodlení. Dlužník má tak povinnost hradit jen tu škodu, která přesahuje smluvní pokutu. Nedosahuje – li škoda výše úroků z prodlení, její náhrada nepřichází v úvahu. Právo požadovat plnou výši úroků z prodlení v i tomto případě věřiteli samozřejmě zůstává. Z těchto důvodů (zejm. započítávání úroku na škodu) mi přijde bližší druhý z uvedených názorů, neboť se zde žádná úhrada paušálem neprovádí. Na rozdíl od smluvní pokuty, která paušálně vylučuje náhradu škody přesahující její výši, není – li sjednáno jinak.¹¹⁰ U prodlení s plněním nepeněžitého dluhu platí zcela odlišná pravidla.

2.2.8. Úrok z prodlení versus smluvní pokuta – stručné shrnutí

Na mnoha místech této práce jsme naráželi na střet uvedených dvou institutů a všímali si jejich podobností, rozdílů a rovněž koexistence. Pokládám tedy za vhodné stručně a přehledně v tabulce problematiku shrnout:

SROVNÁNÍ	<u>Smluvní pokuta</u>	<u>Úrok z prodlení</u>
Stručná definice	= smluvní institut, který utvrzuje splnění smluvní povinnosti	= zákonný důsledek prodlení s plněním peněžitého dluhu
Charakter	smluvní sankce za porušení jakékoliv smluvní i zákonné povinnosti související se smlouvou, nevyplyvá ex lege; je samostatným nárokem	zákonná sankce za porušení specifikované povinnosti – splnit závazek řádně a zejm. včas, nesjednává se smluvně; je příslušenstvím pohledávky
Podoba	typicky jednorázová, judikatura však dovodila i možnost podoby procentní sazby za každý den prodlení	zásadně jen opakující se plnění (procentní sazba z dlužné částky za rok prodlení)
Výše	stanovena libovolně - smluvně, nutný ale soulad s dobrými mravy	nelze smluvně sjednat, je stanovena kogentně nařízením vlády
Princip zavinění	Ano, není – li smluveno jinak	Ne, bez ohledu na zavinění

¹⁰⁹ Fiala, J., Kindl, M., et al.: Občanský zákoník. Komentář. II. díl. 1. vydání, Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2009, str. 946 (bod 2.)

¹¹⁰ Přesněji řečeno, o paušál se jedná jen tehdy, nedosahuje – li vzniklá škoda výše úroku z prodlení.

Přímá souvislost se vznikem škody	ne – povinnost platit vzniká za stanovených podmínek i bez existence škody	ne – povinnost platit vzniká za stanovených podmínek i bez existence škody
Vztah k náhradě škody	paušalizovaná náhrada škody, tzn. její zaplacení vylučuje náhradu škody i náhradu škody přesahující částku pokuty, není – li smlouveno jinak	úrok se započítává na vzniklou škodu, náhrada škody přesahující úrok je možná, nedosahuje – li škoda jeho výše, je její náhrada vyloučena
Akcesorita	ano ale na rozdíl od příslušenství nezaniká právo, které vzniklo za existence pohledávky	ano, coby příslušenství zaniká spolu s hlavním závazkem
Zajištění zástavním právem	automaticky se na ni jako na samostatný nárok nevztahuje – musí se výslovně sjednat	vztahuje se automaticky i na nárok na úrok z prodlení
Postoupení pohledávky	automaticky přechází na postupníka i bez výslovné dohody (§524 odst. 2 OZ)	automaticky přechází na postupníka i bez výslovné dohody (§524 odst. 2 OZ)
Promlčení	promlčují se postupně denní dávky	uplynutím promlčecí doby závazku se automat. promlčí i úroky - najednou
Sankce za prodlení	Ano, je nárok na úrok z prodlení se zaplacením smluvní pokuty	Ne, nelze nárokovat úrok z prodlení z úroku z prodlení

2.2.9. Právní následky dlužníkovy prodlení s plněním nepeněžitého závazku

Je – li dlužník v prodlení s plněním závazku v jiné podobě než peněžitě (typicky věc, služba, právo), vztahují se na jeho postavení jednak obecná ustanovení o dlužníkově prodlení (viz body 2.2.1. až 2.2.4.), jednak jej stíhají další specifické právní následky v podobě odpovědnosti za ztrátu, poškození nebo zničení věci, bez ohledu na to, zda škodu na věci zavinil nebo k ní došlo náhodou. V případě jiného plnění než věci se toto ustanovení užiije analogicky. Jedná se o základní a nejmarkantnější důsledek prodlení s nepeněžitým plněním. Na dlužníka tak v době prodlení přechází nebezpečí škody na věci, založené na přísném – objektivním principu. Odpovědnosti se zprostí pouze tehdy, pokud prokáže, že ke škodě by jistě došlo i jinak, tedy i kdyby nenastalo prodlení. Příkladem liberace tak může být prokázaná vnitřní vada (samovznícení), vyšší moc (zásah bleskem) či náhoda. K přechodu tohoto rizika ovšem dojde jen tehdy, pokud už jej dlužník nenese. Objektivní odpovědnost za škody na věci, která je předmětem plnění, je výraznou

výjimkou od jinak u odpovědnosti z prodlení uplatňující se odpovědnosti za zavinění. Vnitřní vztah dlužníka ke škodě na věci se nezjišťuje, k odpovědnosti postačí existence prodlení, škody a příčinná souvislost mezi nimi.

Od náhrady případné škody na věci musíme odlišovat náhradu (jiné) škody, kterou věřitel utrpěl v důsledku dlužníkovy prodlení (§519 OZ). Ta není vyloučena – ani při současném vzniku škody na věci – a řídí se obecnými pravidly dle principu presumovaného zavinění.

2.3. Prodlení věřitele

2.3.1. Předpoklady prodlení věřitele

V prodlení se může ocitnout i věřitel (*mora creditoris*), a to tehdy, jestliže a) nepřijal řádně nabídnuté plnění, nebo b) neposkytl v době stanovené ke splnění součinnost potřebnou ke splnění dluhu. Institut prodlení věřitele vychází z teze oboustrannosti (vzájemnosti) práv a povinností, které jsou obsahem závazku. Třebaže je věřitel ve výhodnějším postavení, neboť jemu bude plněno, přesto nelze připustit jeho úplnou pasivitu. Jeho právo přijmout dlužníkovu plnění je zároveň povinností, musí dlužníkovi splnění dluhu umožnit, řádné plnění přijmout a v případě potřeby poskytnout potřebnou součinnost. Navíc je plnění jeho pohledávky v jeho hospodářském zájmu. Z ust. § 569 odst. 2 OZ vyplývá věřiteli povinnost vystavit dlužníku na požádání písemné potvrzení o splnění dluhu. Její nesplnění lze považovat za specifickou formu neposkytnutí součinnosti. Dovozuje se tak, že nevystavením takového potvrzení rovněž nastává prodlení věřitele. Odmítne – li však věřitel vystavit potvrzení z důvodu, že v něm dlužník požaduje uvést nesprávné nebo neúplné informace, prodlení věřitele, dle rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR, sp. zn. 33 Odo 890/2005, nenastává. Z hlediska povahy odpovědnosti věřitele platí stejná pravidla jako u dlužníka – jde o odpovědnost objektivní.

Mora debitoris přichází v úvahu jen tam, kde je věřitel k takovým úkonům povinen. Lze – li splnit jednoduchým jednostranným úkonem bez součinnosti věřitele, o jeho případném prodlení nemůže být řeč. Co se týče povinnosti přijmout plnění, je věřitel povinen přijmout jen plnění řádné a nabízené včas. Věřitel musí přijmout i plnění po

splatnosti, pokud závazek trvá. Neodporuje – li to dohodě nebo povaze závazku, musí ale věřitel přijmout i částečné plnění. Konkrétní podmínky včetně místa plnění obvykle stanoví smlouva. Nelze zapomínat na to, že je to primárně dlužník, kdo má starat o zánik svého dluhu. Nabídka plnění ze strany dlužníka musí být reálná. Uvedená ustanovení o povinnostech věřitele tak nelze vykládat příliš extenzivně. Nelze požadovat po věřiteli, aby se dlužníkovi vbízel, formálně se pokoušel o vyzvednutí plnění, které však dlužník nenabízí, akceptoval jeho dodatečné podmínky splnění, či jinak snášel jeho šikanózní jednání. Povinností poskytnou potřebnou součinnost se má obecně na mysli různé faktické úkony, které ani zákon výslovně neupravuje ale z povahy závazku vyplývají, např. dostavit se na zkoušku obleku u krejčího, umožnění vstupu do budovy uklízení službě atp. V některých případech tato povinnost vyplývá přímo ex lege (např. u smlouvy o dílo), jindy ji strany sjednají smluvně.

Ustanovení o prodlení věřitele jsou v občanském zákoníku poměrně matoucí a v jistém směru duplicitní. Řeč je o §520 a §522, které oba (paralelně) upravují prodlení věřitele a jeho následky, ovšem každý užívá jinou terminologii a navíc je §520 OZ součástí úpravy prodlení dlužníka, tedy systematicky chybně.¹¹¹ Bez ohledu na to je nutné uvedená ustanovení vykládat jednotně a v souladu, přičemž základem je §522 OZ.

2.3.2. Právní následky prodlení věřitele

Základním důsledkem věřitelova prodlení je, že vylučuje prodlení dlužníka. Vylučuje jeho začátek a nachází – li se dlužník již v prodlení, má za následek jeho skončení. Tím dojde také k zániku všech sankčních následků s tím spojených, končí tedy nárok věřitele na úroky z prodlení (to se ovšem netýká již dospělých úroků z prodlení vzniklých do tohoto okamžiku), na odstoupení od smlouvy a končí rovněž objektivní odpovědnost za škodu na věci. Na věřitele přechází nebezpečí nahodilé zkázy věci, resp. nebezpečí její ztráty, zničení nebo poškození. Tak jak toto nebezpečí nese při svém prodlení dlužník objektivně, nese věřitel při svém prodlení shodné nebezpečí rovněž bez

¹¹¹ K důvodům vzniku tohoto neutěšeného stavu nezkoordinované úpravy viz: Fiala, J., Kindl, M., et al.: Občanský zákoník. Komentář. II. díl. 1. vydání, Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2009, str. 947 (bod 1.-5.)

ohledu na zavinění. Na rozdíl od nebezpečí, které nese dlužník, věřiteli však zákon neposkytuje žádný liberační důvod. Jinými slovy, za škodu na věci věřitel odpovídá, i kdyby k ní došlo i jinak než v důsledku jeho prodlení. Nelze – li se liberovat, hovoříme o odpovědnosti absolutní objektivní. Případy škody na věci v době prodlení věřitele, k níž došlo bez zavinění dlužníka, je ale nutné odlišovat od těch, kdy ke škodě došlo jeho zaviněním. Dovozuje se, že i když je věřitel v prodlení, odpovídá dlužník za škody na věci, jež vznikly jeho zaviněním.¹¹² To proto, že jeho povinnost starat se o věc nekončí, a nelze připustit, aby se dlužník mohl `beztrestně` mstít věřiteli, který nepřijal jeho závazek, např. tak, že úmyslně poškodí věc, která je předmětem závazku.

Po dobu prodlení věřitele není dlužník povinen platit úroky (§523 OZ). To má své opodstatnění, neboť nelze chtít po dlužníkovi, který nemůže splnit věřiteli dluh, aby z něj dále platil smluvený úrok. Ustanovení se vztahuje jen na dobu věřitelova prodlení, povinnost platit úroky před jeho vznikem není nijak dotčena.

Jestliže dlužníkovi prodlením věřitele vznikly nějaké náklady, je věřitel povinen mu je nahradit. Náhrada se týká všech účelně vynaložených nákladů, které nejčastěji vznikají v důsledku neúspěšné nabídky plnění. Jde tak např. o náhradu nákladů dopravy při neúspěšném pokusu splnit závazek či nákladů spojených s uskladněním věci.

Kromě toho je dlužník oprávněn žádat od věřitele náhradu jiných škod způsobených mu prodlením, pokud k nim došlo zaviněním věřitele. Odpovědnost se zde, stejně jako u prodlení dlužníka, řídí obecnými pravidly §420 a násl. OZ, tedy subjektivním principem a presumovaným zaviněním. Hradí se skutečná škoda (*damnum emergens*) i ušlý zisk (*lucrum cessans*).

Z ustanovení §568 odst. 1 OZ) vyplývá, že při svém prodlení je věřitel povinen strpět splnění dluhu do úřední úschovy.

2.4. Odpovědnost z prodlení v režimu obchodního zákoníku

¹¹² Švestka, J., Jehlička, O., Škárová, M., Spáčil, J. a kol.: Občanský zákoník. Komentář. 10. vydání. Praha: C. H. Beck, 2006, str. 933, (bod 4.)

Na rozdíl od úpravy smluvní pokuty, kde obchodní zákoník obsahuje jen výjimky z obecné občanskoprávní úpravy, prodlení dlužníka i věřitele upravuje zcela samostatně a kompletně, takže subsidiární užití občanského zákoníku v podstatě nepřichází v úvahu. Přesto zmíním jen nejvýraznější odchylky, neboť jde jen o informace pro doplnění.

Ohledně práva věřitele na odstoupení od smlouvy pracuje obchodní zákoník s jinou terminologií. Toto právo není podmíněno poskytnutím dodatečně přiměřené lhůty k plnění, nýbrž faktem, že se jedná o `podstatné porušení smlouvy`. Jedná – li se o porušení smlouvy v takto potřebné kvalitě, a oznámí – li to věřitel dlužníkovi bez zbytečného odkladu poté, co se o porušení dozvěděl, má potom věřitel právo od smlouvy odstoupit. Shodně konstruované právo přísluší i dlužníkovi při prodlení věřitele (§345 odst. 1 ObchZ).

Odpovědnost za škodu způsobenou věřiteli prodlením dlužníka je (jak je to v obchodním právu pravidlem) odpovědností objektivní, s možností liberace (§368 ve spojení s §373 ObchZ; liberační důvody uvedeny v §374 ObchZ). Odpovědnost za škodu (nejen) v otázce prodlení je v občanském zákoně konstruována na základě zavinění. Řeč je o škodě způsobené v právní sféře věřitele, nikoliv o škodě na věci.

Na první pohled nejvýraznější odchylkou je ustanovením §369 odst. 1 ObchZ zakotvená možnost smluvně sjednat výši úroků z prodlení. Teprve jestli smlouva neobsahuje takové ujednání, použijí se předpisy práva občanského, konkrétně tedy nařízení vlády č. 142/1994 Sb. Tak tomu nebylo vždy, do novely z roku 2000 subsidiární návaznost na občanské právo neplatila a dlužník měl povinnost platit úroky o jedno procento vyšší, než byl průměrný úrok požadovaný bankami v sídle dlužníka. Nyní se úroky, stejně jako u smluv dle občanského zákoníku, řídí repo sazbou stanovenou ČNB. Ustanovení je tak dispozitivní, neboť umožňuje dohodu stran o výši úroku z prodlení. Mohou si sjednat úrok vyšší i nižší, než jaký udává nařízení, musí si být však vědomi, že nepřiměřeně vysoké úroky může soud posoudit jako přičící se zásadám poctivého obchodního styku, a z tohoto důvodu je nepřiznat.¹¹³

¹¹³ K tomu viz: Štenglová, I., Plíva, S., Tomsa, M. a kol.: Obchodní zákoník. Komentář. 12. vydání. Praha : C. H. Beck, 2009, 960-961; nebo také Menšíková, M.: Dvojí zajištění jednoho závazku, in: Právní rádce 11/2003, str. 32-34

3. Odpovědnost za vady

3.1. Charakter, platná právní úprava

Odpovědnost za vady je další ze základních typů odpovědnosti. Obecně se jí rozumí právní následky vznikající přímo ze zákona v souvislosti s porušením specifické smluvní povinnosti, a to plnit řádně předmět svého závazku (jak stanoví ust. §559 OZ). Opakem řádného splnění je vadné plnění, resp. plnění vykazující vady. Z hlediska charakteru odpovědnosti se jedná o čistě smluvní odpovědnost, neboť nastupuje porušením závazku splnit řádně, o němž bez existence smluvního ujednání nemůže být řeč. K zákonné úpravě tak musí přistoupit smlouva a její porušení, aby bylo možno konstruovat tuto odpovědnost. Jak vyplývá z dalšího textu, jde o odpovědnost objektivní, takže nastupuje již na základě samotného faktu přenechání vadné věci, bez ohledu na aspekt zavinění zcizitele. Není tudíž relevantní, zda vůbec o vadě věděl, či kdo vadu způsobil – zda výrobce, dodavatel, nebo zaměstnanec prodejce. Další nutný znak, který je nutné předznamenat již v úvodu, je omezený okruh smluvních vztahů, na něž se odpovědnost uplatní. Odpovědnost za vady je totiž v občanském zákoníku podmíněna úplatným charakterem smlouvy. Podle ustanovení §499 OZ totiž odpovídá za vadné plnění ten, kdo přenechá jinému věc za úplatu. U úplatných smluv se něco poskytuje (plní) za vzájemné protiplnění (zejména peníze). Tyto smlouvy v občanském právu výrazně převládají, což je pro jeho tržní charakter příznačné. U neúplatných smluvních typů (typicky darovací sml.) tak dle teorie nemůže nastat klasická odpovědnost za vady, přesto v tomto ohledu určité následky právo předpokládá a upravuje, proto se o nich na závěr této kapitoly rovněž zmíním.

Právní úprava je z pohledu systematiky velice roztržštěná a nejednotná. To je způsobeno zčásti rozličností smluvních typů a plnění (z toho důvodu je třeba mít pro ně specifickou úpravu) a růzností ideových zdrojů, které různým vztahům přiznávají jinou úroveň ochrany, zčásti rovněž bohužel nedůsledností zákonodárce. Základní úprava pro soukromé právo je (jako obvykle) upravena v občanském zákoníku. Obchodní zákoník má velice detailní vlastní speciální úpravu, o níž ve stručnosti pojednám v závěru. I v rámci

samotného občanského zákoníku rozlišujeme úpravu obecnou a základní v §§499-510 OZ, dále pak úpravy speciální v rámci jednotlivých smluvních typů (nikoliv všech). Ta se nachází u kupní smlouvy zejména u prodeje zboží v obchodě (§616 a násl. OZ), směnné smlouvy (§611) a u smlouvy o dílo v ustanoveních o zhotovení věci na zakázku (§645 a násl. OZ) a o opravě a úpravě věci (§655 a násl. OZ). U úprav speciálních platí zásada *lex specialis derogat legi generali*, mají tedy před obecnými ustanoveními přednost. V situacích, které zvláštní úprava neřeší vůbec či řeší jen částečně, dostane ovšem slovo subsidiární úprava generální. Takové posouzení o subsidiární použitelnosti je vždy otázkou konkrétního případu a může praxi způsobit nemalé obtíže.¹¹⁴ Nutné je zmínit i další předpisy upravující tuto problematiku, mimo dva základní zákoníky. Specifické následky vadného plnění upravuje řada tzv. složkových zákonů pro určitý druh zboží, např. č. 79/1997 Sb., o léčivech, č. 110/1997 Sb. o potravinových a tabákových výrobcích, či obecnější zákon o technických požadavcích na výrobky č. 22/1997 Sb. Nepopíratelný význam z hlediska komplexní ochrany spotřebitele má veřejnoprávní zákon č. 634/1992 Sb., o ochraně spotřebitele. Chrání slabší smluvní stranu ukládáním povinností podnikatelům při prodeji v obchodě či opravě věci, zákazem prodávat nebezpečné výrobky, čímž mírně vyrovnává jejich postavení. Pro potřeby této práce je mimořádně důležitá povinnost vyřídit reklamaci do 30 dnů (§19 odst. 3), která přímo navazuje na úpravu v občanském zákoníku, a jejíž nesplnění má závažné právní následky (viz dále). V poslední době je ochrana spotřebitele v centru zájmu i na nadnárodní úrovni na půdě Evropského společenství (resp. EU), jehož směrnice výrazně ovlivňují i vnitrostátní úpravu ČR povinností implementace cílů oněch směrnic. Za všechny zmíním směrnici č. 1999/44/ES¹¹⁵, která měla dalekosáhlý dopad na práva všech evropských spotřebitelů, mimo jiné tím, že výrazně zvýšila záruční dobu spotřebního zboží na 24 měsíců.

Již římské právo upravovalo odpovědnost za vady plnění, a to v rámci jednotlivých smluv. Rozlišovaly se vady faktické a právní. U kupní smlouvy ručil (ve smyslu odpovídal) podatel za to, že předmět prodeje má vlastnosti, které slíbil, a nemá nedostatky, které výslovně vyloučil. Právní vadou se

¹¹⁴ Více viz: Knappová, M., Švestka, J., Dvořák, J. a kol.: Občanské právo hmotné. Svazek 2., 4. vydání, ASPI Wolters Kluwer, a.s., Praha 2005, str. 102

¹¹⁵ Směrnice Evropského parlamentu a Rady 1999/44/ES, o určitých aspektech prodeje spotřebního zboží a záruk na spotřební zboží

rozuměla situace, kdy prodejce neuvedl kupujícího do stavu nerušeného výkonu držby věci. Po takovém zjištění následovala edikční povinnost (povinnost kupujícího věc vydat) na základě rozsudku, čímž kupujícímu vzniklo oprávnění domáhat se na prodávajícím uhrazení veškeré reálné škody i ušlého zisku. V ABGB upravovalo vadné plnění a jeho následky ust. §923, které rozlišovalo vady faktické a právní. Věc byla vadná, když a) neměla vlastnosti, které byly vymíněny, že má, b) byly zamlčeny skryté vady, c) předstírá se, že věc se hodí k určitému užívání, ale opak je pravdou, d) byla zcizena cizí věc (právní vada). O vadách právních platilo *nemo plus iuris ad alienum transferre potest, quam ipse habet*, následovala tedy edikční povinnost nabytele, čímž mu vzniklo oprávnění domáhat se náhrady škody na zciziteli.¹¹⁶

3.2. Předpoklady vzniku odpovědnosti za vady, pojem vady

Nyní se zaměříme na základní předpoklad vzniku odpovědnosti – na pojem vadného plnění. Vadou je možno rozumět¹¹⁷ každé nikoliv řádné plnění spočívající v přenechání věci za úplatu. J. Švestka vady definuje largo sensu jako „*nedostatky vlastností předmětu plnění, které vznikly tím, že zcizitel nabyvateli nepřenechal takový předmět plnění, který mu podle smlouvy, resp. podpůrně či závazně podle zákona, přenechat měl.*“¹¹⁸ Zákon stanoví, že se odpovídá za to, že věc nemá v době plnění vlastnosti výslovně (ve smlouvě) vymíněné nebo obvyklé, nejde ji použít podle povahy a účelu smlouvy nebo podle dohody účastníků, nebo trpí vadami právními.

Z uvedeného je zřejmé, že vady mohou mít vícero podob. Lze je dělit zejména na faktické či právní. Faktické vady jsou nedostatky znehodnocující věc, mající fyzickou povahu. Mohou to být vady kvantity (množství), spočívající ve splnění většího nebo menšího množství, než odpovídá závazku. Jestliže je ale dodáno menší než smluvené množství, které bylo jako menší množství uvedeno v průvodních dokladech, nejde o vadu, nýbrž o částečné plnění. Naproti tomu vady kvality (jakosti) spočívají v nedostatku vlastností věci rozhodné pro její řádné užívání. Zahrnujeme sem i vady obalu či dokladů. Podpůrný §496 OZ stanoví, že není-li jakost výslovně sjednána, je dlužník povinen plnit předmět svého

¹¹⁶ Viz: Brejcha, A.: *Odpovědnost v soukromém a veřejném právu*, Kodex Bohemia 2000, str. 46, 47

¹¹⁷ Zákonnou definicí vady občanský zákoník nepodává. Proto je dovozována teorií i soudy.

¹¹⁸ Knappová, M., Švestka, J., Dvořák, J. a kol.: *Občanské právo hmotné*. Svazek 2., 4. vydání, ASPI Wolters Kluwer, a.s., Praha 2005, str. 106

závazku v průměrné střední jakosti. Právní vady jsou takové nedostatky, které brání tomu, aby nabyvatel získal práva v rozsahu a kvalitě odpovídající smluvnímu typu, který strany mezi sebou uzavřely. Typicky tak, jde – li o převod vlastnictví (u kupní smlouvy), se nestane vlastníkem kupované věci z toho důvodu, že zcizitel nebyl jejím vlastníkem. Za předpokladu držení v dobré víře lze takovou věc vydržet. Právní vadou je i zatížení předmětu závazku jakýmkoliv absolutně působícím právem třetích osob, které je v rozporu se smlouvou (např. věcná břemena). Taková práva působí i vůči kterémukoliv dalšímu vlastníkovi.

Zbývá ještě vyřešit praktickou otázku, jak se posuzuje vadnost plnění opotřebovaných či použitých věcí. Je třeba odlišovat, zda jde o vadu nebo jen projev běžného opotřebení, třebaže rozpoznat hranici nebude vždy snadné. Nejvyšší soud ČR z tohoto hlediska vyložil vadu jako *„nedostatek takové vlastnosti, která se u věci téhož druhu a stáří obecně předpokládá a jejíž neexistencí je možnost využití věci podstatně snížena“*, a v tomtéž rozhodnutí ze dne 31.3.2004, sp. zn. 32 Odo 976/2002, dodává, že u opotřebovaných věcí: *„Odpovědnost prodávajícího se vztahuje na vady, které existovaly v době uzavření kupní smlouvy ... i když vyšly najevo až dodatečně. Odpovědnost se však nevztahuje na vady, které vznikly později. Není zde totiž zákonná záruka jako při prodeji v obchodě.“* Jinými slovy při prodeji nikoliv nové věci se odpovědnost vztahuje pouze na vady v době plnění (záruční odpovědnost zde ze zákona nevyplývá) a jen na nadměrné opotřebení, neboť běžné opotřebení nelze považovat za vadu a nutno s ním počítat. Příkladem běžného opotřebení může být koroze karoserie odpovídající stáří vozidla. Ovšem neexistenci takové vlastnosti věci, která se u věci určitého druhu a stáří obecně předpokládá, a v důsledku níž je možnost využití věci podstatně snížena, judikatura již za vadu považuje.¹¹⁹

Odpovědnost za vady nekryje dvě skupiny vad – vady zjevné a vady zjištěitelné z evidence nemovitostí (§500 OZ). Zjevné vady jsou takové, které lze zjistit obvyklou prohlídkou věci, resp. obvyklým postupem, při zachování běžné pozornosti. To platí jak o vadách faktických, tak i právních. Vadami zjištěitelnými z evidence nemovitostí bude typicky zatížení pozemku věcným břemenem. Odpovědnost zcizitele však i v těchto

¹¹⁹ Viz: Eliáš, K. a kol.: Občanský zákoník. Velký akademický komentář. 2. svazek, Linde Praha a.s., 2008, str. 1432

případech nastoupí, pokud nabyvatele výslovně ujistí, že věc žádné vady nemá. Vázne – li na předmětu závazku nějaký dluh, odpovídá za něj vždy zcizitel, a to i po přechodu věci na nabyvatele.

Uplatnění odpovědnosti vylučuje zákon (§ 501 OZ) i u přenechání věci úhrnkem, resp. jak stojí a leží. Jedná se o situaci, kdy nabyvatel plně akceptuje aktuální stav při nabytí věci, a to jak z hlediska kvality, tak i kvantity. Praktické to bude u zcizení hromadných věcí, kupř. dílenského stolu s velkým množstvím náradí. Nedochozí k přesnému počítání a oceňování každého kusu, věc je zcizována hromadně, úhrnem. Přesto zákon konstruuje odpovědnost za vady i zde, pokud a) zcizitel nepravdivě výslovně prohlásí, že věc má určitou vlastnost, nebo b) nabyvatel si smluvně vymíní určitou vlastnost věci a ukáže se, že věc onu vlastnost nemá. V těchto případech nastupuje odpovědnost v době předání dle běžných pravidel, záruční odpovědnost se zde neuplatní.

Esenciálním předpokladem odpovědnosti za vady je platně uzavřena úplatná smlouva. Plnily – li si strany z neplatné smlouvy, jde o plnění bez právního důvodu, které je nutné vypořádat dle ustanovení o bezdůvodném obohacení. Ke vzniku odpovědnosti z prodlení dojde porušením základní povinnosti zcizitele přenechat nabyvateli věc řádně, tedy bez vad, následně výskyt vady buď v době plnění nebo v době záruční (viz níže), mezi nimiž musí být prokázána příčinná souvislost. Otázka zavinění se neřeší.

Vadné plnění nemůže vést ke splnění závazku ve smyslu §559 odst. 2 OZ. K zániku závazku splněním je nutno plnit nejen včas, ale i řádně. V souvislosti s odpovědností za prodlení lze poznamenat, že vadné plnění není povinen nabyvatel přijmout, čímž se může zcizitel snadno dostat do prodlení. Přijme – li však nabízené včasné plnění (třebaže vadné), nemůže již uplatňovat práva z odpovědnosti za prodlení, zůstávají mu ovšem oprávnění plynoucí z odpovědnosti za vady. Vadným plněním vzniká v právní sféře nabyvatele újma představovaná vadou zcizovaného předmětu. Náprava této újmy je zabezpečena sekundárně vzniklými povinnostmi na straně zcizitele (a jim odpovídajícími oprávněními nabyvatele), na něž se jeho původní smluvní povinnost (plnit bez vad) ze zákona modifikuje. Odpovědnost za vady tak jako typická odpovědnost je sankčním následkem protiprávního jednání zcizitele a projevuje v konkrétních tíživých povinnostech jako odstranit vadu, vyměnit věc, doplnit chybějící atd. Cílem odpovědnosti

konstrukce je působit k náhradnímu dosažení stavu zamýšleného smlouvou, a tím k uspokojení práv nabyvatele. Závazek zcizitele tak zaniká až splněním takto modifikovaných povinností.¹²⁰

3.3. Vytknutí vad a lhůty pro uplatnění práv z odpovědnosti za vady

3.3.1. Zákonná odpovědnost za vady

V předcházejícím odstavci bylo uvedeno, že jedním z předpokladů vzniku odpovědnosti je projevení se vady v době plnění nebo v záruční době. Zákon rozlišuje vady, které má věc v době plnění (tzv. zákonná odpovědnost za vady), od vad, které se vyskytnou později ve stanovené době (záruční odpovědnost za vady). Při zákonné odpovědnosti, jež má svůj základ v §499 OZ, musí vada existovat v době plnění – tedy v době předání a převzetí. Není přitom rozhodné, že se projeví až později. Tato odpovědnost se vztahuje na všechna plnění z úplatných smluv. Zákon klade jisté požadavky na nabyvatele z hlediska povinnosti vytknout vady a lhůt, do kdy je tak možno učinit.

Nabyvatel je dle ust. §504 OZ povinen vytknout vadu (aby se případně poté mohl obrátit na soud) bez zbytečného odkladu po té, kdy měl možnost si věc prohlédnout. Nejpozději může vytknout vadu do šesti měsíců, nestanoví – li zákon jinak. Zákon odchylně stanoví v případech viz poznámku.¹²¹ Z vyjádření tohoto ustanovení (formulace ‘právo zanikne’) je patrné, že šestiměsíční lhůta k vytknutí vady je prekluzivní ve smyslu §583 OZ, práva z odpovědnosti za vady jejím uplynutím zanikají, a soud k tomu musí přihlídnout ex offio. Jde zároveň o lhůtu hmotněprávní, proto musí k vytknutí dojít nejpozději v poslední den uvedené lhůty. Povinnost vytknout vady bez zbytečného odkladu po té, kdy měl nabyvatel možnost si věc prohlédnout, se chápe jako vyjádření pořádkové

¹²⁰ Srov. Knappová, M., Švestka, J., Dvořák, J. a kol.: Občanské právo hmotné. Svazek 2., 4. vydání, ASPI Wolters Kluwer, a.s., Praha 2005, str. 104, 105

¹²¹ §599 odst. 1 OZ u obecných ustanovení o kupní smlouvě tuto formulaci opakuje – stanoví šestiměsíční lhůtu jako základní, z ní však stanoví výjimky: vady krmiv lze vytknout jen do tří týdnů, vady zvířat jen do šesti týdnů od převzetí věci, jinak práva z odpovědnosti prekludují. Speciálně rovněž stanoví §619 u věcí použitých prekluzivní lhůtu 24 měsíců, již lze smluvně snížit až na 12 měsíců. Rychle se kazící věci musí být reklamovány nejpozději následujícího dne po plnění, jinak práva zaniknou.

lhůty a apel vůči nabyvateli, aby neotálel, přesto má významné právní důsledky až propadná šestiměsíční lhůta běžící dle literatury od převzetí věci. Zjistí – li nabyvatel vadu, musí ji v uvedené lhůtě vytknout. Soudní praxe dovodila (viz rozhodnutí R 9/87), že k vytknutí vady může dojít i v zahájeném soudním řízení formou doručení žaloby zciziteli, v níž se nabyvatel u soudu domáhá práv z odpovědnosti za specifikované vady věci, pokud žaloba zciziteli dojde v půlroční lhůtě. Notifikace vad tak nemusí předcházet vymáhání soudní cestou. „*Vytknutím vady nabyvatelem se rozumí jednostranný úkon nabyvatele směřující vůči zciziteli. Vytknutí vady spočívá ve specifikaci, jak se vada projevuje, či jak působí na funkčnost věci. ... Zákon nestanoví specifickou formu úkonu, jímž se vytýkají vady věci.*“¹²² Obecná formulace, že věc je vadná, podmínku specifikace nesplňuje. Zcizitel se může u soudu domáhat práv z odpovědnosti jen za ty najevo vyšlé vady, které zciziteli řádně vytkl (rozhodnutí R 45/74). U zcizitele právnické osoby postačí, je – li vytknutí učiněno tomu jeho zaměstnanci, jehož úkony se dle §20 odst. 2 OZ považují za právní úkony zcizitele. Občanský zákoník nehovoří o povinnosti nabyvatele oznámit spolu s notifikací vady konkrétní právo, které na zciziteli uplatňuje. Soudní praxe však tuto povinnost dovodila (R 2/1978), čímž se ale dle J. Švestky odchyluje od dikce občanského zákoníku. Naproti tomu J. Hurdík v komentáři jednoznačně uvádí, že je nutné aby s vytknutím vady nabyvatel současně uplatnil způsob realizace odpovědnosti za vady.¹²³

Zákon v § 503 OZ stanoví jednu výjimku z pravidla prekluze práv z odpovědnosti při nikoliv včasném vytknutí vady. Pro specifický případ právní vady spočívající v tom, že si třetí osoba činí nárok na věc, zákon stanoví povinnost je bez zbytečného odkladu zciziteli oznámit, její porušení však (ani například po šesti měsících) nesankcionuje zánikem práv z odpovědnosti. Jistá sankce za liknavost přece nabyvatele stíhá. Zcizitel totiž může proti němu uplatnit všechny námitky, které nebyly uplatněny proti třetí osobě. Nabyvatel musí nést následky toho, že nebyly uplatněny námitky odvracející nárok třetí osoby. Pro doplnění je vhodné poznamenat, že neodstraní – li zcizitel právní vady ani

¹²² Eliáš, K. a kol.: Občanský zákoník. Velký akademický komentář. 2. svazek, Linde Praha a.s., 2008, str. 1432

¹²³ Srov. Knappová, M., Švestka, J., Dvořák, J. a kol.: Občanské právo hmotné. Svazek 2., 4. vydání, ASPI Wolters Kluwer, a.s., Praha 2005, str. 110; opačně Eliáš, K. a kol.: Občanský zákoník. Velký akademický komentář. 2. svazek, Linde Praha a.s., 2008, str. 1439 (bod 2.)

v dodatečně přiměřené lhůtě, může nabyvatel využít jednoho z práv plynoucích z prodlení dlužníka a odstoupit od smlouvy ze zákonného důvodu §517 odst. 1 OZ.

3.3.2. Záruční odpovědnost za vady

Druhým typem odpovědnosti, jehož obecná úprava je stanovena v §502 a §505 OZ, je tzv. záruční odpovědnost za vady (či odpovědnost ze záruky). Do českého práva byl tento institut zaveden až občanským zákoníkem z roku 1950, a to ještě podmíněný písemným závazkem zcizitele takovou odpovědnost převzít. Na rozdíl od zákonné odpovědnosti se zde nepředpokládá existence vad v době plnění, nýbrž jejich výskyt až ve stanovené – záruční – době. Záruka je tak specifickou variantou ‘klasické’ odpovědnosti za vady, která ji rozšiřuje i na vady, které sice neexistovaly v době plnění, avšak se vyskytly ve stanovené době po něm. Vadu je u této záruky třeba vytknout nejpozději do stanovené záruční doby, jak stanoví §505 OZ, jenž je *lex specialis* vůči §504. Předpokladem vzniku záruční odpovědnosti je splnění závazku předáním věci.¹²⁴ U záruky není třeba prokazovat, že věc měla vady již v době plnění, což výrazně usnadňuje pozici nabyvatele, který má důkazní břemeno vady vytknout. Případy, ve kterých se za vady v záruční lhůtě odpovídá, a samotnou délku této lhůty může stanovit zákon, jeho prováděcí předpis, dohoda kontrahentů nebo i jednostranné prohlášení zcizitele. Rozlišujeme tak záruku zákonnou, smlouvenou a jednostranně založenou. Přitom platí, že zákonem stanovené podmínky záruky (její délka, práva a povinnosti stran) nelze dohodou zcela vyloučit ani sjednat nižší ochranu nabyvatele. Je zřejmé, že ani zcizitel se nemůže jednostranným prohlášením odpovědnosti zprostit (to platí jak pro záruční, tak i zákonnou odpovědnost). V tomto směru jsou tak zákonná ustanovení jednostranně kogentní. Dohoda stran či jednostranné prohlášení může jen zpříšňovat podmínky odpovědnosti. O takové dohodě nebo jednostranném prohlášení má zcizitel povinnost vystavit písemný záruční list. Zákon

¹²⁴ Viz rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 23.4.1998, sp. zn. 3 Cdon 1408/1996. V této kauze šlo o smlouvu o dílo – o opravu automobilu. Oprava však nebyla dokončena, žádná strana na tom netrvala a vůz byl vrácen majiteli. K případným námitkám ohledně neúplnosti sjednaných úprav a jejich nápravy v rámci institutu odpovědnosti za vady soud uzavřel: „*Protože součástí skutkového stavu bylo v dané věci i zjištění, že oprava vozu Nissan nebyla dokončena, nelze neúplnost sjednané opravy uplatňovat jako vadu opravy ve smyslu citovaných ustanovení (§ 502 a §653 OZ – pozn. aut.)*.“ K tomu rovněž viz §619 odst. 3 OZ.

nestanoví potřebnou formu těchto právních úkonů, proto slouží záruční list jako jasný důkaz o existenci přísnější záruky.¹²⁵ Záruka se může týkat všech vlastností věci nebo jen některých, stejně tak všech součástí nebo jen některých.

Zákonná úprava délky záruční lhůty je obsažena u jednotlivých smluvních typů. Neexistuje zde obecná úprava. Neobsahuje – li tak úprava určitého úplatného smluvního typu ustanovení o zákonné záruce, má to za následek, že nesmluví si strany záruku mezi sebou (nebo se zcizitel jednostranně nezaručí), nepřisluší nabyvateli ex lege žádná práva z odpovědnosti za vady vzniklé po převzetí věci. Zůstávají mu ‘jen‘ práva z odpovědnosti za vady věci existující v době plnění.

Ustanovení o kupní smlouvě ve své speciální části pojednávající o prodeji zboží v obchodě stanoví v §620 odst. 1 OZ zákonnou záruku v délce osm dní na prodej potravinářského zboží, třech týdnů na krmiva, šesti týdnů na zvířata a konečně 24 měsíců na prodej spotřebního zboží.¹²⁶ Přitom zákon dává možnost, aby zvláštním předpisem byla zákonná záruka stanovena odchylně – v delší lhůtě, a to u věcí určených k delšímu používání (např. automobil, střešní krytiny, televizor). Mimo to mají samozřejmě strany možnost navýšit záruční dobu smluvně. Zákonná záruka u spotřebního zboží zaznamenala zásadní prodloužení novelou č. 136/2002 Sb. s účinností od 1.1.2003 z 6 měsíců na 24 měsíců. Šlo o implementaci již uvedené směrnice Evropské Rady a Evropského parlamentu č. 199/44/ES.¹²⁷ Výměna věci v důsledku reklamace její vady má za následek přerušení záruční doby a počátek nové. V průběhu odstraňování vady se záruční doba staví. Pro následné pokračování jejího běhu však není podstatné, zda záruční oprava byla provedena v pořádku či nikoliv. U prodeje zboží jinak než ‘v obchodě‘ (a u věcí, které se rychle kazí a věci použitých – viz §619 OZ) stanoví zákon pouze odpovědnost za vady v době plnění předmětu koupě (nikoliv záruku). Délka prekluzivních lhůt je uvedena

¹²⁵ Srov. Eliáš, K. a kol.: Občanský zákoník. Velký akademický komentář. 2. svazek, Linde Praha a.s., 2008, str. 1436

¹²⁶ „Potraviny se rozumí látky určené ke spotřebě člověkem v nezměněném nebo upraveném stavu jako jídlo nebo nápoj.“ Pokud je ale na obalu potravin uvedena doba expirace, skončí záruční doba až uplynutím této lhůty, ne již po 8 dnech; výjimku stanoví §626 odst. 2 OZ pro věci, které se rychle kazí, zde je nutno vady vytknout nejpozději den po koupi, jinak zaniknou. Pojem ‘spotřební zboží‘ zahrnuje širokou skupinu výrobků, od automobilů, všech elektrospotřebičů, až po obuv a šatstvo. In: Eliáš, K. a kol.: Občanský zákoník. Velký akademický komentář. 2. svazek, Linde Praha a.s., 2008, str. 1840-1841.

¹²⁷ Podrobněji k novelizaci viz Fiala, J., Důsledky zákona č. 136/2002 Sb. pro určení odpovědnosti za vady věci při prodeji v obchodě, in: Právní zpravodaj 1/2003, str. 1-5

v poznámce č. 121.¹²⁸ Podrobnou úpravou kupní smlouvy se tu nelze do detailu zabývat, přesahovalo by to zadání práce, přesto bude pojednáno o konkrétních odpovědnostních následcích z kupní smlouvy na příslušném místě níže.

U směnné smlouvy se užijí ustanovení o kupní smlouvě, jak stanoví §611 OZ, přiměřeně. Všechna zákonná ustanovení kupní smlouvy o odpovědnosti za vady, která se svým charakterem hodí i na úpravu směnné smlouvy, se tak přiměřeně aplikují i zde.

I právní úprava smlouvy o dílo obsahuje vlastní ustanovení o odpovědnosti za vady (včetně lhůt k notifikaci vad), ovšem pouze pro dva konkrétní druhy díla: zhotovení věci na zakázku a opravu a úpravu věci. Ostatní druhy díla se budou řídit ve všem (jen) obecnou úpravou v §§499-509 OZ, která nezakotvuje záruční odpovědnost. U obou specifických druhů díla zákon naopak stanoví, že zhotovitel odpovídá za vady, které má věc při převzetí, jakož i za vady, které se vyskytnou v záruční době. U zhotovení věci na zakázku (§§644-651 OZ) je stanovena zákonná záruční doba na tři roky u zhotovení staveb, u ostatních věcí zhotovených na zakázku šest měsíců. Prováděcí předpis může stanovit, že záruční doba některých částí staveb může být nižší, nejméně však osmnáct měsíců. Má výslovně charakter lhůty propadné, práva ze záruční odpovědnosti tak jejím uplynutím ze zákona zanikají. U opravy a úpravy věci (§§652-656 OZ) činí záruční doba nejméně osmnáct měsíců u stavebních prací, u ostatních tři měsíce.

3.5. Promlčení práv z odpovědnosti za vady

Je – li řeč o lhůtách, zbývá se zmínit o promlčení práv z této odpovědnosti. Byla již řeč o prekluzi práv z odpovědnosti, proto je nutné ozřejmit následující. Zákon operuje se třemi typy lhůt. Nejprve stanoví pořádkovou lhůtu pro povinnost nabyvatele vytknout vadu bez zbytečného odkladu poté, kdy měl možnost si věc prohlédnout. Dále je stanovena (či sjednána) prekluzivní lhůta, která již má fatální důsledky pro uplatnění práv nabyvatelem, a je v daném případě nerozhodné, zda jde o lhůtu zákonné odpovědnosti za vady v době

¹²⁸ Rozdíl mezi těmito konstrukcemi odpovědnosti spočívá v charakteru prodeje. Prodej v obchodě znamená, že na straně prodávajícího je podnikatel (profesionál) dle §2 odst. 2 obchodního zákoníku, který věc prodává v rámci své podnikatelské činnosti. Jeho odpovědnost je zvýšena – rozšířena zákonnou zárukou právě z důvodu ochrany kupujícího, ten je fakticky většinou slabší (nezkušenější) stranou smlouvy.

plnění nebo záruční odpovědnosti, neboť obě mají charakter lhůty propadné. Vytnutí vady zciziteli v této lhůtě je esenciálním předpokladem pro případné domáhání se práv u soudu. Konečně třetí lhůtou je promlčecí lhůta, která běží dle §508 OZ ode dne vytknutí vady zciziteli po dobu obecných tří let. Je to lhůta, v jejímž průběhu se lze úspěšně domáhat odpovědnostních nároků u soudu, a po jejím uplynutí (na rozdíl od lhůty předchozí) se nároku stále domáhat lze, zcizitel však již může úspěšně vznést námitku promlčení, a způsobit tak zamítnutí žaloby.

3.6. Právní následky vadného plnění

3.6.1. Společná ustanovení

Poté, co jsem jsme rozebrali pojem vady a předpoklady vzniku odpovědnosti zcizitele za vady věci, zbývá pojednat o právních následcích, které s sebou tato odpovědnost nese. Řeč bude nejdříve o obecných následcích vyplývajících z odpovědnosti za vady existující v době plnění, které jsou platné (alespoň subsidiárně) pro všechny úplatné smluvní typy. Přesto některé následky nemusí být aplikovatelné v každé situaci. Po zjištění existence vad má nabyvatel povinnost věc uschovat po přiměřenou dobu a pečovat o ni (§506 odst. 1 OZ). Doba závisí na uvážení zcizitele, je však limitována požadavkem, aby byla přiměřená pro účely přezkoumání vady. Tato povinnost nastupuje již okamžikem zjištění vady, nikoliv až jejím oznámením. Následující odstavec zákona z ní však stanoví výjimku, když dovoluje nabyvateli bez prodlení prodat věc podléhající rychlé zkáze (typicky některé potraviny) poté, co na tento fakt upozornil zcizitele. Tomuto právu tak předchází povinnost vadu vytknout a upozornit zcizitele na úmysl věc ihned prodat. Povolení zcizitele se nevyžaduje.

Pro určení práv nabyvatele je rozhodující povaha vady, zda jde o vadu odstranitelnou či nikoliv. Základním oprávněním nabyvatele při existenci odstranitelné vady věci (bez ohledu na to, zda je možno věc užívat dohodnutým způsobem nebo řádně či nikoliv) je právo požadovat přiměřenou slevu z ceny nebo opravu nebo doplnění toho, co chybí. Jedná se o tři alternativy, z nichž žádná nemá přednost, volba je vždy na nabyvateli.

Po výběru jednoho z uvedených práv ale již nemůže volbu jednostranně bez souhlasu zcizitele měnit.

Jedná – li se o vadu neodstranitelnou, která však nebrání v užívání věci¹²⁹ dohodnutým způsobem nebo řádně, nepřichází logicky v úvahu možnost odstranění vady (opravou či doplněním), zbývá proto nabyvateli právo požadovat přiměřenou slevu z ceny. Tou se rozumí rozdíl mezi dohodnutou cenou věci bez vady a skutečnou hodnotou vadné věci v době jejího odevzdání a převzetí.

Pokud je ovšem vada neodstranitelná a z toho důvodu nelze řádně či smluveně věc užívat, nelze nabyvatele nutit, aby v takovém závazkovém vztahu zůstal, má tudíž právo domáhat se zrušení smlouvy. Za použití argumentu a maiori ad minus ovšem nelze bránit nabyvateli i v tomto případě požadovat slevu z ceny, považuje – li to za dostačující. Termín ‘zrušení smlouvy’ může působit výkladové obtíže. Nejvyšší soud ČR k tomu v rozhodnutí R 26/75 (str. 127 a násl.) uvádí, že zrušením smlouvy není v zákoně míněno její zrušení soudním výrokem, nýbrž úkonem účastníků – jako následek odstoupení od smlouvy, nebo půjde o zrušení smlouvy přímo ze zákona. Případný soudní výrok může zrušení smlouvy pouze deklarovat. Lze uzavřít, že s mírným zobecněním můžeme právo domáhat se zrušení smlouvy (§507 odst. 1 OZ) považovat za další případ zákonného důvodu pro jednostranné odstoupení od smlouvy.

Uvedená práva ovšem mohou být (a také jsou) speciálními ustanoveními zákona u jednotlivých smluv upravena odchylně. Rovněž mohou být dohodnuta mezi stranami jinak. Dovozuje se, že dohodou nelze vyloučit ani snížit zákonný standard ochrany nabyvatele, lze jej pouze zvýšit.

Bez ohledu na charakter vady věci má nabyvatel právo na náhradu nutných nákladů, které mu vznikly právě v souvislosti s uplatněním práva z odpovědnosti za vady.

¹²⁹ Za neodstranitelné lze považovat takové vady, které dle současných poznatků vědy a techniky nelze odstranit, anebo jejichž odstranění je proveditelné, avšak by to bylo s ohledem na hodnotu věci a náklady s odstraněním spojené ekonomicky neúčelné a neefektivní. Posouzení, zda i přes vadu lze věc řádně užívat (nebylo – li to výslovně sjednáno), závisí na okolnostech případu a povaze vady. Určitě lze řádně užívat automobil při vadném nalakování, opak ovšem dovedeme z vysokého úniku chladicí kapaliny. Viz: Švestka, J., Jehlička, O., Škárková, M., Spáčil, J. a kol.: Občanský zákoník. Komentář. 10. vydání. Praha: C. H. Beck, 2006, str. 901, 902

Jde o samostatný obecný nárok, který může vzniknout u všech typů odpovědnosti za vady! Často vznikají nabyvateli v souvislosti se zjištěním vady dodatečné náklady, např. cestovné do opravy, poštovné, prohlídka odborníkem. Nejde zde však o náklady soudního řízení. Je spravedlivé, že zákon umožňuje požadovat jejich náhradu po zciziteli. Nabyvatel však před tím musí řádně a důvodně vadu vytknout. Požadavek náhrady nákladů se uplatňuje opět u zcizitele, ale jen v prekluzivní lhůtě jednoho měsíce po uplynutí lhůty k vytknutí vady. S přihlédnutím k délce lhůty k reklamaci lze prakticky uzavřít, že náklady lze úspěšně požadovat ve lhůtě sedmi měsíců. Nedodržením této lhůty právo nadobro zanikne. Po uplatnění nároku začíná, stejně jako u jiných práv plynoucích z odpovědnosti, plynout promlčecí lhůta pro soudní vymožení nákladů v délce tří let.

Práva z odpovědnosti za vady přecházejí smrtí nabyvatele na právního nástupce ve smyslu §579 OZ. V této souvislosti se otevřela zajímavá otázka, jak je to s právy z odpovědnosti za vady u smluvního převodu věci. V literatuře se objevil názor, že práva ze záruky sdílejí osud věci při jejím převodu, proto je k uplatnění odpovědnosti za vady aktivně legitimován vždy vlastník věci, pokud ovšem záruka trvá. Soudní praxe (a část literatury, např. komentář K. Eliáše a kol. i J. Švestka) však trvá na opaku, tedy že tato práva u smluvního převodu věci bez dalšího nepřecházejí, a zcizitel odpovídá pouze nabyvateli jako jeho smluvní straně. Nový vlastník věci tudíž nemůže automaticky reklamovat vady u původního vlastníka, neboť není jeho právním nástupcem. V praxi to lze řešit např. zmocněním nového nabyvatele k zastupování kupujícího nebo cessí pohledávky z uplatněného nároku, což je zjevně není příliš praktické. U zboží prodaného v obchodě to bude prakticky jednodušší. Práva z odpovědnosti uplatní ten, kdo se zciziteli prokáže záručním listem nebo potvrzením o prodeji (paragonem), aniž by zcizitel poznal, zda jde o původního nabyvatele. Nový občanský zákoník by však měl tuto materii upravit jednoznačněji, a to ve smyslu zachování záruky pro každého dalšího vlastníka.¹³⁰

¹³⁰ Srov. Knappová, M., Švestka, J., Dvořák, J. a kol.: Občanské právo hmotné. Svazek 2., 4. vydání, ASPI Wolters Kluwer, a.s., Praha 2005, str. 109, či Eliáš, K. a kol.: Občanský zákoník. Velký akademický komentář. 2. svazek, Linde Praha a.s., 2008, str. 1835

3.6.2. Právní následky vadného plnění z kupní a směnné smlouvy

Následky vadného plnění z kupní smlouvy (nejde – li o prodej v obchodě) jsou prakticky shodné s výše uvedenými. Většinu z nich zákon opakuje, např. právo kupujícího na úhradu nutných nákladů vzniklých v souvislosti s uplatněním práv z odpovědnosti za vady (§598 OZ), také že uplatněním práv z odpovědnosti za vady není dotčeno právo na náhradu škody (§600 OZ). Zákonná záruční odpovědnost zde neexistuje, odpovídá se jen za vady v době předání věci, a to v prekluzivní lhůtě - viz poznámku 121. Základní povinností prodávajícího je upozornit kupujícího při sjednávání smlouvy na vady, o nichž ví. Z dikce vyplývá, že poruší ji znamená zcela úmyslně zatajit jistou vadu (neboť o ní musí vědět, nestačí že o ní vědět má). Nemusí jít o vady zjevné, rozhodujícím kritériem je, zda o nich ví prodávající. Zákon nerozlišuje, zda jde o vady faktické či právní. Nesplnění uvedené povinnosti má za následek (když vada vyjde dodatečně najevo) vznik následujících práv kupujícího: Právo na přiměřenou slevu z kupní ceny, pokud vada nečiní věc neupotřebitelnou. (*„Výše přiměřené slevy podle § 597 odst. 1 obč. zák. závisí především na povaze a rozsahu vady vzhledem ke kupní ceně, na snížení funkčních vlastností věci a její estetické hodnoty, na další upotřebitelnosti, ceně nutných oprav apod. Přihlédnout je třeba i k tomu, jak se reklamovaná vada projevuje při užívání věci, zda snižuje její životnost.“*¹³¹). Právo odstoupit od smlouvy přísluší ze dvou zákonných důvodů. Jednak pokud vada činí věc neupotřebitelnou, jednak pokud kupujícího prodávající ujistil, že věc má určité vlastnosti nebo nemá žádné vady, a toto tvrzení se ukáže nepravdivým. V rozsudku sp. zn. 33 Odo 154/2003, Nejvyšší soud ČR uvádí že: *„neupotřebitelnost věci je třeba ve smyslu §597 odst. 1 ObčZ posuzovat se zřetelem k povaze a účelu věci. Za neupotřebitelnou je třeba považovat takovou věc, u níž vyšla najevo neodstranitelná vada, a předmět koupě nelze pro ni užívat dohodnutým způsobem nebo řádně, nebo vyšla najevo obdobná vada, která je sice odstranitelná, avšak náklady na opravu jsou neúměrné ceně věci - oprava by byla ekonomicky neúčelným nákladem v poměru ke kupní ceně.“* Příkladem vymíněné vlastnosti je možnost realizovat na pozemku určitý typ stavby, o které prodávající kupujícího při prodeji pozemku ujistil. Vyplyne - li

¹³¹ Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 28.1.2004, sp. zn. 32 Odo 956/2002

z územního plánu opak, má kupující právo od smlouvy odstoupit (k tomu viz rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 16.12.1999, sp. zn. 22 Cdo 2663/98).¹³² Splní – li prodávající svou povinnost a při sjednávání kupní smlouvy (před okamžikem jejího uzavření) upozorní kupujícího na určité vady věci, vyloučí tím svoji odpovědnost za tyto vady. Soudní praxe dovodila, že takové vyjádření či ujištění ze strany prodávajícího však nemusí být součástí samotné (písemné) kupní smlouvy. Ustanovení §597 OZ je tak jen nepatrnou modifikací obecného §507 OZ, která nepřipouští doplnění věci. Nejde však patrně o kogentní ustanovení, proto si lze sjednat i jiná práva a povinnosti.¹³³

3.6.3. Vadné plnění u prodeje věci v obchodě

Zcela specifická pravidla v rámci právní úpravy kupní smlouvy má prodej v obchodě (nikoliv tedy nemovitost) realizovaný mezi obchodníkem – profesionálem a spotřebitelem (§612 až 627 OZ). Zákon primárně formuluje odpovědnost prodávajícího za to, že věc je při převzetím kupujícím ve shodě s kupní smlouvou, tedy že má užitné vlastnosti (a jakost) kupujícím požadované, prodávajícím popisované či na základě jeho reklamy očekávané, případně užitné vlastnosti pro věc takového druhu obvyklé. Je – li realita v tomto ohledu odlišná od kupní smlouvy, hovoříme o rozporu se smlouvou, s nímž zákon spojuje odpovědnostní povinnosti prodávajícího a jim korelující oprávnění kupujícího. Záruční odpovědnost prodávajícího je zcela vyloučena u rychle se kazících a opotřebovaných (viz výklad o předpokladech vzniku odpovědnosti), zde platí jen zákonná. Odpovědnost se nevztahuje na běžné opotřebení věci ani na vady, pro něž byla věc prodána za nižší cenu. Praktická poznámka – takto nelze pohlížet na zboží, které je nabízeno jako bezvadné a nové, které je zlevněno čistě z marketingových důvodů (výprodej). Zde prodávající odpovídá v plném rozsahu. Záruční doba (ve výše uvedených

¹³² Velké rozepře mezi soudní praxí a právní teorií vyvolává praktický problém, jaké jsou důsledky odstoupení od smlouvy o převodu nemovitosti, jestliže již bylo do katastru nemovitostí vloženo vlastnické právo kupujícího. Soudní rozhodování se ustálilo na právním názoru, že odstoupením dochází k zániku všech účinků smlouvy, tedy i věcněprávních, a KÚ má povinnost vyznačit změnu vlastnictví záznamem. Teorie se však většinou přiklání k názoru, že odstoupením od smlouvy zanikají jen její účinky inter partes. Věcněprávní účinky tak musejí být odstraněny buď smlouvou o zpětném převodu vlastnictví či soudním rozhodnutím, které budou KÚ sloužit jako podklad pro zápis změny na původního vlastníka.

¹³³ Blíže viz Eliáš, K. a kol.: Občanský zákoník. Velký akademický komentář. 2. svazek, Linde Praha a.s., 2008, str. 1735-1736

lhůtách) začíná běžet převzetím věci s výjimkou §621 OZ. Při vytknutí vady není nutno prokazovat, že existovala již v době plnění, postačí, že se projevila v průběhu záruční doby.

Stejně jako u obecné úpravy bude míra práv kupujícího záviset na ne/odstranitelnosti vady. Tento termín zde figuruje jako právní nikoliv technický (viz rovněž poznámku 129). Právní neodstranitelnost není jen technická nemožnost vadu odstranit (objektivní neodstranitelnost). Spadá sem i situace, kdy vadu odstranit lze ale bylo by to ekonomicky naprosto neúčelné. Dále stejná práva, jakoby šlo o neodstranitelnou vadu, má kupující u vad odstranitelných, pokud ale pro opětovné vyskytnutí vady po opravě nebo pro větší počet vad nemůže věc řádně užívat. Soudní praxe se ustálila na interpretaci, že za opětovné vyskytnutí vady se považuje znovuobjevení téže vady po jejích alespoň dvou předchozích opravách, a větším počtem vad jsou alespoň tři vady současně. Konečně zákon o ochraně spotřebitele rovněž poskytuje v §19 odst. 3 spotřebiteli stejná práva, jako by šlo o neodstranitelnou vadu, pokud nebyla reklamace včetně odstranění vady vyřízena ve lhůtě 30 dnů, nedohodnou – li se na lhůtě delší. Uplynutím této lhůty se tak vada stává z právního hlediska subjektivně neodstranitelnou.¹³⁴

Jde – li o odstranitelnou vadu, má kupující právo, aby vada byla bezplatně, včas a řádně odstraněna. Vadu musí prodávající odstranit ve lhůtě 30 dnů a výsledkem toho by měla být bezvadná věc, tedy obnovení shody s kupní smlouvou. Způsob opravy volí prodávající, a to vzhledem k povaze vady. Po dobu opravy vady věci odpovídá prodávající objektivně za její poškození, ztrátu nebo zničení dle §421 OZ. Fakticky půjde u odstranění vady věci buď o její opravu nebo výměnu za novou. Kupující však nemůže automaticky žádat výměnu věci (či její součástky), může - li prodávající odstranit vadu opravou. Toto oprávnění mu přísluší jen pokud je to úměrné povaze vady. Týká – li se vada jen součástky, je namístě požadovat výměnu jen oné součástky. Výměna věci namísto její opravy tak může vyplynout z dohody s prodejcem nebo z jednostranného požadavku kupujícího, je - li takový požadavek přiměřený charakteru vady. Není ale dovoleno postupovat mimo rámec zákonné úpravy. Krajský soud v Ústí nad Labem v rozsudku ze

¹³⁴ Viz Eliáš, K. a kol.: Občanský zákoník. Velký akademický komentář. 2. svazek, Linde Praha a.s., 2008, str. 1851

dne 7.11.2005, sp. zn. 10 Co 42/2004, konstatoval, že nelze zvolit způsob realizace práv z vady věci, který zákon nepředvídá. V posuzovaném případě vadné brzdy vozidla způsobily jeho havárii. Kupující nechal vozidlo (včetně brzd!) na vlastní náklady opravit a poté požadoval celou částku po prodejci. Soud ale dovodil, že ohledně vadných brzd měl požadovat jejich bezplatnou opravu, nikoliv na vlastní pěst je opravit a zpětně žádat náhradu těchto nákladů z titulu odpovědnosti. Co se týče bezplatnosti opravy, prodávající nemůže v souvislosti s odstraněním vady požadovat žádnou úplatu (cena nového dílu, náklady přepravy věci apod.), a to ani pokud dojde k celkovému zhodnocení věci (např. vložení modernější součástky). V tomto případě nedochází na straně kupujícího k bezdůvodnému obohacení. Judikatura též dovodila, že prodávající nemá právo ani na náhradu za znehodnocení věci vzniklé jejím užíváním, pokud kupující využije svého práva na výměnu věci, kterou již jistou dobu používal.

Pokud není předchozí postup možný, přísluší kupujícímu právo žádat přiměřenou slevu z ceny nebo právo odstoupit od smlouvy. V praxi se u odstranitelné vady může stát, že její odstranění z různých důvodů nebude objektivně možné. Např. věc nejde opravit neboť jediná autorizovaná opravna je v likvidaci, nebo věc nelze vyměnit, protože je vyprodána. V těchto případech může kupující zvolit (volba mezi alternativami je na něm, žádná není primární) mezi přiměřenou slevou z ceny a odstoupením od smlouvy. Jde o další zákonný důvod pro odstoupení od smlouvy se standardními následky – smlouva zaniká (včetně vlastnictví kupujícího) ex tunc a strany jsou povinny navzájem si poskytnutá plnění vrátit. Z rozhodování soudů je zřejmé, že kupující má právo na vrácení ceny prodané věci v zaplacené výši, třebaže mezitím došlo ke zvýšení či snížení prodejní ceny téže věci v obchodě.

Jiná škála oprávnění kupujícímu zákon poskytuje, pokud je vada neodstranitelná. Ve smyslu výše uvedeného jde o všechny případy právní neodstranitelnosti, ať už objektivní nebo subjektivní. Rozlišovat však musíme, zda vada ne/brání v řádném užívání věci jako věci bez vady. To je výsledkem volné úvahy soudu a jeho právního posouzení zjištěných skutečností na základě podkladů, kdy zkoumá zejména účel, k němuž je věc určena. Pokud jde o neodstranitelnou vadu, která brání řádnému užívání (naroveň je jí postaveno opakované vyskytnutí vady, větší počet vad a nedodržení lhůty pro vyřízení

vady), má kupující právo na výměnu věci nebo odstoupení od smlouvy. Svobodná volba mezi nimi je ryze na kupujícím. Jednou učiněná volba ale nelze již vzít jednostranně (bez souhlasu prodávajícího) zpět. Jiné právo z důvodu téže vady by bylo možno uplatnit jen poté, co se ukázala realizace původního práva jako nereálná (nemožnost plnění). Výskyt jiné neodstranitelné vady, tedy takové, která nebrání řádnému užívání věci, přináší kupujícímu kromě předešlých dvou možností, tedy práva na výměnu věci či odstoupení od smlouvy, navíc další možnost v podobě práva na přiměřenou slevu z kupní ceny. Stojí – li o to, může si tak kupující věc s vadou (třebaže neodstranitelnou) ponechat a žádat ‘jen’ slevu. Volba mezi třemi uvedenými alternativami je opět jen v jeho rukou. Prodávající za něj rozhodnout nemůže.

Výše bylo uvedeno, že odpovědnost se vůbec nevztahuje u použité věci na běžné opotřebení a na vady věci, pro něž byla věc prodána za nižší cenu. I taková věc však může mít jiné vady, za něž již prodávající odpovídá. Pro tyto zvláštní případy zákon modifikuje §622 a kupujícímu takové věci v §624 odnímá možnost požadovat výměnu věci a poskytuje mu jen právo na přiměřenou slevu! Je tomu tak z čistě praktických důvodů, těžko si lze představit požadavek výměny věci v bazaru. I zde však zůstává možnost odstoupit od smlouvy za podmínek §622.¹³⁵ Připomeňme jen, že pro použité věci zákon nestanovuje žádnou zákonnou záruku, proto musí nabyvatel při vytknutí vady prokázat, že zde byla již v době plnění.¹³⁶

3.6.4. Vadné plnění u zhotovení věci na zakázku a oprava a úprava věci (smlouva o dílo)

Právní následky vad věci, která je zhotovovaná na zakázku (objednávku) objednatele, typicky stavby, jsou velmi podobné těm u zboží prodávaného v obchodě, a liší se rovněž v závislosti na ne/odstranitelnosti vady. U odstranitelné vady je objednatel oprávněn v záruční době (viz výše) požadovat její bezplatné odstranění bez zbytečného odkladu. Má – li plnění neodstranitelnou vadu takové povahy, že brání řádnému užívání

¹³⁵ K právním následkům vad zboží prodaného v obchodě viz zejm. komentář D. Elischera in: Eliáš, K. a kol.: Občanský zákoník. Velký akademický komentář. 2. svazek, Linde Praha a.s., 2008, str. 1832-1857

¹³⁶ Srov. i praktické shrnutí následků vadného plnění z kupní smlouvy: Pohl, J., Odpovědnost za vady plnění u kupní smlouvy podle občanského zákoníku, in: Právní rádce 1/2006, str. 53-61

věci [na její roveň je postaveno opětovné vyskytnutí vady po opravě (po alespoň dvou opravách téže vady) a větší počet vad současně (alespoň tří vad) pokud to ovšem brání v řádném užívání věci], přísluší objednateli právo zrušit smlouvu (přesněji odstoupit). Nebrání – li neodstranitelná vada k řádnému užívání, má objednatel pouze právo na přiměřenou slevu (§648 OZ).

I u vadně opravené nebo upravené věci má objednatel právo na její bezplatné odstranění. Nelze - li vadu odstranit (stejně tak není – li odstraněna v domluvené lhůtě – doba opravy by se měla vždy dohodnout či vyskytne – li se vada znovu po opravě) dává zákon objednateli možnost volby mezi právem na zrušení smlouvy a na přiměřenou slevu z ceny opravy či úpravy (§655 OZ) Jen na okraj uvedu, zákon definuje opravu věci jako činnost, jíž se zejména odstraňují vady věci, následky jejího poškození nebo účinky opotřebení. Úpravou je potom činnost, kterou se zejména mění povrch nebo vlastnosti věci.

3.6.5. Právní následky vad u bezúplatných plnění

Na začátku pojednání o odpovědnosti za vady byla učiněna zmínka, že tato odpovědnost může pojmově vzniknout jen u úplatných plnění (úplatných smluvních typů), kterých je v občanském právu většina. Je tomu tak proto, že odpovědnost svými tíživými sekundárními povinnostmi stíhá poskytovatele vadného plnění v situaci, kdy nabyvatel již své řádné peněžité plnění poskytl, čímž se dostává do překérní situace (již má za úkol právo řešit). Jde - li ovšem o jednostranné plnění bez úplaty – pojmově u výpůjčky (§659 a násl. OZ) či darování (§ 628 a násl. OZ), nemají odpovědnostní následky místo a význam. Odporovalo by zdravému rozumu právo požadovat po vypůjčitelu výměnu či opravu věci vypůjčené bez protiplnění. Právní úprava darovací smlouvy stanoví jedinou zmínku o vadách darovaného plnění v §629 OZ, přičemž následek zde upravený nelze svým charakterem považovat za odpovědnost za vady. Toto ustanovení se vykládá tak, že při jakýchkoliv vadách darované věci (ať už o nich dárce věděl či nikoliv) vzniká obdarovanému právo věc vrátit (dar odmítnout). Přitom dle literatury je nutno pojem ‘věc’ chápat extenzivně ve smyslu jakýkoliv dar. Stejně tak nelze vyloučit toto subjektivní právo

při výskytu jediné vady, třebaže zákon zjevně bez rozmyslu použil výraz ‘vady’.¹³⁷ Odmítnutím se ruší smlouva ex tunc. Část literatury tento úkon považuje za obdobu odstoupení od smlouvy.¹³⁸ Z předchozích řádků jde snad jasně dovodit, že na vadu darovaného plnění (ani např. vypůjčeného) nelze uplatnit, a to ani přiměřeně či analogicky, obecnou úpravu odpovědnosti za vady v §499 a násl. OZ. Pro doplnění je možné říci, že obdobná úprava takového práva se v podstatě v zahraničí nevyskytuje. V těchto se zpravidla řeší jen právo obdarovaného na náhradu škody způsobené vadou na samotné darované věci či na jiném majetku. Takový nárok přísluší i dle českého práva.

3.7. Vztah odpovědnosti za vady a odpovědnosti za škodu

3.7.1. Srovnání dvou odpovědnostních institutů

Obecně je možné říci, že právní úprava následků vadného plnění má za úkol umožnit nabyvateli ekvivalentní vyrovnání majetkové újmy spočívající ve snížení jakosti, užitných vlastností, neodpovídajícím množství či míře, nepoužitelnosti ke smluvenému účelu apod.¹³⁹ Kromě toho však nelze nabyvateli odepřít právo na náhradu škody, která mu v příčinné souvislosti s vadným plněním vznikla. Uplatnění nároku z odpovědnosti za vady nevyklučuje dle §510 OZ nárok na náhradu škody, která u vady vznikla. Je nutné si uvědomit, že nástroje odpovědnosti za vady nejsou s to plně kompenzovat veškerou újmu, jež nabyvateli vadným plněním vznikla. Proto je vytvořen prostor pro komplementární uplatnění odpovědnosti za škodu. Každá z odpovědností má svůj specifický rozsah uplatnění, proto může dojít k jejich souběhu, nikoliv však k nahrazování jedné druhou (domáhání se práv z jedné prostřednictvím druhé). Odpovědnost za vady funkčně směřuje k nápravě majetkové újmy představované vadou samotného předmětu plnění, která jej znehodnocuje, zatímco odpovědnost za škodu má za cíl nápravu až další vzniklé majetkové újmy. Odpovědnost za vady je objektivní a aktivuje se až notifikací v prekluzivní lhůtě.

¹³⁷ Srov. Eliáš, K. a kol.: Občanský zákoník. Velký akademický komentář. 2. svazek, Linde Praha a.s., 2008, str. 1891

¹³⁸ Viz Švestka, J., Jehlička, O., Škárová, M., Spáčil, J. a kol.: Občanský zákoník. Komentář. 10. vydání. Praha: C. H. Beck, 2006, str. 1016

¹³⁹ Viz Knappová, M., Švestka, J., Dvořák, J. a kol.: Občanské právo hmotné. Svazek 2., 4. vydání, ASPI Wolters Kluwer, a.s., Praha 2005, str. 114

Odpovědnost za škody je naopak subjektivní a k uplatnění nároku není žádné oznámení škody zciziteli resp. škůdci třeba. Může se tak snadno stát, že žalobce bude práva, která vyplývají z odpovědnosti za vady, uplatňovat nepřímo cestou práv z odpovědnosti za škodu, neboť například nechal marně uplynout propadnou lhůtu k vytknutí vady. K tomu je nutno uzavřít, že cestou práva z odpovědnosti za škodu nelze s úspěchem uplatnit to, co tvoří po věcné stránce obsah práva z odpovědnosti za vady! Jinak by šlo o nepřipustné obcházení právní úpravy odpovědnosti za vady.¹⁴⁰ Obecněji řečeno slovy Nejvyššího soudu ČR, sp. zn. 25 Cdo 1569/99: „V případě, že žalobce požaduje na účastníku závazkového právního vztahu splnění jeho povinnosti ze smlouvy, nepřichází v úvahu aplikace ustanovení o náhradě škody.“

Kromě újmy spočívající v samotném vadném plnění, která je napravitelná pouze v rámci pravidel odpovědnosti za vady, tak může nabyvateli vzniknout i další majetková újma (škoda) spočívající v poškození či znehodnocení samotné vadné věci, jiné věci, nebo může dojít k újmě na zdraví. Nejvyšší soud ČR se k tomu vyjádřil takto: „O vadu jde tam, kde újma spočívá ve vadném provedení díla. Škodou je újma, jež vznikla jako následek tohoto vadného plnění. Majetková újma, spočívající nikoliv ve vadnosti samotného předmětu opravy, nýbrž ve znehodnocení opravované věci ... v důsledku vadného plnění je škodou, která z vady vznikla a je odškodnitelná v rámci náhrady škody.“¹⁴¹ Právo na přelakování vozu v důsledku vady jeho předchozího nalakování je právem z odpovědnosti za vady. Pokud ale špatný lak způsobí škodu spočívající např. ve znehodnocení karoserie vozu, je tato škoda nahraditelná v rámci odpovědnosti za škodu.

3.7.2. Zvláštní úprava v zákoně č. 59/1998 Sb.

Škoda vzniklá v souvislosti s vadou věci má jistá specifika. Z toho důvodu je právní úprava těchto situací obsažena v zákoně č. 59/1998 Sb., o odpovědnosti za škodu způsobenou vadou výrobku. Speciální úprava byla zvolena proto, že obecná občanskoprávní úprava (§420 a násl. OZ) neumožňuje přijatelně rozložit riziko mezi dotčené subjekty, mimo jiné proto, že klade velké břemeno na poškozeného, aby dokázal

¹⁴⁰ Podrobněji viz tamtéž, str. 489-492

¹⁴¹ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR, sp. zn. 25 Cdo 1618/2001, obdobně i sp. zn. 25 Cdo 1612/2004

zavinění škůdce. Účinná ochrana nezkušených a ekonomicky slabších spotřebitelů si vyžádala zvláštní pravidla. Zejména se zavedla přísná objektivní odpovědnost výrobce za škodu způsobenou vadou jeho výrobku. To na jedné straně výrazně zjednodušuje pozici spotřebitele, na druhé straně ekonomicky motivuje (hrozbou vysoké náhrady škody) výrobce k vytváření účinných záruk bezpečnosti svých výrobků a k řádnému informování o jejich použití. Konstrukce objektivní odpovědnosti zde ani nevyžaduje existenci smluvního vztahu mezi výrobcem a poškozeným, neboť např. vadný výrobek může způsobit újmu na zdraví členu domácnosti nabyvatele vadné věci, který ovšem není v žádném smluvním vztahu se zcizitelem. Z tohoto hlediska se zmíněná úprava již může vymykat předmětu této práce (neboť odpovědnost zde může vzniknout i bez smluvního vztahu, jde tak o tzv. delikt ní odpovědnost), proto o ní pojednám jen stručně.

Odpovědnost se vztahuje na újmu na majetku i zdraví osob způsobenou vadou výrobku, nikoliv tedy vadou např. vadně poskytnuté služby.¹⁴² Nevztahuje se ani na škodu způsobenou na samotném výrobku. Výrobkem je ve smyslu zákona jakákoliv movitá věc určená k uvedení na trh, je jím však i elektřina, plyn. Vadou výrobku je nedostatek jeho oprávněně očekávané bezpečnosti pro spotřebitele. Typickým příkladem situace pro aplikaci tohoto zákona může být vadně přehřívání elektrické deky, které způsobilo její vznícení a následné popálení kojence, nebo také výbuch plynového kotle. Odpovědným subjektem je výrobce. Je jím jednak skutečný výrobce (kdo výrobek v konečné podobě vyrobil), jednak kvazivýrobce (kdo se výroby bezprostředně neúčastnil ale uvedl na výrobku své jméno či ochrannou známku apod.), nebo také dovozce zboží do České republiky. Není – li žádná z těchto osob známa, odpovědnost nese dodavatel (prodejce) výrobku za podmínek §2 písm. c). Je – li více odpovědných výrobců, odpovídají tito solidárně, což je výhodné pro poškozeného, neboť se náhrady škody může domáhat v plné výši po kterémkoliv z nich. Tento zvláštní zákon upravuje jen odškodnění výraznějších škod - užije se jen při vzniku škody ve výši alespoň 500 eur (s přepočtem ke dni vzniku škody). Poškozenému spotřebiteli stačí prokázat výši škody, která vznikla v příčinné souvislosti s vadou věci uvedené na trh (uvedení vadné věci do oběhu je protiprávním

¹⁴² Případy vadného provádění např. kadeřnických služeb, kdy se zákazníci vznítily vlasy a utrpěla popáleniny na hlavě, nebudou spadat pod působnost tohoto zákona, nýbrž pod občanskoprávní úpravu.

úkonem výrobce). Zákon formuluje několik důvodů zproštění odpovědnosti, lze se tedy liberovat. Významným a praktickým liberačním důvodem je, že škodu způsobil svým jednáním sám poškozený. Často se totiž v praxi stává, že škoda vzniká v důsledku užívání výrobku nesprávným způsobem – v rozporu s návodem.

Zákon č. 59/1998 Sb. neobsahuje zcela samostatnou úpravu náhrady škody, spíše jen stanoví odchylky pro specifické situace s tím, že v ostatních detailech odkazuje na subsidiární použití občanského zákoníku (§10 odst. 1). Zajímavé, i z pohledu této práce, je ustanovení druhého odstavce §10, které umožňuje poškozenému zvolit si, zda bude svá práva z odpovědnosti za škodu uplatňovat podle obecné úpravy občanského zákoníku nebo vůči výrobci podle této zvláštní úpravy. Je ovšem nepřipustné domáhat se obou zároveň. V jistých situacích totiž může být pro poškozeného výhodnější uplatnit právo na náhradu škody z porušení smlouvy. Nevýhody obecné úpravy ale tkví v tom, že je nutné dokazovat zavinění, a náhradu může požadovat jen ten, kdo byl v přímém smluvním vztahu s prodávajícím (nikoliv i člen domácnosti kupujícího). Nicméně není vyloučeno nárok konstruovat dle §420 ve spojení s §415 resp. ustanoveními zvláštních předpisů tak, že došlo k porušení zákonné povinnosti neuvádět na trh vadné výrobky. Tato konstrukce rozšiřuje případnou odpovědnost kromě prodejce i na výrobce a aktivně legitimovaným může být i jiný poškozený než kupující.¹⁴³

Lze tedy stručně shrnout, že dle §510 není vyloučena odpovědnost za škodu způsobenou vadou výrobku. Tato je upravena zvláštním zákonem zakotvujícím objektivní odpovědnost výrobce. Přesto má poškozený na výběr a může se náhrady domáhat dle obecné úpravy v občanském zákoníku. Domáhat se náhrady škody jen dle obecných ustanovení bude namísto v případech, kde je zvláštní úprava výslovně vyloučena, tedy u škody způsobené vadným poskytováním služby (např. vadně provedená vnější omítka domu způsobí jeho poškození – zvlhnutí stěn), u škody vzniklé na samotném vadném výrobku (škoda způsobená samovznícením elektrické deky na dece samotné) či u škody nižší než 500 eur.

¹⁴³ Detailněji k zákonu č. 59/1998 Sb. viz Knappová, M., Švestka, J., Dvořák, J. a kol.: Občanské právo hmotné. Svazek 2., 4. vydání, ASPI Wolters Kluwer, a.s., Praha 2005, str. 553-565; srov. také Veselý, J.: Odpovědnost výrobců za škodu způsobenou vadou výrobku v právní řádu ČR, in: Právní rozhledy 5/1999, str. 244 a násl.

3.8. Odpovědnost za vady v režimu obchodního zákoníku

Odpovědnost za vady v obchodním zákoníku nemá obecnou úpravu. Obchodní zákoník neobsahuje subsidiárně použitelnou úpravu pro všechny smluvní typy, nýbrž vždy samostatnou v rámci úpravy každého typu (kupní smlouva §422 ObchZ, koupě najaté věci §495, smlouva o dílo §560 atd.). Nejen že chybí obecná úprava, jednotlivá ustanovení o odpovědnosti za vady v rámci smluvních typů jsou tak podrobná a vyčerpávající, že fakticky vylučují i subsidiární použití občanského zákoníku.

Přes výše uvedené je možné považovat za ‘základní‘ úpravu v kupní smlouvě, neboť mnohé další úpravy (např. u smlouvy o dílo) přímo na ni odkazují nebo alespoň stanoví její přiměřené použití. Obchodněprávní úprava stojí principiálně na zákonné odpovědnosti za vady v době plnění. Záruční odpovědnost přímo ze zákona nevyplývá, strany si ji tedy musí výslovně (z hlediska podmínek i délky) písemně sjednat, pokud o ni mají zájem, nebo se prodávající zaváže sám. Délku záruční doby nestanoví zákon ani podpůrně. Vůbec celá úprava odpovědnosti za vady je v tomto zákoníku dispozitivní a strany si tak mohou smluvně stanovit jiné podmínky či odpovědnost zcela vyloučit. Odpovědnost je konstruována jako objektivní, zákon však připouští liberační důvody. Pro druh práva, který nabyvateli z odpovědnosti vznikne je relevantní (obdobně jako u prodlení), zda byla smlouva porušena podstatným způsobem, tedy jestliže bylo v době uzavření smlouvy zřejmé, že kupující nebude mít zájem na dodání věci s takovou vadou. U vady porušující smlouvu podstatným způsobem má kupující právo na odstranění vady opravou či doplněním chybějícího množství, na dodání náhradního zboží, přiměřenou slevu z ceny či odstoupení od smlouvy. Většinou jde o jediný nárok vyplývající z charakteru vady. U nepodstatného porušení smlouvy je výčet oprávnění zúžen o možnost odstoupit od smlouvy. Uplatnění jednotlivých následků má své podrobné podmínky, o nichž zde není třeba pojednávat. Co se týče charakteru reklamační lhůty, ta je na rozdíl od občanského práva promlčecí, nárok z vad tak zcela nezaniká.

Z hlediska ochrany spotřebitele je vhodné zmínit, že u spotřebitelských smluv si sice mohou strany smluvně ujednat, že se jejich smlouva bude řídit režimem obchodního zákoníku (§262 odst. 1 ObchZ), avšak 4. odstavec tohoto paragrafu vylučuje uplatnění

režimu obchodního zákoníku pro obě strany právě v těch případech, kdy druhou stranou je spotřebitel. Stanoví, že je třeba použít ustanovení občanského zákoníku a zvláštní předpisů o spotřebitelských smlouvách a vůbec směřujících k ochraně spotřebitele vždy, když je to ve prospěch té smluvní strany, která není podnikatelem. Tato strana nese odpovědnost za porušení smlouvy vždy dle podle občanského zákoníku. Dochází tak k rozštěpení právního režimu smlouvy. Jinými slovy, nepodnikatel bude za vady svého plnění odpovídat vždy podle občanského zákoníku, i když je smlouva uzavřena v režimu zákoníku obchodního.¹⁴⁴

4. Odpovědnost za škodu

4.1. Charakter, platná právní úprava

4.1.1. Pojem a funkce

Odpovědnost za škodu je tradičně považována za nejvýznamnější odpovědnostní konstrukci. U některých autorů byla dokonce ztotožňována se samotným pojmem odpovědnosti. Funkcí právní úpravy odpovědnosti za škodu je poskytovat účinnou, tedy spravedlivou a současně rychlou, právní ochranu vztahům, které byly porušeny vznikem újmy, a poskytnout plnou náhradu škodlivých následků. „*Zásada plné náhrady (reparace) škody náleží v současných podmínkách tržního hospodářství, demokracie a posilování úlohy právního státu k hlavním zásadám občanského práva.*“¹⁴⁵ Úprava tak má za cíl zjistit, kdo je oprávněn k náhradě škody (poškozený), za jakých podmínek, v jaké výši, jakým způsobem, a na kom se může náhrady domáhat (škůdce). Nelze však chápat odpovědnostní následky jako sankci, represí škůdce, jak je tomu např. v trestním právu. V soukromém právu jsou sice povinnosti z odpovědnosti vzniklé pro škůdce tíživé, nikdy však primárně sankční, neboť se hradí jen způsobená škoda, nikdy více (není tak ani záměrem obohatit poškozeného)! Cílem není potrestat, nýbrž restituovat původní stav, a není – li to možné, potom reparovat formou náhradního plnění škodu vzniklou v právní

¹⁴⁴ Viz Plíva, S., Obchodní závazkové vztahy. Praha: ASPI, a.s., 2006, str. 25-26, 146-148, 174-185

¹⁴⁵ Knappová, M., Švestka, J., Dvořák, J. a kol.: Občanské právo hmotné. Svazek 2., 4. vydání, ASPI Wolters Kluwer, a.s., Praha 2005, str. 418

sfěře poškozeného (či peněžitou satisfakcí zmírnit újmu nemajetkovou), a dosáhnout tak rovnovážného stavu, jaký byl před porušením práva a vznikem škody. Zároveň právní úprava působí preventivně výchovnou funkcí, zejména ust. §415 a násl. OZ, kdy apeluje na předcházení škodám a zodpovědné jednání (ve smyslu obecné uvážlivosti a opatrnosti nikoliv právní odpovědnosti) dle zásady, že je vždy jednodušší škodám předcházet než je následně složitým způsobem nahrazovat. V historii lidstva se totiž ukazuje, že vhodná prevence je mnohem méně – i ekonomicky – náročná než náhrada vzniklých škod. Již existence takové právní úpravy varuje potencionálního škůdce před škodlivým jednáním, když slibuje každého dohnat k odpovědnosti za škody jím způsobené.

4.1.2. Charakteristika, geneze institutu

Jak již vyplynulo z úvah na konci první části této práce, zahrnuje pojem odpovědnosti za škodu různé konstrukční celky. Kromě jejího tradičního chápání coby povinnosti nahradit škodu zaviněně škůdce způsobenou tak, že porušil právní povinnost (způsobil *stricto sensu* civilní delikt), zákon zařazuje pod tuto odpovědnost i způsobení deliktu bez vztahu k zavinění (objektivní odpovědnost), dále případy, kdy se nevyžaduje ani spáchání deliktu (odpovědnost za výsledek bez vztahu k porušení práva) a dokonce i konstrukce, kde povinnost k náhradě škody je povinností primární! Z těchto důvodů je obtížné začlenit odpovědnost za škodu dle kritérií formulovaných v první části, neboť povinnost nahradit škodu může být jak odpovědností subjektivní, tak objektivní (a to jak protiprávní úkon bez zřetele na zavinění, tak i odpovědnost za výsledek bez požadavku protiprávního úkonu). Budu – li nadále používat přívlastek ‘obecná‘, je tím míněna subjektivní odpovědnost dle §420 odst.1 OZ, která je pro občanské právo typická.

Další podstatnou skutečností je, že současná česká občanskoprávní úprava odpovědnosti za škodu obsahuje společnou úpravu pro odpovědnost smluvní i mimosmluvní.¹⁴⁶ Není tedy pro odpovědnost za škodu podstatné, zda škoda byla

¹⁴⁶ Viz Knappová, M., Švestka, J., Dvořák, J. a kol.: Občanské právo hmotné. Svazek 2., 4. vydání, ASPI Wolters Kluwer, a.s., Praha 2005, str. 65, 426; Daný typ úpravy není ovšem jediný možný. Lze uvažovat i (dle některých zahraničních úprav) o oddělení, kde samostatná odpovědnost za škodu by upravovala jen odpovědnost mimosmluvní, a škoda smluvní by byla upravena společně ze závazky ze smluv. Dlužno dodat,

způsobena porušením smlouvy či jinak – bez předchozího závazkového vztahu, nečiní se rozdíly v právních následcích. Třebaže je úprava pro tyto dvě situace v základu stejná, je nutné si uvědomit základní výrazný rozdíl, který spočívá v rozsahu právních následků, a který až do jistého rozhodnutí NS nebyl zpochybněn: smluvní odpovědnost (nejen) za škodu dopadá pouze na smluvního partnera, nemůže se tak z titulu porušení smlouvy domáhat náhrady škody třetí osoba, neboť smluvní vztahy působí ze své podstaty pouze inter partes, zatímco deliktní odpovědnost působí vůči všem – erga omnes.

Sjednocující úpravu lze na našem území považovat za tradiční, neboť již Obecný občanský zákoník z roku 1811 ji zakotvoval. Teoreticky přesné (dle chápání deliktu stricto sensu) je říci, že úprava odpovědnosti za škodu tak zahrnuje případy jak odpovědnosti smluvní tak – převážně – deliktní. Žádná z jejích konstrukcí nevzniká jen z porušení smlouvy, snad i proto se (s jistým zjednodušením) celá odpovědnost za škodu považuje za deliktní.

Podle římského práva vznikala odpovědnost za škodu porušením práva, tedy z bezprávného činu (tzv. obligationes ex delicto) coby činu příčícímu se objektivnímu právu. Ostře se rozlišovalo porušení smlouvy od jiných případů! Předpokladem bylo protiprávní jednání, vznik škody a nexus mezi nimi. Moderně nazíralo na škodu, již byla nejen škoda pozitivní ale i ušlý zisk. ABGB na tento vývoj navázal, když v §1293 nazval škodou každou újmu, která byla někomu učiněna na jmění, právech nebo jeho osobě (rozšířil tedy pojem i na imateriální újmu), přičemž ji představovala jak škoda skutečná, tak i ušlý zisk. §1295 formuloval právo na náhradu škody způsobené zaviněním škůdce (tedy subjektivní princip jako obecný), ať již byla škoda způsobena porušením smlouvy nebo jinak. Nelze ale přehlédnout, že zákoník přesto činil drobný rozdíl - §1296 stanovil, že u mimosmluvní škody se zavinění nepresumuje, ust. §1298 naproti tomu pravilo: Kdo předstírá, že nemohl svůj závazek splnit bez viny, nechť to prokáže (tedy presumpce zavinění). Z tohoto důvodu je vhodné o zcela shodné úpravě jako o 'tradiční' hovořit zdrženlivě. Jinak primární způsobem náhrady škody bylo restitutio in integrum, nebylo – li to možné, následovalo peněžní vyrovnání.¹⁴⁷

Dnes platná úprava je obsažena v části šesté pod názvem 'Odpovědnost za škodu a za bezdůvodné obohacení', konkrétně v §415 až 450 OZ (zatímco smluvní odpovědnosti za vady a prodlení jsou součástí části osmé upravující závazkové právo). Hlava první

že teoreticky a terminologicky (viz první část práce) by taková úprava byla 'čistější'. Přes uvedenou výhradu je faktem, že u nás i v zahraničí je moderním trendem tyto druhy odpovědnosti sbližovat.

¹⁴⁷ Srov. Brejcha A., Odpovědnost v soukromém a veřejném právu, Kodex Bohemia 2000, str. 38-40; Eliáš, K. a kol.: Občanský zákoník. Velký akademický komentář. 1. svazek, Linde Praha a.s., 2008, str. 792

zakotvuje důležitou povinnost prevence a stanoví případy, na které odpovědnost nedopadá (okolnosti vylučující odpovědnost). Oddíl první hlavy druhé obsahuje (měl by obsahovat) obecnou odpovědnost, oddíl druhý upravuje speciální skutkové podstaty, jimž je společný objektivní charakter odpovědnosti. Třetí oddíl upravuje pro všechny společná ustanovení týkající se zejména způsobu a rozsahu náhrady škody. Bez ohledu na systematizaci zákona (která je teoreticky nesprávná), lze konkrétně uvést, že obecnou resp. generální odpovědnost zakotvuje §420 OZ (odp. za škodu způsobenou zaviněným protiprávním úkonem) a §424 OZ (odp. za škodu způsobenou úmyslným jednáním proti dobrým mravům), zatímco zvláštními případy odpovědnosti za škodu jsou všechny ostatní. Vztah mezi nimi je takový, že zvláštní případy odpovědnosti coby *lex specialis* mají přednost a obecná odpovědnost za škodu se tak užije subsidiárně, pokud nebudou naplněny předpoklady některé ze zvláštních. Konstrukce některých ze zvláštních typů je mimosmluvní, stěžejí je lze, dle mého názoru, naplnit porušením smlouvy, nebudou proto předmětem mého zájmu. Jedná se o odpovědnost za škodu: způsobenou jinému provozní činností dle §420a, způsobenou těmi, kteří nemohou posoudit následky svého jednání dle §422-423, v některých zvláštních případech dle §425-426b, způsobenou provozem dopravních prostředků dle §427-431, a způsobenou provozem zvlášť nebezpečným dle §432. Odpovědnost za škodu na vnesených nebo odložených věcech je v tomto ohledu specifická, proto se o ní na příslušném místě zmíním.

Existence speciálních skutkových podstat vedle obecné ovšem neznamena, že by v případě objektivní odpovědnosti byl vyloučen nárok poškozeného na náhradu z titulu obecné subjektivní odpovědnosti. Je tak na poškozeném, jaký nárok uplatní, přesto je zjevné, že objektivní konstrukce mu usnadní situaci.¹⁴⁸

Co se týče dispozitivnosti norem odpovědnosti za škodu, lze poměrně jednoznačně konstatovat, že případy zvláštní odpovědnosti jsou upraveny zcela kogentními normami. Pochybnost však lze mít o povaze norem generální odpovědnosti, výkladové pravidlo v §2 OZ není příliš spolehlivým vodítkem. V obchodním právu je situace jasnější díky ustanovení §263 ObchZ. J. Bejček k tomu uvádí: „*Občanský zákoník neobsahuje zákaz*

¹⁴⁸ Viz Švestka, J., Jehlička, O., Škárová, M., Spáčil, J. a kol.: *Občanský zákoník. Komentář*. 10. vydání. Praha: C. H. Beck, 2006, str. 706

*odchylné dohody stran ohledně odpovědnosti za škodu a jde přitom o úpravu "vzájemných" práv stran (srov. § 2 odst. 3 obč. zák.), ale o povaze těchto ustanovení, vhodné k odchylné úpravě práv dohodou stran, lze mít odůvodněné pochybnosti.“*¹⁴⁹ Lze zjednodušeně uzavřít, že patrně všechny normy odpovědnosti za škodu budou povahou kongentní, nelze se tudíž od nich jednostranně odchyliť. Je samozřejmě vyloučeno se vzdát budoucího práva na náhradu škody (takové ujednání by bylo dle §574 odst. 2 OZ absolutně neplatné). Ovšem po vzniku takového práva nic nebrání stranám, aby smluvně modifikovaly rozsah náhrady škody či stanovovaly odlišný způsob její náhrady apod.

4.2. Předpoklady vzniku odpovědnosti za škodu

Právně logická konstrukce odpovědnosti za škodu (vzniku jejích právních následků) předpokládá protiprávní úkon či zákonem kvalifikovanou škodnou událost, v jehož/jejíž souvislosti (kauzální příčinnosti) vznikla škoda. To jsou předpoklady objektivní povahy, k nimž někdy přistupuje subjektivní kritérium – zavinění. Naplnění uvedených předpokladů má za následek vznik odpovědnostního vztahu k náhradě škody mezi škůdcem a poškozeným, jenž je zvláštním druhem závazkového právního vztahu dle §488 OZ.

*„Odlišení nároku na náhradu škody od jiných právních institutů spočívá v rozlišení právního důvodu vzniku závazkového právního vztahu (§489). Nesplnění smluvní povinnosti ... může být jedním z předpokladů obecné odpovědnosti za škodu (§420), avšak vyplývá – li nárok na plnění přímo ze smluvního závazku, nepřichází v úvahu aplikace ustanovení o náhradě škody.“*¹⁵⁰

4.2.1. Protiprávní úkon

O porušení právní povinnosti, resp. o protiprávním úkonu již bylo dostatečně pojednáno v první části práce. Tam bylo rovněž zmíněn velmi závažný fakt, že soudní

¹⁴⁹ Bejček, J.: Odpovědnost za škodu v obchodních vztazích, in: Právní praxe 9/1993, str. 509

¹⁵⁰ Bejček, J.: Odpovědnost za škodu v obchodních vztazích, in: Právní praxe 9/1993, str. 707

praxe nepřijala výklad smluvní odpovědnosti, která pojmově může vzniknout jen mezi smluvními stranami, zatímco u deliktů je okruh osob, vůči nimž lze odpovídat, rozšířen na kohokoliv. Ve sporném rozhodnutí sp. zn. 29 Odo 379/2001 Nejvyšší soud ČR takové chápání označil za 'zjednodušené' a konstatoval, že k prokázání protiprávního úkonu porušení smluvní povinnosti není nezbytně nutné, aby byl poškozený škůdcovým spolukontrahentem, neboť „*postačuje, že je prokázáno, že příslušný subjekt (škůdce) sice porušil povinnost ze smlouvy, kterou uzavřel s jinou osobou než s poškozeným, že však závazek, k jehož porušení došlo, měl dopad do právní sféry poškozeného. ... podstatné je, že byla porušena právní povinnost, která (byť prostřednictvím smluvního ujednání jiných osob) sloužila k ochraně subjektivních práv poškozeného.*“ Bez dalšího detailního rozboru zde Nejvyšší soud ČR v podstatě skombinoval smluvní a deliktů odpovědnost. Takové extenzivní chápání se však od začátku setkalo s hlasitými výtkami z řad některých teoretiků. Z praktického hlediska prý vnáší značnou právní nejistotu do smluvních vztahů, z teoretického pohledu nepřipustně směřuje rozdíly mezi smluvní a deliktů odpovědností. Při škodě vzniklé porušením smlouvy lze pojmově odpovídat pouze druhé smluvní straně.¹⁵¹ Podle jiných (Škárková, Pokorný, Salač) není právní názor soudu apriori nesprávný, nelze jej však paušalizovat, neboť vždy jde o konkrétní okolnosti případu. J. Salač ve svém článku polemizuje, že tím soud dost problematicky zavádí ochranu absolutních práv třetích osob před způsobení škody prostřednictvím smluvní povinnosti. Pro potenciálně poškozené se takový trend může jevit příznivě, neboť tím získají, naopak potenciální smluvní partneři musí vždy zkoumat možný dopad smlouvy do právní sféry třetích osob a ani to je vždy nechrání před odpovědností za škody způsobené porušením smlouvy těmito osobám. Může to vést k nepřiměřené opatrnosti při kontraktačním procesu resp. k odmítání smlouvy uzavírat, ke zvýšeným nákladům atd., což se neblaze může projevit v tržním prostředí, a zejména k neustálé právní nejistotě smluvních vztahů. Soud nevytyčil bližší kritéria ani myšlenkový podklad pro takový razantní posun, čímž nejistotu kontrahentů jen umocňuje. Autor uvádí: „*Pokud by Nejvyšší soud omezil dopady svého rozhodnutí pouze na určité situace, které by dostatečně druhově popsal, a přesněji*

¹⁵¹ Srov. Knappová, M., Švestka, J., Dvořák, J. a kol.: Občanské právo hmotné. Svazek 2., 4. vydání, ASPI Wolters Kluwer, a.s., Praha 2005, str. 427

*definoval, co je třeba rozumět pod 'zásahem do právní sféry třetí osoby', značná část praktických pochybností by mohla být eliminována. To se však nestalo...“*¹⁵² Ani tak by ale podle něj nebylo možné odstranit teoretické obtíže týkající se rozšíření smluvní odpovědnosti na v podstatě kohokoliv. Problematickou se jeví zejména koncepce jakési generální povinnosti smluvní prevence, která vytváří smluvně – deliktní hybrid, když lze situaci standardně řešit za použití §415 OZ. Doposud tak bylo možné uplatnit práva z odpovědnosti za škodu způsobené třetí osobou (sem spadá i tento případ) z titulu deliktní odpovědnosti vzniklé porušením obecné (zákonem stanovené) prevenční povinnosti dle §415 OZ. To je z teoretického hlediska čisté a zároveň praktické řešení, neboť deliktní odpovědnost může již dopadat na každého. Teorie i obchodní praxe rok s napětím očekávala, kam se nejistá situace vyvine, zda Nejvyšší soud svůj názor řádně podloží či se od něj distancuje. Nedistancoval. Svým rozhodnutím ze dne 29. 7. 2008, sp. zn. 25 Cdo 1417/2006, jímž se řešila náhrada škody způsobené chybným posudkem znalce, který však nebyl smluvní stranou s poškozenými, soud dal za pravdu žalobcům a shodnou argumentací konstatoval rozšíření smluvní odpovědnosti erga omnes. Z odůvodnění: „...*předpokladem vzniku nároku na náhradu škody podle § 420 obč. zák. není závazkový právní vztah mezi poškozeným a tím, kdo mu škodu způsobil. Jde o mimozávazkovou odpovědnost za porušení právní povinnosti ... Z hlediska aplikace tohoto ustanovení je nerozhodné, zda vzniklá škoda je následkem porušení povinnosti vyplývající z právního předpisu či ze smlouvy. Občanský zákoník při aplikaci ust. § 420 obč. zák. totiž nerozlišuje, zda jde o porušení právní povinnosti vyplývající z právního předpisu anebo o porušení právní povinnosti vyplývající ze smlouvy.*“ M. Vlasák¹⁵³ se přidává k právnímu názoru soudu a dodává, že ani pro moderní Principy evropského deliktního práva (PETL) není rozhodující, zda byl poškozený účastníkem závazkového vztahu, rozhodující je vždy jen skutečnost, že došlo k porušení smluvního vztahu s majetkovým dopadem na poškozeného. Navíc se k tomuto závěru nově přihlásila i francouzská judikatura. Velká část teorie si však nadále stojí za doposud uznávaným závěrem, že odpovědnost za škodu způsobenou

¹⁵² Salač, J.: K otázce předpokladů odpovědnosti za škodu, in: Právní rozhledy 18/2004, str. 680-683

¹⁵³ Vlasák, M., Odpovědnost za porušení smluvní povinnosti s dopadem na třetí osoby, in: Právní forum 12/2008, str. 521

porušením smlouvy zpravidla nelze rozšiřovat na třetí osoby a argumentace soudu není příliš věrohodná, s čímž se i já ztotožňuji. Uvidíme, zdali se ještě situace nezmění.

Protiprávnost může mít podobu omisivního úkonu i opomenutí. Opomenutím však lze porušit jen takovou povinnost, k níž byl škůdce ze zákona povinen. Protiprávnost spočívá v rozporu úkonu s objektivním právem jako celkem. S ohledem na preventivní zaměření občanskoprávní odpovědnosti za škodu lze doplnit, že protiprávním je každý úkon, při kterém si povinná osoba nepočínala s takovou pozorností, aby ke škodě na zdraví či majetku nedošlo. Protiprávnost se nepresumuje, ta musí být, stejně jako vznik škody a příčinná souvislost mezi tím, vždy dokázána poškozeným. Zákon formuluje zvláštní situace (okolnosti), při nichž úkon za běžných okolností protiprávní bude v souladu s právem. Jsou známy jako okolnosti vylučující protiprávnost a upravuje je ust. §418 OZ s tím, že některé další dovozuje teorie i soudní praxe.

Ve všech případech zákon nepožaduje protiprávní úkon. Mnohé případy objektivní odpovědnosti si ‘vystačí’ se zákonem kvalifikovanou událostí vyvolávající škodu. Při jistých společensky prospěšných činnostech, které s sebou ale přinášejí objektivně vyšší rizika vzniku škod, je tak již sama kvalifikovaná událost (např. škodní událost vyvolaná zvláštní povahou dopravního prostředku) dostatečným právním důvodem vzniku odpovědnosti. Ačkoliv lze již stěží při absenci protiprávního úkonu hovořit o odpovědnosti v tradičním smyslu (jde spíše o tzv. kvazidelikty), tyto konstrukce jsou z praktického hlediska nutné. Nelze požadovat po poškozeném, aby prokazoval zaviněný protiprávní úkon škůdce při těchto velmi složitých činnostech, riziko nebezpečí vzniku škody by se tak nepřípustně přenášelo na něj.

4.2.2. Škoda

Pojem škody není v zákoně vymezen, ačkoliv na různých místech používá termíny skutečná škoda a ušlý zisk. Musíme se tak spokojit s výkladem doktrinálním a soudním. Zhruba shodně je škoda coby kategorie občanského práva chápána jako každá újma či ztráta, která nastala v majetkové sféře poškozeného, a lze ji objektivně vyjádřit (vyčíslit) všeobecným ekvivalentem – penězi (srov. např. rozhodnutí Nejvyššího soudu R 55/1971, str. 339). Dle většiny autorů nepatří pod pojem škody nemajetková újma. Specifická je

situace při škodě na zdraví, ta je obecně považována za újmu na nemotných statcích. Přesto se v jejím rámci hradí taxativně stanovený výčet škod, z nichž některé jsou majetkové a penězi vyjádřitelné, ostatní – bolestné a náhrada za ztížení společenského uplatnění – jsou typicky odčiněním (satisfakcí, nikoliv náhradou) nemajetkové újmy, kterou nelze pod pojem škody zahrnout. Přesné je tak uvést, že pod pojem škody se zahrnují jednak majetková škoda na věci, jednak materiální náhrady při škodě na zdraví (ztráta na výdělku či náklady na léčení nebo na pohřeb).¹⁵⁴ Z hlediska uplatnění principu plné náhrady škody (viz níže) nemá takové rozlišování příliš praktický význam.

Je vhodné rozlišovat obsah náhrady škody, který vyjadřuje, jaká škoda se hradí (zda i nemajetková, zda i ušlý zisk atp.) od jejího rozsahu, který vyjadřuje, do jaké výše se škoda nahrazuje. Obsah stanoví §442 odst. 1 OZ tak, že se hradí skutečná škoda a ušlý zisk. Po svém přijetí v roce 1964 však zákon stanovil jinak. Hradila se škoda skutečná a jiná, přičemž původní redakce tohoto ustanovení přiznala dokonce jen náhradu skutečné škody. Druhý odstavec zavedl možnost, aby soud v mimořádných případech (v rámci volného soudcovského uvážení) přiznal náhradu plné škody, byla – li způsobena úmyslně, a její nepřiznání by odporovalo zásadám socialistického soužití. Takto zúžený obsah náhrady škody byl literaturou kritizován, neboť byl na úkor poškozených, a tím porušoval princip rovného postavení. Současná dikce je již postavena na principu náhrady plné škody. Co přísluší ke skutečné škodě a co k ušlému zisku, je tak již otázka podružná. Přesto se jedná o samostatné kategorie, tudíž se lze jejich náhrad domáhat samostatně a *„existence jedné z nich není podle platného práva podmínkou vzniku a uplatnění druhé formy. Z platného práva nelze tedy dovodit, že by podmínku vzniku odpovědnosti za škodu ve formě ušlého zisku byl též vznik skutečné škody.“*¹⁵⁵

Skutečná škoda (*damnum emergens*) je soudy interpretována jako nastalé zničení, ztráta, zmenšení či jiné znehodnocení majetku poškozeného (věcí, práv, pohledávek), přičemž jde v podstatě o majetkovou hodnotu potřebnou k uvedení v předešlý stav, popř. k vyvážení důsledků toho, že k němu nedošlo (viz rozsudek Nejvyššího soudu R 55/1971,

¹⁵⁴ Srov. Knappová, M., Švestka, J., Dvořák, J. a kol.: Občanské právo hmotné. Svazek 2., 4. vydání, ASPI Wolters Kluwer, a.s., Praha 2005, str. 427; či názor K. Eliáše in: Eliáš, K. a kol.: Občanský zákoník. Velký akademický komentář. 1. svazek, Linde Praha a.s., 2008, str. 797

¹⁵⁵ Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 31.1.1996, sp. zn. II Odon 15/96, zdroj: ASPI

str. 340). Převládá názor, že sem spadá kromě majetkových hodnot, které již byly poškozeným vynaloženy i takové, které by bylo třeba vynaložit, aby došlo k uvedení v předešlý stav. Dále sem zcela určitě patří i náklady účelně vynaložené k odvrácení škody, účelně vynaložené v důvodném očekávání, že se druhá strana zachová podle práva, a účelně vynaložené k vyvážení majetkových důsledků toho, že uvedení do původního stavu nebylo provedeno. Jako snížení majetkové hodnoty pozemku (tedy škoda) bylo soudem posouzeno pronikání znečištění ze sousedního pozemku bez ohledu na to, že poškozený ještě nevynaložil prostředky na odstranění znečištění.¹⁵⁶ Teorie i judikatura již dlouho směřují (při neexistenci zákonné definice) v interpretaci obsahu náhrady škody k pojetí, že skutečná škoda může být jen snížení aktiv, nikoliv rovněž zvýšení pasiv. Tento trend vystihuje usnesení ze dne 29.1.2003, sp. zn. 25 Cdo 586/2001, v němž Nejvyšší soud ČR konstatoval, že skutečná škoda nevznikla, jestliže se majetkový stav poškozeného dosud nezmenšil (poškozená dosud nezaplatila částku, jejíž náhrady se domáhá). Stejně tak dle rozhodnutí R 14/2005: škoda na majetku poškozeného vznikne až zaplacením pohledávky, nikoliv již jejím vznikem. Jinými slovy, zatížení jmění (zvýšení pasiv) poškozeného pohledávkou jiné osoby není škodou. Je nutné si ale uvědomit, že takové pojetí příliš nerespektuje ekonomickou tíživost situace takového poškozeného, neboť vznikem dluhu se zvýší jeho pasiva, a tím dojde ke snížení čistého jmění. Proto K. Eliáš upozorňuje,¹⁵⁷ že vzhledem k neexistenci zákonného vymezení obsahu skutečné škody je možný i jiný výklad, odkazující na pokyny Ústavního soudu ČR. Ten vyzývá k volbě takového výkladu, který je ústavně konformní. Autor se domnívá, že současný výklad odmítající uznat škodu v podobě rozmnožení pasiv, nekonvenuje s čl. 11 odst. 1 Listiny, když poskytuje vyšší ochranu majetku škůdce než poškozeného.

Ušlý zisk (*lucrum cessans*) je pojem, kterému se socialistické právo urputně bránilo jako kapitalistickému. Uplatnění koncepce plné náhrady škody znamená i nahrazení ušlého zisku. Ušlý zisk je majetková újma vyjádřitelná v penězích spočívající v tom, že v důsledku protiprávního úkonu (či škodní události) nedošlo k rozmnožení majetku

¹⁵⁶ Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 17.12.2003, sp. zn. 25 Cdo 552/2003, in: Vojtek, P.: Přehled judikatury ve věcech náhrady škody. ASPI, a.s., Praha 2006, str. 100

¹⁵⁷ Viz K. Eliáše in: Eliáš, K. a kol.: Občanský zákoník. Velký akademický komentář. 1. svazek, Linde Praha a.s., 2008, str. 972

poškozeného, který mohl odůvodněně se zřetelem k obvyklému chodu věcí očekávat. Nestačí spekulace ani naděje nepodložená, nýbrž odůvodněná a velmi pravděpodobná. „*Stanovení výše ušlého zisku není libovolné a musí být provedeno tak, aby byla zjištěna pravděpodobná výše blížící se podle běžného uvažování jistotě*“ (viz rozhodnutí v pozn. 155). Povinnost tvrzení a břemeno důkazu je na poškozeném. Musí dokázat, že mu zisk skutečně ušel a v jaké výši. Tím je vyloučeno i případné obohacení poškozeného na úkor škůdce. Přes tuto jistě zcela logickou a spravedlivou konstrukci činí v praxi soudních procesů poškozeným obrovské potíže uvedené dokázat. Možné řešení nabízí obchodněprávní úprava, která poškozenému nabízí možnost požadovat místo skutečně ušlého zisku náhradu takového zisku, jaký se v příslušném oboru zpravidla za obdobných podmínek dosahuje při poctivém obchodování (§381 ObchZ). Jde o koncepci tzv. abstraktního ušlého zisku či průměrného zisku, která je velmi praktická a využívaná, neboť podstatně zjednodušuje poškozenému dokazování. I ten však musí být doložen. Občanské právo tuto možnost nedává, přesto §136 o.s.ř. umožňuje soudu stanovit výši ušlého zisku dle vlastní úvahy (fakticky soud pro své úvahy využívá abstraktního ušlého zisku). Abstraktní ušlý zisk však ani takto nelze přiznat paušálně a bez dalšího, jde jen o vodítko pro určení (pravděpodobného) konkrétního ušlého zisku. Ten se přiznává ke dni podání žaloby. Příkladem ušlého zisku při porušení smlouvy může být ztráta majetkového přínosu, který poškozený coby věřitel očekával od svého dlužníka při obvyklém sledu událostí. Věřiteli ušel majetkový přínos v hodnotě uplatněné pohledávky, neboť tím, že nebyla zaplácena, se nezvýšil jeho majetkový stav, ačkoliv to rozumně očekával. Vznik škody však předpokládá, že pohledávka věřitele dosud nebyla uspokojena. K náhradě ušlého zisku byl povinen žalovaný také tehdy, když znemožnil poškozenému zaviněným poškozením vozidla, aby se dostavil k obchodnímu jednání (rozsudek Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 25 Cdo 1946/2000).

S uvedeným souvisí materie nepřímé škody. Zákon sice mezi přímou a nepřímou škodou výslovně nerozlišuje, přesto se však podle ustálených názorů nepřímá škoda nehradí. Spadají sem různé variace situací, kdy třetí osoba, která je ve smluvním vztahu s poškozeným, utrpí majetkovou újmu právě proto, že poškozeného zasáhla škodná událost. Jiným případem je u újmy na zdraví (viz následující odstavec) nepřímá škoda

vzniklá blízkým příbuzným usmrčeného poškozeného, který vůči nim měl vyživovací povinnost. Některé specifické formy nepřímé škody (jako například posledně uvedený příklad) se dle zákona odškodňují (§444 odst. 3 či §449 odst. 3 OZ). V ostatních případech (delikttní odpovědnosti) bude záležet na příčinné souvislosti (dostatečné blízkosti) mezi škodou a její příčinou, aby mohla být naplněna typicky skutková podstata porušení generální povinnosti prevence dle §415 OZ. V konečném důsledku se tak relativizuje takové rozlišování škody, neboť se hradí taková (veškerá) škoda, která je v příčinné souvislosti se škodní událostí či protiprávním úkonem.¹⁵⁸

Kromě škody na věci může samozřejmě porušením právní povinnosti vznikat i škoda (teoreticky přesněji újma) na zdraví či dokonce životě. V tomto případě, který upravuje §444 - §449 OZ, vzniká poškozenému zvláštní taxativně určený komplex práv na náhradu, resp. zmírnění vzniklé újmy, který se sice nezařazuje jako celek (viz výše) pod pojem 'škoda', přesto tvoří neoddělitelnou součást práva poškozeného na náhradu škody. I když se jedná obecně o újmu na imateriální statcích, vzniká v její přímé souvislosti jak újma majetková (ztráta výdělku po dobu pracovní neschopnosti a při invaliditě, náklady účelně vynaložené v souvislosti s léčením, v případě smrti náklady pohřbu a náklady na výživu pozůstalých), tak nemajetková (vytrpěné bolesti a snížení společenského uplatnění). Nemajetkovou újmu nelze pojmově nahradit (nelze ji penězi vyčíslit), hovoříme tedy o jejím přiměřeném zmírnění či zadostiučinění. Z hlediska porušení smlouvy může být újma na zdraví způsobena vadou výrobku (o čemž bylo přiměřeně pojednáno výše), přesto v jiných případech, jako je prodlení či vadné plnění (s výjimkou §421a OZ) příliš často vznikat nebude. Z důvodu snížení záběru újmu na zdraví a její náhradu či zmírnění vynechám z dalšího rozboru.

Nelze ale opomenout, že institut odpovědnosti za škodu zdaleka nezahrnuje odčinění všech případů újmy, které mohou v právní sféře osob vzniknout. Týká se to zejména nemajetkové újmy, která se v rámci tohoto institutu zmírňuje pouze při způsobení škody na zdraví a pouze v rámci dvou výše uvedených kategorií. Proklamovaná plná náhrada škody tak rozhodně není plnou náhradou veškeré újmy. Porušení smlouvy totiž

¹⁵⁸ K tomu blíže K. Eliáše in: Eliáš, K. a kol.: Občanský zákoník. Velký akademický komentář. 1. svazek, Linde Praha a.s., 2008, str. 976

může (je to zcela běžné) vést k zásahům do osobnostních práv, které nemusí mít kvalitu poškození zdraví, přesto právo musí uvedené zásahy do osobnosti reprobovat. Příkladem může být újma spočívající ve snížení vážnosti fyzické osoby ve společnosti v důsledku porušení smlouvy jeho smluvním partnerem. Ochrana je zajištěna prostřednictvím ust. §11 a násl. OZ pod rubrikou ‘Ochrana osobnosti’. Podrobný rozbor osobnostní problematiky by zcela překračoval zadání této práce, proto jen uvedu, že dle §11 má fyzická osoba právo na ochranu své osobnosti, zejména života a zdraví, občanské cti a lidské důstojnosti, jakož i soukromí, svého jména a projevů osobní povahy. Ustanovení §13 OZ dává osobě právo domáhat se, aby bylo od takových zásahů do osobnosti upuštěno, a na přiměřené zadostiučinění. Pokud by toto jevilo jako nedostatečné (při zásazích vyšší závažnosti), má poškozená osoba právo na náhradu nemajetkové újmy v penězích, jejíž výši určí vzhledem k závažnosti zásahu a okolnostem případu soud. Právo na peněžitou satisfakci je až podpůrným, pokud vzhledem k závažnosti zásahu nedostačuje morální zadostiučinění. To může spočívat ve veřejné omluvě, uznání chyby atp. Morální a peněžní satisfakce se mohou samozřejmě uplatnit kumulativně.¹⁵⁹

Z toho je patrné, že úprava náhrady újmy je v občanském právu rozdrobená a nesystematická. Řešení by mohlo přinést vztáhnutí osobnostní problematiky pod institut odpovědnosti za škodu, který by tak jednotně upravoval náhradu veškeré představitelné újmy v právní sféře osoby, ať již majetkové na věci, majetkové i nemajetkové na zdraví, tak i jiné imateriální újmy způsobené neoprávněným zásahem do osobnostní sféry jedince. V návrhu nové kodifikace občanského práva se takové řešení neuplatnilo.

4.2.3. Příčinná souvislost

Subjekt může být odpovědným za škodu jen tehdy, jestliže právně relevantní příčina (jeho protiprávní úkon – někdy nutně zaviněný či kvalifikovaná škodní událost) v konkrétním případě skutečně způsobila právně relevantní následek – škodu. Příčina a následek tak musí být logicky svázány tzv. kauzálním nexem – příčinným vztahem, a to

¹⁵⁹ K ochraně osobnosti blíže viz např.: Švestka, J., Jehlička, O., Škárková, M., Spáčil, J. a kol.: Občanský zákoník. Komentář. 10. vydání. Praha: C. H. Beck, 2006, str. 99-158; rovněž viz Knap, K., Švestka, J., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecítý, V.: Ochrana osobnosti podle občanského práva. Praha. Linde 2004

vždy u všech forem odpovědnosti za škodu. Zákon pro tuto logickou souslednost použil lakonický výraz ‘způsobil’. Nestačí pouhá pravděpodobnost existence takové souvislosti, vždy ji musí poškozený bezpečně prokázat. Podobně jako u prokazování ušlého zisku zde zákon klade na bedra poškozeného složitou důkazní zátěž. Na druhou stranu zmírnění požadavku by mohlo v důsledku vést až k opuštění individuální odpovědnosti za konkrétní škodu. Otázka příčinné souvislosti je otázkou skutkovou, její řešení ale nepřísluší znalci, ten pouze poskytuje odborné podklady, z nichž soudce následně vychází. Otázkou právní je poté vymezení, mezi jakým následkem (újmou) a jakou příčinou této újmy bude příčinná souvislost zjišťována. Koncepce příčinné souvislosti jako otázky skutkové má své kritiky, poukazující na zcela jiné pojetí zvolené v Principech evropského deliktního práva (PETL), čímž se prý tuzemská nauka ocitla mimo moderní proud chápání deliktní odpovědnosti.¹⁶⁰

Klíčovou otázkou příčinné souvislosti je, podle jakých kritérií určit z komplexu vzájemně působících relevantních příčin, které všechny vedly ke vzniku škody, tu, která je opravdovým následkem škody. Izolace škody i všech relevantních příčin většinou nečiní velké obtíže. Odpověď na položenou otázku (která z více příčin zakládá odpovědnost) řeší různé teorie kauzality. Tzv. teorie podmínky (ekvivalence podmínek) našla uplatnění zejména v trestním právu resp. tam, kde vznik odpovědnosti předpokládá zavinění. Zjednodušeně řečeno příčinami škody jsou jen ty, bez nich by škoda nenastala (jsou tak podmínkou sine qua non). Vychází z předpokladu více příčin, přičemž bez žádné z nich by škoda jako jejich následek nemohla nastat. Není zde snaha najít jedinou hlavní nosnou příčinu. S tím je v souladu názor K. Eliáše, že *„je třeba vyjít z pojetí, že příčinná souvislost je z hlediska §420 dána, nedošlo by bez porušení právní povinnosti ke škodné události a vzniku škody.“*¹⁶¹ V občanském právu se však u odpovědnosti za škodu čím dál více prosazují konstrukce objektivní odpovědnosti, pro které se zdá vhodnější teorie adekvátní příčinné souvislosti. Podle ní je protiprávní úkon nebo škodní událost onou relevantní příčinou tehdy, jestliže je podmínkou určité škody a zároveň má zpravidla (typicky) podle zkušenosti a obecného chodu věcí za následek takový typ škody. Jen takovou příčinu lze

¹⁶⁰ Právní názor K. Eliáše in: Eliáš, K. a kol.: Občanský zákoník. Velký akademický komentář. 1. svazek, Linde Praha a.s., 2008, str. 798

¹⁶¹ Srov. tamtéž, str. 798

označit za adekvátní, tudíž relevantní a aktivující odpovědnost. Tuto teorii lze označit za převládající.

Z koncepce adekvátní příčinné souvislosti může logicky vyplývat, že odpovědnost se bude týkat jen škody, kterou bylo možno v konkrétních podmínkách případu předvídat. V rozsahu, v němž byla škoda pro škůdce dle těchto kritérií nepředvídatelná, mu povinnost k náhradě škody nevzniká. K takovému pojetí (jež se mj. uplatňuje v obchodním právu) se přiklání např. J. Švestka, zatímco K. Eliáš odmítá takový paušální závěr. Připomíná, že i teoretici obchodního práva rozumně dovozují, že náhrada nepředvídatelné škody je vyloučena jen při kontraktní, nikoliv i při deliktní odpovědnosti. U subjektivní odpovědnosti (§420 OZ) se škůdce vyviní z odpovědnosti za nepředvídatelnou škodu, prokáže – li absenci i nevědomé nedbalosti, tedy že nemohl vědět (předvídat) takový následek. U subjektivní odpovědnosti tak je problematika odpovědnosti za nepředvídatelnou škodu svázána s kriteriem zavinění. U objektivních modelů je dle Eliáše hledisko předvídatelnosti škody irelevantní, zákon pro ně stanovil specifické korekce.¹⁶² Ztotožňuji se s posléze uvedeným stanoviskem. Paušalizaci nepovažuji za vhodnou při výrazných odlišnostech mezi subjektivní a objektivní konstrukcí odpovědnosti a zejména se domnívám, že je třeba odlišovat škodu způsobenou porušením smlouvy od škody jinak způsobené. V zájmu právní jistoty a zachování specifik smluvního vztahu je správně nepřipustit odpovědnost za nepředvídatelné škody, při škodě způsobené mimosmluvně je však situace zcela jiná a je nutné (zejména z hlediska funkce odpovědnosti - náhrady plné škody poškozenému) trvat na náhradě veškeré vzniklé škody bez ohledu na předvídatelnost, což je nejmarkantnější u objektivních kategorií. Argument nepřiměřené tvrdosti u povinnosti náhrady nepředvídatelné škody je dle mého názoru relevantní jen u smluvní odpovědnosti za škodu.

¹⁶² Knappová, M., Švestka, J., Dvořák, J. a kol.: Občanské právo hmotné. Svazek 2., 4. vydání, ASPI Wolters Kluwer, a.s., Praha 2005, str. 452-453; opačně viz Eliáš, K. a kol.: Občanský zákoník. Velký akademický komentář. 1. svazek, Linde Praha a.s., 2008, str. 976-977

4.2.4. Subjektivní stránka

O kategorii zavinění již také byla řeč v úvodní části práce. Zbývá jen zdůraznit klíčové souvislosti. Tato subjektivní stránka je coby předpoklad odpovědnosti relevantní jen u odpovědnosti za škodu, a to ještě jen jako základní skutková podstata mezi mnoha objektivními formami. Vždy je nutno poškozeným dokázat existenci tří výše uvedených objektivních kategorií, u některých přistupuje navíc (kumulativně) kategorie čtvrtá – subjektivní spočívající v zavinění. Psychický vztah škůdce k protiprávnímu jednání může mít různou kvalitu, podle níž rozlišujeme zavinění úmyslné (dolus) nebo nedbalostní (culpa). Základní rozdíl mezi nimi je ve volní stránce – u nedbalosti nechtěl škůdce následek způsobit, u úmyslu chtěl nebo s ním byl srozuměn. Občanské právo pracuje kromě tradiční (trestněprávní) terminologie i s nedbalostí lehkou, která je kvalitativně téměř shodná s nevědomou, a nedbalostí hrubou, ta je již na pomezí nevědomé a vědomé, neboť se jí dopustí ten, kdo nepozná, co je zřejmé všem (např. rádoby umělec se smluvně zaváže k uměleckému výkonu, ale nesplní jej, neboť bylo a je zcela zřejmé, že žádné umělecké nadání nemá). Teorie se však uvedené paralele brání, když poukazuje, že i nevědomá nedbalost může být hrubou nedbalostí. Z praktického hlediska je možné uvést, že poškozenému je lhostejné, zda škůdce způsobil škodu úmyslně nebo z nedbalosti, podstatné pro něj je to, že škodu způsobil. I z toho důvodu se (s výjimkou uvedenou níže) mezi formami zavinění z hlediska povinnosti k náhradě škody nerozlišuje a stačí i nejslabší stupeň nedbalosti.

Na rozdíl od příčiny, následku (škody) a příčinné souvislosti, které se nepresumují, je zavinění ve formě nevědomé resp. lehké nedbalosti – presumováno. To má významné důsledky pro dokazování, neboť se přenáší důkazní břemeno na škůdce, jenž se musí vyvinít. Prokáže – li poškozený existenci objektivních kategorií, zavinění již prokazovat nemusí. Naopak škůdce nyní musí dokázat, že na jeho straně není ani nevědomá nedbalost. Tato forma zavinění stačí ke vzniku odpovědnosti dle §420 OZ. Na úmysl se presumpce již nevztahuje. Bude – li poškozený tvrdit škůdcův úmysl, musí ho sám dokázat. U odpovědnosti dle §424 OZ, které požaduje úmyslné jednání proti dobrým mravům, se zavinění vůbec nepresumuje (viz níže). Dle soudní praxe se presumpce nevztahuje ani tzv.

hrubou nedbalost. Kromě toho má rozlišování na úmysl a nedbalost význam i u moderačního práva soudu dle §450 OZ a u délky promlčecí lhůty dle §106 odst. 2 OZ.

U subjektivní odpovědnosti za škodu bude tedy základní povinností a obranou žalované osoby prokázat nedostatek zavinění, hovoříme o vyvinění (exkulpaci). Podstatou je spolehlivě prokázat, že v dané situaci nevěděl a ani vzhledem ke svému postavení a okolnostem vědět nemohl, že způsobí tvrzený následek (resp. u §424 OZ že následek způsobit nechtěl ani s ním nebyl srozuměn).

4.3. Rozsah a způsob náhrady škody

Rozsahem náhrady škody se rozumí její výše, laicky řečeno kolik má škůdce poškozenému nahradit. Taxativně stanovené škody resp. újmy, které se hradí v rámci škody na zdraví zde rozvádět nebudu, z hlediska předmětu práce je to materie málo praktická. Co se tedy týče škody na věcech a jiném majetku, hradí se v souladu s principem plné náhrady škoda v plné výši, resp. takové výši, která je ještě příčinné souvislosti s jednáním škůdce. Dle §443 OZ se vychází z ceny věci v době poškození. Z judikatury: „Cena v době poškození znamená cenu v době, kdy škoda na věci vznikla, nikoliv v době, kdy byl nárok uplatněn nebo kdy o něm rozhoduje soud v řízení. Toto platí nejen v případě náhrady poškození věci, ale i v případě náhrady škody, která vznikla ztrátou, zničením či odebráním věci jejímu vlastníkovi.“¹⁶³ Bylo – li by to v rozporu s dobrými mravy, lze vycházet výjimečně z ceny v jiné době. Cenou se rozumí cena obvyklá (dle zákona o oceňování majetku č. 151/1997 Sb.), tedy taková, která by byla dosažena při prodeji stejného či obdobného majetku v obvyklém obchodním styku v tuzemsku ke dni ocenění, přičemž se do ní ale nepromítají mimořádné okolnosti trhu (stav tísně, kalamita) ani hodnota zvláštní oblíbenosti věci (tzv. *pretium affectionis*). Rozsah odškodnění musí v konečném důsledku odpovídat škodě, kterou poškozený skutečně utrpěl. Byla – li tedy věc škůdce poškozena a v důsledku opravy poté zároveň majetkově znehodnocena, je ke všem těmto aspektům nutno přihlídnout. Skutečně utrpěná škoda u automobilu v hodnotě 100.000,- Kč, které bylo zaviněním škůdce zničeno, a jehož vrak

¹⁶³ Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 18.12.2001, sp. zn. 25 Cdo 2885/99

poškozený prodal do výkupny šrotu za 15.000,- Kč, je 'jen' 85.000,- Kč, neboť jmění poškozeného se snížilo jen o tuto hodnotu. Nelze – li rozsah vůbec zjistit, nebo bylo – li by to spojeno s neúměrnými obtížemi, určí jej volnou úvahou soud (viz §136 o.s.ř.).

Pokud byla škoda způsobena rovněž zaviněním (spoluzaviněním) poškozeného, bylo by nespravedlivé žádat po škůdci její plnou náhradu, proto je stanoveno v §441 OZ, že nesou škodu poměrně. Vznikne – li škoda z příčin, které jdou zčásti k tíži poškozeného, zčásti k tíži škůdce, rozdělí se škodlivý následek mezi ně v poměru, v jakém byla každým nich škoda způsobena. Zavinění poškozeného se samozřejmě nepresumuje. Ustáleně se ovšem judikuje, že pokud jednal škůdce úmyslně a poškozený nedbale, posuzuje se generálně spoluúčast poškozeného tak nepatrně, že se k ní nepřihlíží a škůdce odpovídá v plném rozsahu (typicky zloděj vykrade dům, ježž vlastník zapomněl zamknout). Uvedené ale nelze přijímat příliš mechanicky.

Výjimkou ze zásady náhrady plné výše škody je ust. §450 OZ, které dává soudu moderační právo přiměřeně snížit ve výjimečných situacích její rozsah. Tím zákon dává možnost justici odstranit nepřiměřené tvrdosti vůči škůdci ve specifických případech. Musí jít ale o případ zvláštního zřetele hodný a zároveň nesmí jít o úmyslně způsobenou škodu. Lze dovodit, že u škody zaviněné hrubou nedbalostí soud uvedeného práva rovněž využívat nebude. Soud má povinnost zkoumat případ z hlediska přípustnosti snížení škody, i když to škůdce nenavrhne (k tomu viz rozhodnutí R 22/79 – str. 207).

Ustanovení §442 je sice kogentní a strany si nemohou rozsah náhrady rozšiřovat či zužovat, to však platí jen před vznikem práva na náhradu škody. Šlo by o nedovolené vzdávání se práva. Dohoda o omezení rozsahu po jeho vzniku již je přípustná. Přípustné je stejně tak i ujednání (ať již předchází vzniku škody nebo sjednané potom), v němž se dlužník zaváže uhradit i jinou škodu (např. cenu zvláštní oblíbenosti). Právo na ni v tom případě nebude ale vycházet z ust. §422 nýbrž z konsenzu stran.¹⁶⁴

Způsob náhrady škody stanoví §442 odst. 2 OZ: Škoda se hradí v penězích; požádá-li však o to poškozený a je-li to možné a účelné, hradí se škoda uvedením do

¹⁶⁴ Srov. Knappová, M., Švestka, J., Dvořák, J. a kol.: Občanské právo hmotné. Svazek 2., 4. vydání, ASPI Wolters Kluwer, a.s., Praha 2005, str. 438; rovněž: Eliáš, K. a kol.: Občanský zákoník. Velký akademický komentář. 1. svazek, Linde Praha a.s., 2008, str. 970

předešlého stavu. Primární je tak (na rozdíl od ABGB) náhrada v penězích. Je odůvodňována tím, že poškozenému je umožněno rychle a bez výrazných obtíží obstarat si shodnou věc. Zákon však dává možnost v případech, kdy je např. možnost obstarat shodnou věc velmi obtížná, aby se škoda nahradila uvedením v předešlý stav (*restitutio in integrum*), pokud je to ovšem možné, účelné a poškozený o to sám požádá. Prakticky se bude jednat o opravu, dodání nově věci nebo doplnění chybějícího. Nelze vyloučit ani kombinaci obou, když kupříkladu naturální restituce nezajistí plné odškodnění. Moderním trendem u náhrady škody ve světě (*de lege ferenda* i v Čechách – viz třetí část) je návrat k upřednostnění naturální restituce. Škoda se hradí jednorázově, není ovšem vyloučena dohoda (či soudní rozhodnutí) o postupném uhrazení škody ve splátkách.

4.4. Uplatnění nároku z odpovědnosti za škodu, promlčení

Práva z odpovědnosti za škodu mají z hlediska promlčení speciální režim, který se uplatní jako *lex specialis* vůči obecné tříleté lhůtě. Přitom se navíc rozlišuje škoda na zdraví a škoda jiná (majetková). Ustanovení §106 odst. 1 OZ stanoví, že právo na náhradu škody (majetkové) se promlčí ve lhůtě 2 let ode dne, kdy se poškozený dozvěděl o škodě a o tom, kdo za ni odpovídá (nemusí to být vždy škůdce – viz §422 OZ). Jde o lhůtu subjektivní, k níž přistupuje lhůta objektivní v délce 3 let. Nejpozději se tak právo promlčí po třech letech od vzniku události, z níž vzešla škoda.¹⁶⁵ Promlčecí doba tak po 3 letech skončí bez ohledu na to, že subjektivní lhůta ještě neuplynula. Pokud však byla škoda způsobena úmyslně, prodlouží se objektivní lhůta na 10 let. Novelou účinnou od roku 2003 se navíc upravila situace škody vzniklé porušením právní povinnosti v důsledku poskytnutí, nabídnutí nebo příslibení úplatku. V tomto případě se subjektivní lhůta prodlužuje na 3 roky, objektivní zůstává (vzhledem k jasnému úmyslu škodu způsobit) v délce 10 let. Ustanovení §108 OZ stanoví výjimku z pravidla, že práva z přepravy osob

¹⁶⁵ V rozhodnutí ze dne 31.5.1990, sp. zn. 1 Cz 20/90, Nejvyšší soud ČR konstatoval: „*Pojem událost, z níž škoda vznikla, ve smyslu citovaného ustanovení § 106 odst. 2 o.z. - shrnuje nejen protiprávní úkon či právně kvalifikovanou událost, které vedly ke vzniku škody, ale i vznik škody samotné. Kdybychom totiž ztotožnili událost, z níž škoda vznikla ... pouze s protiprávním úkonem či událostí, vyvolávající škodu (protiprávní stav), jak učinil odvolací soud, mohla by začít promlčecí doba běžet dříve, než vznikla škoda, škoda by mohla vzniknout až po uplynutí objektivní promlčecí doby, nebo by nemusela vzniknout vůbec.*”

se promlčí ve lhůtě 1 roku. Vznikla – li škoda u přepravy osob, řídí se promlčení práv na její náhradu nikoli touto krátkou lhůtou, nýbrž lhůtou platnou pro majetkové škody – 2 roky subjektivní a 3 roky (resp. 10 let) objektivní.

U škody na zdraví platí výše uvedené s tím rozdílem, že objektivní lhůta se zde neuplatní (třebaže to nemusí být z matoucí dikce zákona zcela zřejmé). Platí zde tedy pouze dvouletá subjektivní lhůta. Objektivní lhůta je odstraněna z důvodu zajištění poškozenému účinnou ochranu. Škodlivý následek se totiž může projevit až po delším čase – v době kdy by již objektivní lhůta mohla být uplynuta.

Práva z odpovědnosti za vady zpravidla není nutno uplatňovat u škůdce (řídké výjimky stanoví zákon, např. §436 OZ u škody na věcech vnesených). V těch výjimečných případech začne promlčecí lhůta běžet ode dne takového uplatnění práva. V ostatních případech se ale může poškozený domáhat svého práva přímo u soudu, a to buď žalobou nebo námitkou započtení. Zajímavá je problematika souběhu občanskoprávní odpovědnosti za škodu a trestní odpovědnosti za trestný čin. Nezřídka naplňuje protiprávní úkon, jímž je způsobena škoda zároveň skutkovou podstatu trestného činu. O nároku poškozeného se potom rozhoduje v rámci trestního řízení v jeho specifické fázi – adhezním řízení. V trestním řízení lze rozhodnout pouze o majetkové škodě. Soud spolu s odsuzujícím rozsudkem buď o povinnosti k náhradě škody rozhodne v celém rozsahu sám, nebo rozhodne z části a se zbytkem odkáže poškozeného na civilní řízení, anebo jej odkáže na toto řízení s celým nárokem. Nikdy nemůže soud v trestním řízení nárok na náhradu škody zamítnout. Zproští – li obžalovaného obžaloby (neznamená to zproštění odpovědnosti za škody), odkáže poškozeného s jeho nárokem vždy k civilnímu soudu.

4.5. Subjektivní odpovědnost za škodu

4.5.1. Generální odpovědnost za škodu dle §420 OZ

Obecná odpovědnost za škodu je odpovědností, která stíhá zaviněný protiprávní úkon (delikt stricto sensu), jehož přímým následkem byla škoda či újma na zdraví. Vyžaduje se tak naplnění všech čtyř výše uvedených kategorií: protiprávní úkon, škoda, příčinná přímá souvislost mezi nimi a zavinění alespoň v nejslabší míře - nevědomé

nedbalosti. Jak bylo již několikrát uvedeno, protiprávním úkonem může být jak porušení objektivního práva¹⁶⁶ tak porušení povinnosti převzaté smlouvou (lex contractus). Právní úprava je pro obě situace shodná. Třebaže zákonné znění hovoří o tom, že každý odpovídá za takovou škodu, dlužno podotknout, že (dle převládajícího názoru literatury – viz výše) při porušení smlouvy je odpovědnost omezena pouze na smluvní partnery. Z vyjádření ‘každý‘ ovšem vyplývá, že škůdcem může být jak fyzická tak právnická osoba. Poškozený musí prokazovat objektivní kategorie, zatímco škůdce se musí (má možnost) vyvinut dle §420 odst. 3 OZ, neboť zavinění ve formě nevědomé nedbalosti se u něj presumuje. Právnická osoba se exkulpuje tak, že prokáže absenci zavinění těch, kteří za ni jejím jménem jednali, nebo jež použila ke své činnosti.

Specifika náhrady škody způsobené právnickou osobou nebo fyzickou osobou (typicky podnikatelem) upravuje §420 odst. 2 OZ z hlediska zlepšení postavení poškozeného při vymáhání práv z odpovědnosti za škodu. Sama právnická osoba nebo fyzická osoba je totiž odpovědna za škodu způsobenou v rámci její činnosti osobami, které k této činnosti použili. Odpovědnost oněch použitých osob (půjde zejména o zaměstnance) je tak zcela vyloučena. Pro poškozeného je obecně jednodušší hodit se na velké společnosti než na řadovém zaměstnanci. Pro praxi bude mít velký význam pevné vymezení okruhu osob ‘použitých k činnosti‘. Teorie vykládá, že to může být nejen zaměstnanec v pracovním poměru ale např. i osoby na dohodě o provedení práce; či subdodavatel či pomocný pracovník, na něž se pracovněprávní předpisy vůbec nevztahují. Dle judikatury jde o pružný pojem, jehož obsah závisí na tom, zda použitá osoba jednala v zájmu oné PO či FO nebo v zájmu svém (vlastním jménem a na vlastní riziko). V případě takového excesu bude přímo odpovídat tato osoba. Porušena může být konkrétní právní povinnost, stejně tak jako obecná povinnost prevence. Problematické bude někdy určit, zda byla škoda způsobena při činnosti odpovídající osoby. Patří sem nejspíše plnění úkolů z pracovního poměru či služební povinnosti a vůbec taková činnost, která vykazuje místní, časový a

¹⁶⁶ Příkladem může být porušení obecné zákonné povinnosti předcházet škodám dle §415 OZ, kdy v důsledku nezabepečení patrové postele v ubytovně došlo v noci k pádu a tím vážnému zranění hosta, které bylo rozhodnutím sp. zn. 6 Cz 7/84 ze dne 28.4.1984 posouzeno jako škoda způsobená zaviněně provozovatelem ubytovny a nahraditelná dle §420 OZ.

věcný (účelový) vztah k činnosti PO/FO.¹⁶⁷ Při splnění uvedených podmínek odpovídá přímo osoba, která jiného ke své činnosti použila. Pracovně právní odpovědnost použitých osob zůstává ovšem nedotčena. Uplatnění §440 dávající osobě odpovídající za škodu způsobenou jiným právo postihu - regresi zde nepřichází v úvahu, neboť použité osoby poškozenému samy neodpovídají. Zaměstnavatel se tak může hojit výhradně skrze předpisy pracovního práva.

V návaznosti na výklad o příčinné souvislosti a nepřímé škodě lze na závěr doplnit, že odpovědnost za škodu nedopadá na případy, kdy škoda je až následkem existence škody jiné a nemá tedy příčinu v jednání škůdce. Slovy Nejvyššího soudu ČR (R 7/1979): „*Příčinnou souvislost mezi jednáním škůdce a vzniklou škodou nelze dovodit ze skutečnosti, která je již sama následkem, za něž škůdce odpovídá z jiného právního důvodu. Tak je tomu např. tehdy, utrpěl-li někdo škodu v důsledku reakce (šoku) na zprávu o smrtelném úrazu jiné osoby, který škůdce způsobil a za škodu z něhož (srov. § 448 o. z.) odpovídá.*“ Škůdce bude povinen ‘pouze‘ k náhradě či zmírnění té újmy, která vznikla v příčinné souvislosti s jeho jednáním, nikoliv i k náhradě škody na zdraví, kterou utrpěla třetí osoba. Tento závěr může být praktický v pro smluvní oblast, kdy kupř. výrazná majetková ztráta věřitele způsobená porušením povinnosti dlužníka vyvolá u věřitele nervovou labilitu. Zdravotní obtíže tohoto rázu již odpovědnost nekryje.

4.5.2. Odpovědnost za škodu způsobenou úmyslným jednáním proti dobrým mravům dle §424 OZ

Jednání proti dobrým mravům (*contra bonos mores*) je bohužel stále frekventovanějším způsobem společenského - a tedy i smluvního - jednání občanů. ‘Výhodu‘ má v tom, že mnohdy nelze přímo označit za protiprávní úkon (pohybuje se na samé hranici porušení práva), tudíž je dost často průchozí, přestože je patologické a deformuje normální zdravé vztahy ve společnosti. Absence relevantních právních nástrojů, které by dávaly poškozenému možnost se takovému příkoří účinně bránit a domct se náhrady škody, by tomu jen napomáhala. Občanský zákoník však takový nástroj v §424

¹⁶⁷ K pojmům ‘osoby použité při činnosti‘ a ‘činnost PO/FO‘ blíže viz: Švestka, J., Jehlička, O., Škárková, M., Spáčil, J. a kol.: Občanský zákoník. Komentář. 10. vydání. Praha: C. H. Beck, 2006, str. 713-714

obsahuje, přestože je neprávem opomíjen a související judikatura takřka neexistuje. Právě v současné době, charakteristické vysokou mírou sobeckosti, šikany druhých, nepoctivé ziskuchtivosti a spoléhání na bezzubost zákonů, může taková úprava nabýt na významu. Východiskem je zakotvení povinnosti zachování jisté kvality společenských vztahů i za okolností, kdy konkrétní právní povinnosti nejsou vyjádřeny. Má blízkou souvislost s obecnou povinností jednat předcházejícího škodám dle §415 OZ. Přesto je nelze ztotožňovat, povinnost prevence nemůže být rozšiřována nad rámec povinností stanovených právními předpisy. Právní úprava je systematicky chybně zařazena mezi zvláštní druhy odpovědnosti, nicméně se vůči nim uplatní podpůrně, a je tak odpovědností obecnou.

Povinnost náhrady škody stíhá fyzickou osobu, která ji způsobí úmyslným jednáním proti dobrým mravům. Takové jednání se lze dopustit jak při existenci smluvního vztahu tak kdykoliv jindy, proto je rozsah ustanovení (správně) velmi široký. Kromě morálního odsouzení přináší uvedené jednání i občanskoprávní odpovědnost, jsou – li splněny následující předpoklady: úkon v rozporu s dobrými mravy, který má za následek resp. je příčinou vzniku škody na majetku nebo na zdraví, přičemž takové jednání musí být zaviněné ve formě úmyslu. Zavinění (ani nevědomá nedbalost) se zde nepresumuje a musí být v každém případě poškozeným dokázáno. Nemusí však jít přímo o úmyslné způsobení škody, ke vzniku odpovědnosti postačí úmyslné jednání proti dobrým mravům, které mělo za následek vznik škody. Úmysl se tudíž neváže ke vzniku škody, nýbrž k vlastnímu jednání.¹⁶⁸ K němu postačí, uvědomuje – li si škůdce, že jeho jednání se ve společnosti odsuzuje jako nemravné. Pro praktické využití §424 OZ budou mnohdy významná další subjektivní kritéria škůdce. Například motiv spočívající v pomstychtivosti, zášti či šikaně, ze kterého vzešlo přání způsobit jinému škodu.¹⁶⁹

Je zřejmé, že celá problematika závisí na výkladu pojmu ‘dobré mravy’. Zabýval jsem se tím již v pasáži věnované přiměřenosti výše smluvní pokuty, na niž odkazují. Lze doplnit slovy Nejvyššího soudu ČR: „*Dobré mravy jsou měřítkem hodnocení konkrétních*

¹⁶⁸ Švestka, J., Jehlička, O., Škárová, M., Spáčil, J. a kol.: Občanský zákoník. Komentář. 10. vydání. Praha: C. H. Beck, 2006, str. 733

¹⁶⁹ Více k §424 a jeho společenským souvislostem viz Eliáš, K. a kol.: Občanský zákoník. Velký akademický komentář. 1. svazek, Linde Praha a.s., 2008, str. 842-849

situací, odpovídající obecně uznávaným pravidlům slušnosti v souladu s obecnými morálními zásadami demokratické společnosti.“¹⁷⁰ O obsahu tohoto pojmu nerozhoduje nějaký stanovený morální systém, nýbrž celkové konsolidované smýšlení lidí, které ovšem podléhá postupným změnám. Povinnost dodržovat dobré mravy není povinností právní, přesto je jednání v rozporu s nimi postaveno naroveň porušení smluvní či zákonné povinnosti. V případné žalobě dle tohoto ustanovení bude muset poškozený podrobně popsat úmyslné jednání škůdce a obecně uvést, které dobré mravy podle něj škůdce porušil.

L. Chalupa ve svém článku¹⁷¹ uvádí příklady jednání proti dobrým mravům. Z těch souvisejících se smluvní problematikou lze zmínit např. zjevně neúčelné podání žaloby vůči domnělému dlužníkovi v úmyslu pozdržení ve prospěch jiných osob či věcí, účelové zadlužení v úmyslu znemožnit vymáhání dluhu věřitelem, ztěžování užívání pronajatého bytu ze strany pronajímatele s úmyslem vystrnadit nepohodlného nájemce či jednání o uzavření smlouvy (bez úmyslu ji uzavřít) jen proto, aby tím zmařil smlouvu druhé strany s někým jiným. Jinými příklady jsou úmyslné fyzické napadení druhého bez ohledu na vznik škody na zdraví či vědomé neobsloužení zákazníků restaurace pro jejich rasu apod.

4.5.3. Exkurs: Culpa in contrahendo

Za zmínku jistě stojí – vzhledem k tématu mé práce - zatím spíše teoreticky rozvíjená koncepce tzv. před-smluvní odpovědnosti (*culpa in contrahendo*), tedy odpovědnosti za zaviněnou škodu v před-smluvním stádiu. Byla teoreticky rozvinuta a následně i legislativně vyjádřena v několika evropských státech (Německo, Rakousko) a otázkou na místě je, zda je obsažena i v českém občanském právu. Jsou sem zahrnovány různé druhy odpovědnosti, jež spojuje právně relevantní vztah mezi osobami (založený primárně na důvěře), na jehož základě vznikl nebo mohl vzniknout smluvní vztah. V občanském zákoníku s touto problematikou souvisí hned několik ustanovení. Zejména pak §42 OZ, který upravuje povinnost k náhradě škody (vykládá se, že i nehmotné újmy)

¹⁷⁰ Rozsudek Nejvyššího soudu ČR sp .zn. 30 Cdo 664/2002

¹⁷¹ Chalupa, L.: Odpovědnost za škodu způsobenou úmyslným jednáním proti dobrým mravům, in: Právní rádce 6/2003, str. 20-21

vzniklé pro neplatnost právního úkonu. Jedná se o speciální skutkovou podstatu obecné odpovědnosti za škodu (§420 OZ), která vyžaduje zaviněný protiprávní úkon (alespoň tedy nevědomou nedbalost). Obecnějším ustanovením, z něž je rovněž možné vyvodit jistou odpovědnost za nestandardní jednání v kontraktačním procesu je §415 OZ vyžadující od každého takové počinání, aby tím nedošlo ke škodám resp. újmám na zdraví, majetku, přírodě a životním prostředí. §417 navíc zakotvuje povinnost každého zakročit k odvrácení hrozící škody způsobem přiměřeným okolnostem. Porušení povinnosti prevence je dle převládajícího proudu rovněž důvodem vzniku obecné odpovědnosti za škodu dle §420 OZ. Lze – li jednání před vznikem smlouvy vyložit jako odporující dobrým mravům, v úvahu přichází rovněž aplikace odpovědnosti za škodu způsobenou úmyslným jednáním proti dobrým mravům dle §424 OZ. Z dikce tohoto ustanovení nevyplývá, že by se nevztahovalo rovněž na jednání o vzniku smlouvy. Právní argumentace ve prospěch existence konstrukce obecné culpa in contrahendo by mohla vycházet (vzhledem k §489 OZ) z tvrzení, že i předmluvní vztah je vztahem závazkovým, ze kterého mohou vznikat práva a povinnosti, neboť jde o vztah vzniklý právním úkonem v podobě zahájení jednání o smlouvě, nebo že důvodem pro vznik závazku je jiná zákonná skutečnost (porušení zákonné povinnosti prevence §415). Na základě této konstrukce by poté bylo možno dovodit obecnou odpovědnost za škodu způsobenou zaviněným porušením povinnosti ze vztahu důvěry ve fázi sjednávání smlouvy, za niž by se odpovídalo dle §415 OZ ve spojení s §420 OZ. Zavedení takové odpovědnosti by mohlo posílit ochranu dobré víry a vzájemný respekt smluvních partnerů. Uvedená koncepce je v našem právním prostředí teprve ve stádiu zrodu, proto ponecháme teorii i soudní praxi, zda se posune k chápání předmluvního jednání coby závazkového vztahu se vším, co s ním souvisí – včetně možných odpovědnostních následků. Naznačilo to již rozhodnutí Nejvyššího soudu R 82/07.¹⁷²

4.6. Vybrané konstrukce objektivní odpovědnosti za škodu

4.6.1. Odpovědnost za škodu na věci, která je předmětem závazku dle §421 OZ

¹⁷² Viz Salač, J.: Culpa in contrahendo v českém právu?, in: Právní rádce 9/2002, str. 413-417

Jedná se o zvláštní skutkovou podstatu odpovědnosti za škodu, která předpokládá existenci smluvního vztahu. Dle této úpravy každý, kdo od jiného převzal věc za účelem splnění povinnosti, která je obsahem jeho závazku, odpovídá za její poškození, ztrátu nebo zničení, ledaže by ke škodě došlo i jinak. Účelem je zabezpečit účinnou úpravu osobě, která věc na základě smlouvy předává jinému, čímž ztrácí možnost ji opatrovat. Předáním a převzetím ovšem nepřechází vlastnické právo. Osoba, která věc převzala nese plnou odpovědnost za škodu např. na hodinkách jí předaných k opravě či na materiálu ke zhotovení věci na zakázku.¹⁷³ Odpovědným bude podnikatel, nikoliv jeho zaměstnanec. Odpovědnost na něj dopadá, třebaže pro činnost, pro niž věc převzal, nemá veřejnoprávní oprávnění. Poškozeným je osoba, se kterou byl závazkový vztah uzavřen, přičemž není relevantní, zda osoba, která věc předává, je jejím vlastníkem či nikoliv. Pokud vlastník věci nebyl účastníkem smlouvy, není možné jej považovat za poškozeného podle konstrukce §421 OZ (ta se aplikuje jen na strany smlouvy), nýbrž dle obecné odpovědnosti §420 OZ.¹⁷⁴ Elegantně by to ovšem šlo řešit postoupením pohledávky či smlouvou o zastoupení.

Předpoklady vzniku odpovědnosti jsou převzetí věci na základě smlouvy, událost spočívající v níže uvedených formách škody na věci (škodná událost) v době od jejího převzetí do vrácení a příčinná souvislost mezi převzetím a škodnou událostí. Jde o odpovědnost objektivní, tudíž případné zavinění se nezkoumá, neboť pro vznik odpovědnosti nehraje roli. Hovoříme o odpovědnosti za výsledek, neboť se ani protiprávní úkon nevyžaduje.

První předpoklad je naplněn, když odpovědný subjekt věc dočasně dostane do své faktické moci, k čemuž musí dojít v rámci vzniklého závazkového vztahu, jinak by šlo o bezdůvodné obohacení (může jít i např. o předání za účelem opravy vady). Nevznikla – li smlouva, nebo bylo – li před vznikem škody od ní odstoupeno, odpovědnost dle §421 se neuplatní. Není podstatné, zda se plnění přímo vztahuje na věc, nebo věc má být použita k splnění závazku. Předání a převzetí je nutné vykládat ve smyslu právním, ne vždy je

¹⁷³ Dalším příkladem ze soudní praxe může být odpovědnost za škodu vzniklou úhynem koně převzatého do celkové péče na základě smlouvy o tréninku – viz sp. zn. 25 Cdo 2109/2003, rozh. ze dne 17.6.2004.

¹⁷⁴ K tomu viz rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 14.4.2005, sp. zn. 25 Cdo 1090/2004

vyžadováno faktické odevzdání. (V tom se projevuje odlišný právní názor na povahu věci. J. Švestka tvrdí, že takto předat lze jen movitou věc, zatímco např. P. Bezouška zdůrazňuje právní chápání institutu předání, k němuž může dojít i u nemovitosti.¹⁷⁵) Pouhé odložení věci k odpovědnosti nepostačuje, musí dojít k převzetí druhou stranou. Judikatura tak dovodila, že požadavek předání není naplněn uložením věci v uzamykatelné úschovné skříňce třeba na nádraží (rozhodnutí R 33/1983), neboť nedochází k převzetí věci provozovatelem skříňek. Odpovědnost dle §421 OZ se v tomto případně neaplikuje, v úvahu však přichází obecná odpovědnost. Jinak je tomu při uložení věci za úplatu do šatny. Zde je odpovědnost za škodu na odložené věci (§421 OZ) dle ustálené soudní praxe dána vždy, i tehdy, pokud byla věc odevzdána v souvislosti s využitím jiné služby, a nejde tak o klasické předání věci za účelem plnění závazku ze smlouvy (např. odložení kabátu do šatny divadla po dobu představení). Musí jít ale o úplatnou úschovu, viz rozhodnutí R 1/1985. V tom se skrývá i rozdíl mezi úpravou dle §421 OZ a podobnou odpovědností za škodu na vnesených věcech dle §433 OZ. Poskytuje – li provozovatel v rámci své činnosti placenou šatnu, půjde o smlouvu schovací a za případnou škodu odpovídá dle §421 OZ. Své právo nemusí vůbec u provozovatele uplatňovat, na rozdíl od případů neplacené šatny nebo pověšení kabátu v restauraci (nejsou považovány za uzavření schovací smlouvy). Za škodu na věcech takto odložených se odpovídá dle §433 OZ a právo je nutno uplatnit u provozovatele zařízení do patnácti dnů, jinak zanikne – podrobněji viz níže.

Co se týče škody, odpovědnost kryje jakékoliv znehodnocení věci od poškození (snížení užitných vlastností), přes ztrátu (nemožnost věc vrátit neboť se neví, kde je) až po zničení (věc přestane existovat). Přitom nezáleží na tom, zda ke škodě došlo při činnosti prováděné přímo na věci nebo (např. při opravě) nebo jinak (při jejím skladování). Nebezpečí škody na věci přechází převzetím. Dostane – li se ale věřitel do prodlení s vyzvednutím věci, přechází na něj zpět nebezpečí nahodilé zkázy věci.¹⁷⁶ Jeho prodlení

¹⁷⁵ Srov. Knappová, M., Švestka, J., Dvořák, J. a kol.: Občanské právo hmotné. Svazek 2., 4. vydání, ASPI Wolters Kluwer, a.s., Praha 2005, str. 506; opačně Eliáš, K. a kol.: Občanský zákoník. Velký akademický komentář. 1. svazek, Linde Praha a.s., 2008, str. 816-817

¹⁷⁶ Viz rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 16.7.1987, sp. zn. 1 Cz 44/87

však nezbavuje dlužníka nahradit předtím vzniklou škodu. Je povinen rovněž věc opatrovat.

Jedinou možností, jak se odpovědnosti zbavit (liberovat se) je dokázat, že ke škodě došlo i jinak, tedy že by k ní došlo i bez předání do dlužnickovy detence. Pouhá domněnka nestačí. Liberující důvod může spočívat ve vnitřní povaze (vadě) věci, která způsobila např. její samovznícení, materiál podléhající samovolné zkáze, ovšem jen nebyla – li tato vlastnost pro dlužníka seznatelná. Nebo půjde o vnější příčinu v podobě požáru či povodně, která (by) stejnou měrou postihla jak škůdce tak poškozeného. Podle převažujícího názoru je pojem ‘vnější příčina‘ užším než pojem ‘vyšší moc‘ (vis maior), neboť vyšší moc pokrývá všechny neodvratitelné události, nejen ty, které ve stejné míře postihnou škůdce i poškozeného. Liberujícím důvodem tak zde budou jen některé případy vis maior. Je – li škoda způsobena spoluzaviněním poškozeného, uplatní se samozřejmě obecný liberační důvod dle §441 OZ.

Zvláštní úpravu, která vylučuje aplikaci §421 OZ, má např. smlouva o přepravě nákladu dle §769 a násl. OZ nebo poštovní smlouva týkající se poštovní zásilky dle zákona č. 29/2000 Sb., o poštovních službách.

4.6.2. Odpovědnost za škodu dle §421a OZ

Ustanovení §421a OZ upravuje odpovědnost za škodu způsobenou okolnostmi, které mají původ v povaze přístroje nebo jiné věci, jichž bylo použito při plnění závazku. Jedná se o hraniční případ odpovědnosti, k jejíž aplikaci se nepožaduje zavinění ani protiprávní úkon, a jíž se nejde zprostit. Hovoříme tak o absolutní objektivní odpovědnosti, přičemž někteří autoři se zdráhají o odpovědnosti vůbec hovořit a spíše uvádějí, že jde o mimoodpovědnostní povinnost k náhradě škody, neboť zde v podstatě ani nejde o následnou odpovědnostní sankci, když povinnost k náhradě škody je v těchto případech primární. Tato konstrukce navazuje na předchozí odpovědnost dle §421 a doplňuje ji o případy, kdy byla škoda způsobena věcmi užitými škůdcem k plnění závazku. Důvodem takové kogentní úpravy, která je rovněž speciální vůči obecné odpovědnosti, je snaha zajistit občanům – spotřebitelům služeb účinnou ochranu v situacích, kde jim (zejména

díky manipulaci se odbornými přístroji) reálně hrozí zvýšené nebezpečí vzniku škody zejména na zdraví ale nejen na něm. Má tak jít o spravedlivé rozložení rizik, neboť poškozený jednak nemusí prokazovat zavinění, jednak je odstraněna možnost škůdce se odpovědnosti (prokáže – li se příčinná souvislost) zprostit.

Půjde často o škody na zdraví způsobené vadným nástrojem při provádění zdravotnických služeb.¹⁷⁷ Vždyť druhý odstavec §421a je přímo demonstrativně uvádí, spolu se sociálními a veterinárními službami (souhrnně biologické služby) jako případy, na něž uvedení odpovědnost rovněž dopadá. Co spadá pod zdravotnické služby sice není nikde zřetelně stanoveno, nicméně to lze dovodit ze zákona č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu. Příkladem může být poranění dásní způsobené vadným vrtákem při stomatologickém zákroku, nutnost operativního odstranění části vadné injekční stříkačky, která se v těle zalomila. Může jít ale samozřejmě i o škody na věcech jako propálení oblečení rentgenem nebo znefunkčnění strojku hodinek v důsledku působení vlnového záření lékařského přístroje.¹⁷⁸ Obdobný rozsah má pojem veterinární služby. Mezi sociální služby se dle nového zákona o sociálních službách řadí např. pomoc při osobní hygieně a poskytnutí stravy, ať již jde o službu pobytovou, ambulantní či terénní. Za jiné biologické služby lze označit chemické čištění studny, ochranou dezinfekci a deratizaci a vůbec každou činnost, při níž se odborně nakládá s biologickými nebo chemickými látkami. Za případnou kontaminaci vody ve studně způsobenou čistící látkou (ať již takový následek bylo možno předpokládat či nikoliv a ať už jde o právními normami povolený přípravek k takové činnosti či nikoliv) se odpovídá dle §421a OZ. Stejně tak odpovídá – abychom uvedli i příklad z jiné oblasti než biologických služeb - živnostnice uklízečka za škodu na koberci zákazníka, když použila omylem vyšší koncentraci čistícího prostředku, který pak působil jako žíravina.

Základním předpokladem této specifické odpovědnosti je existence závazkového právního vztahu. Závazek zde typicky vznikl ze smlouvy, nelze ale vyloučit i jiné

¹⁷⁷ Mnoho příkladů uvádí Štěpán, J.: K odpovědnosti za škodu, která má původ v povaze věci (§238 obč. zák.), in: Socialistická zákonnost, XXXV., str. 208-218. Autor rovněž na příkladech zdůrazňuje skutkové odlišování situací, kdy je škoda způsobena povahou přístroje k zákroku užitého (§421a) od vadného provedení zákroku – tedy způsobené lidským faktorem (§420).

¹⁷⁸ Ke specifickým škodám při výkonu zdravotnických služeb více viz: Eliáš, K. a kol.: Občanský zákoník. Velký akademický komentář. 1. svazek, Linde Praha a.s., 2008, str. 826-829

zavazovací důvody.¹⁷⁹ Jakékoliv lékařské služby jsou prováděny na základě smluvního vztahu, v němž figuruje pacient, zdravotnické zařízení a zdravotní pojišťovna. I v jiných případech musí jít o škodu způsobenou v rámci závazkového (typicky smluvního) vztahu, přičemž není podstatné, zda se je to smlouva typická či innominátní (např. smlouva o úklidu bytu). Z toho lze vyvodit první závěr, a to že odpovědnostní práva a povinnosti je možno uplatňovat jen inter partes, nikoliv kýmkoliv vůči komukoliv. Škůdcem může být právnická (zdravotnické zařízení, úklidová společnost) i fyzická osoba (praktický lékař, opravář). Odpovědnost dopadá jen na ty případy, kdy došlo k použití věci, přístroje, nejen svých rukou. Věcí rozumí P. Bezouška hmotný předmět i části lidského těla, jinak by pacientům v některých případech byla upírána práva plynoucí z této odpovědnosti.¹⁸⁰ Pojem 'přístroj' je nutno chápat jako příklad věci, určené k plnění povinnosti, v níž obvykle probíhá určitý fyzikální nebo chemický děj, čímž se liší od konstrukčně a funkčně jednoduššího 'nástroje'. Takové věci musí být použito při plnění povinnosti ze závazku. Není přitom podstatné, kdo je jejím vlastníkem. Fakt, že má dlužník věc jen vypůjčenu, jej odpovědnosti nezbavuje. Nezáleží ani na tom, zda věc použije dlužník či věřitel – poškozený. V tomto duchu se nese rozhodnutí Nejvyššího soudu R 15/86, uvádějící, že charakter věci použité k plnění závazku má i příbor, nádobí, stůl a židle v restauraci. Obdobně se posoudila škoda na zdraví způsobená pádem z židle s nalomenou nohou v kadeřnickém salóně. (Zde však lze mít pochybnost o subsumovatelnosti židle pod výše charakterizovaný pojem 'přístroj'.) Další podmínkou je, že dojde ke vzniku škody, která je v příčinné souvislosti s použitím oné věci, a že tato škodu působící událost má původ v povaze věci. Povaha věci může být obvyklá i zvláštní. Judikuje se, že odpovědnost pokrývá i nepředvídatelný a velmi neobvyklý projev povahy věci. Není tak ani nutné, aby si byl škůdce možností takové reakce vědom. K příčinné souvislosti považují za vhodné zdůraznit, že se nelze spokojit s konstatováním, že ke škodě došlo při plnění závazku. Musí

¹⁷⁹ Může jít o povinnost uloženou státním orgánem – povinné očkování, či o povinnost vyplývající z odpovědnosti za vady.

¹⁸⁰ Eliáš, K. a kol.: Občanský zákoník. Velký akademický komentář. 1. svazek, Linde Praha a.s., 2008, str. 823-824; opačně Štěpán, J.: Právo a moderní lékařství. 1. vydání. Praha: Panorama 1989, str. 292-293

být bezpečně prokázáno, že škoda byla způsobena (byla adekvátním následkem) okolnosti spočívající v povaze věci.

Jak již bylo uvedeno v úvodní pasáži, zákon vylučuje možnost liberovat se z této odpovědnosti, a to ani při neodvratitelné události, ani když ke škodě došlo 'i jinak' (např. zlomení jehly v ruce pacienta způsobené leknutím lékaře při nečekaném příchodu třetí osoby do ordinace). Obecný liberační důvod dle §441 ovšem ani zde vyloučen není.

Na první pohled mimořádný rozsah případů, na něž se tato absolutní odpovědnost aplikuje, omezuje interpretace spojení 'původ v povaze věci'. Nedopadá totiž na nesprávně použití věci ani v dalších případech, kdy škoda byla způsobena vnějším faktorem nemající původ v povaze použité věci (lidský faktor). Zde leží klíč k odlišení od obecné odpovědnosti. Nejlépe se rozdíl demonstruje na zdravotních službách.¹⁸¹ Postup non lege artis, tedy nesprávně provedený lékařský zákrok spočívající v nesprávném způsobu léčby, podání chybného léku či technicky chybného operačního výkonu, se z hlediska odpovědnosti za škodu posuzuje dle hledisek odpovědnosti za zaviněný protiprávní úkon lékaře (§420 OZ) neboť chybí základní znak zde probírané odpovědnosti – škodná událost spočívající ve vadě použitého přístroje. Z hlediska práva je tak zásadní rozdíl v tom, zda k usmrcení plodu v těle matky dojde podáním nevhodného léku lékařem (§420 OZ) nebo škodlivým působením vadného ultrazvuku (§421a OZ).¹⁸² Posuzování z hlediska obecné odpovědnosti je tak i zde subsidiární a přichází v úvahu při nenaplnění podmínek speciální skutkové podstaty.

4.6.3. Odpovědnost za škodu na věcech vnesených, umístěných nebo odložených dle §433 a §435

Ustanovení §433 až 436 OZ obsahuje téměř shodnou úpravu pro tři skupiny případů:

¹⁸¹ Komplexněji k druhům odpovědnosti ve zdravotnictví viz: Palkovský, A.: Občanskoprávní odpovědnost při poskytování zdravotní péče, in: Právní rádce 3/1996, str. 8 a násl.

¹⁸² Uvedené rozlišení zřetelně uvádí Nejvyšší soud ČR v rozhodnutí ze dne 29.5.1997, sp. zn. 2 Cdon 961/96. V posuzované kauze bylo onemocnění pacienta v důsledku použití nesterilní injekční jehly subsumováno pod odpovědnost dle §421a OZ, zatímco nákaza způsobená během zákroku kontaktem s pracovníkem zdravotnického zařízení, který byl nosičem viru, již spadá pod §420 OZ.

- A) odpovědnost provozovatelů poskytujících ubytovací služby, za škody způsobené ubytovaným fyzickým osobám na věcech jimi nebo pro ně do těchto prostor vnesených (§433 odst. 1)
- B) odpovědnost osob provozujících činnost spojenou zpravidla s odkládáním věcí fyzických osob, za škody na těchto věcech způsobené (§433 odst. 2)
- C) odpovědnost provozovatelů garáží a jiných obdobných podniků za škodu způsobenou na umístěných dopravních prostředcích a jejich příslušenství (§435).

Co se týče společných zásad, všechny typy odpovědnosti mají objektivní charakter a vznikají ze zákona již vnesením, odložením či umístěním věci. Nezáleží na tom, zda byla škoda způsobena zaměstnancem provozovatele, jinou ubytovanou (stravující se atd.) osobou anebo dokonce cizí třetí osobou. U všech tří typů zákon předvídá jeden společný liberační důvod – ‘ledaže by ke škodě došlo i jinak’. Odpovědnost nenastupuje jen tehdy, došlo – li by prokazatelně ke škodě na věcech i tehdy, kdyby nebyly vneseny, odloženy či umístěny např. vlivem živelné pohromy či přirozeným zkažením. Nedostatek technického či prostorového vybavení provozovny nemůže být relevantním argumentem pro zproštění odpovědnosti (viz R 25/78). Jak již bylo uvedeno, odpovědnostní následky nastupují ze zákona, jsou kogentní, a nelze se z nich tudíž předem jednostranně ani dohodou vyvázat. Explicitně to stanoví §433 odst. 3 OZ, přesto je oblíbenou praxí provozovatelů uvedených provozů mást zákazníci cedulkou ‘Za odložené věci se neručí’. Takto ani jakoukoliv dohodou s poškozeným opravdu nelze odpovědnost účinně vyloučit ani ji zúžit.¹⁸³ Takový právní úkon je absolutně neplatný. Ke specifikům u odkládaných věcí viz níže ad B).

Předpokladem aktivace odpovědnostních následků je událost vyvolávající škodu při poskytování služeb v uvedených prozoech (podrobněji níže), vznik škody na vnesených, odložených nebo umístěných věcech oprávněného, pokud byly uloženy na určeném místě a příčinná souvislost mezi škodnou událostí a škodou. Zavinění se nezkoumá.

Rozsah náhrady škody je speciálně omezen §434 OZ. Za klenoty, peníze a jiné cennosti se totiž odpovídá jen do výše stanovené prováděcím předpisem, jímž je nařízení vlády č. 258/1995 Sb., konkrétně do výše 5.000,- Kč. Nejednoznačná a nesouladná je

¹⁸³ Švestka, J.: Odpovědnost za škodu podle občanského zákoníku. Praha: Academia, 1966, str. 258 a násl.; ze soudních rozhodnutí viz R 16/64

interpretace 'jiných cenností'. Shoda panuje v tom, že sem patří šeky, vkladní knížky či akcie. Problematictější je zařazení dražšího oblečení. V. Bednář mapuje situaci v literatuře,¹⁸⁴ kdy někteří autoři (Pokorný, Salač) drahé oblečení řadí mezi cennosti. Mimořádně hodnotný kožich sem řadí i J. Švestka, zatímco jiní (např. sám Bednář) odmítají zařadit oblečení vůbec pod tuto kategorii s argumentem, že zařazením pod cennost by se neúměrně snižovala (limitovala) odpovědnost provozovatelů za věci tohoto druhu. V podobném duchu se vyjádřil J. Švestka, když zdůrazňuje, že jako cennost nelze označit věci osobní spotřeby jako běžná rádia, fotoaparáty i kožichy, třebaže jsou v konkrétním případě hodnotné. „V opačném případě by se totiž odpovědnost provozovatele snížila jen na věci méně hodnotné, čímž by byl účel sledovaný zákonem zmařen.“¹⁸⁵ Navíc se podotýká, že zařazení oblečení mezi cennosti by odstranilo možnost plošného posouzení, neboť by bylo jinak posuzováno v turistické ubytovně a jinak v přepychovém hotelu (provozovatelé takových hotelů by byli velmi zvýhodněni neboť téměř veškeré zde odkládané oblečení by bylo cenností – což je absurdní), nehledě na nesnáze při určení, co je již drahé oblečení. Pro vytváření stabilnějších závěrů bude nutno ponechat teorii i praxi jistou dobu ve vzájemném působení. Lze však mít za rozumný závěr, že oblečení by nemělo být obecně považováno za cennost, nejde – li ovšem o věc mimořádné hodnoty, unikát, či exponát. S ohledem limitaci náhrady škody na relativně nízkou úroveň zákon umožňuje v §434 odst. 2 OZ (dalo by se říci nabádá k) předávání takových věcí do úschovy. Za škodu, která vznikla na věcech takto převzatých do úschovy, se totiž odpovídá v plném rozsahu. Druhou výjimkou z pravidla limitace náhrady škody na některých věcech je situace, kdy škoda na nich byla způsobena těmi, kdo v provozu pracují. I v tomto případě se hradí škoda bez omezení. K odkládání cenností do úschovy může přimět osoby i sám nízký limit, na což je částí literatury upozorňováno. Jde o souhrnnou částku 5.000,- Kč za škodu na všech cennostech, která se za patnáct let nezměnila, zatímco například průměrná mzda se od roku 1995 zvýšila přibližně o 150 %.

„Je tedy zřejmé, že původně zákonodárce považoval za cennost věc v hodnotě 2/3

¹⁸⁴ Blíže Eliáš, K. a kol.: Občanský zákoník. Velký akademický komentář. 1. svazek, Linde Praha a.s., 2008, str. 941

¹⁸⁵ Knappová, M., Švestka, J., Dvořák, J. a kol.: Občanské právo hmotné. Svazek 2., 4. vydání, ASPI Wolters Kluwer, a.s., Praha 2005, str. 523

*průměrné mzdy, kdežto dnes je cennoší věc v hodnotě 1/4 průměrné mzdy, což je zřejmý nepoměr.*¹⁸⁶ Inspirativní může být úprava v Německu, kde se limitní částka odvozuje z ceny ubytování, takže v dražších hotelích je limit k náhradě škody vyšší.

Specifickou povinností, která se v jiných případech náhrady škody nepožaduje, je povinnost uplatnit právo z odpovědnosti za škodu u provozovatele, a to bez zbytečného odkladu, nejpozději však patnáctého dne po dni, kdy se poškozený o škodě dozvěděl (§436 OZ). Jde o notifikační povinnost, jakou známe např. z institutu odpovědnosti za vady, a jejíž splnění je nutným předpokladem úspěšného vymáhání náhrady škody. Nebylo – li totiž právo ve lhůtě uplatněno, zanikne, k čemuž soud musí přihlídnout *ex offo*. První lhůtu – bez zbytečného odkladu - je nutné vztáhnout zejména na případy škody na odložené věci, neboť si lze těžko představit, že poškozený přijde do restaurace ohlásit odcizení kabátu po dvou týdnech. V. Bednář tak uzavírá, že v těchto případech vůbec nelze připustit delší lhůtu než téměř ihned po opuštění zařízení provozovatele. Opačně autoři Pokorný a Salač považují tuto lhůtu ve všech případech za pořádkovou, přičemž právní následky vyvolává až nesplnění lhůty patnáctidenní.¹⁸⁷ Jedná se o lhůtu hmotněprávní, nestačí tak podat písemné uplatnění práva v poslední den lhůty na poštu. Zákon nestanoví formu uplatnění, postačí jakékoliv srozumitelné oznámení, že vznikla škoda, za niž je odpovědný provozovatel. Z praktického hlediska (pro případné dokazování) však nelze než doporučit písemnou formu. Oznámení nemusí směřovat vždy k vedoucímu provozovny, postačí, je - li učiněno i pracovníkovi provozovny.

Odpovědnost za škodu na vnesených věcech (ad A) se týká osob poskytujících ubytovací služby za úplatu. Musí jít o přechodné, nikoliv trvalé ubytování (pronajímatel neodpovídá za škody na věcech nájemci bytu).¹⁸⁸ Do kategorie odpovědných provozovatelů spadají nejen ti, kteří poskytují ubytovací služby jako hlavní předmět své činnosti (hotely, noclehárny, turistické chaty), nýbrž i ti, kteří mají ubytování hostů jako službu doplňkovou (lázeňské domy, hostince s ubytováním). Patří sem i vysokoškolské

¹⁸⁶ V. Bednář in: Eliáš, K. a kol.: Občanský zákoník. Velký akademický komentář. 1. svazek, Linde Praha a.s., 2008, str. 941

¹⁸⁷ Srov. Eliáš, K. a kol.: Občanský zákoník. Velký akademický komentář. 1. svazek, Linde Praha a.s., 2008, str. 944-945; opačně Švestka, J., Jehlička, O., Škárková, M., Spáčil, J. a kol.: Občanský zákoník. Komentář. 10. vydání. Praha: C. H. Beck, 2006, str. 758

¹⁸⁸ K tomu viz R 46/86

koleje. Poškozeným a tudíž oprávněným z odpovědnosti je fyzická osoba přijata k ubytování, která vnesla do ubytovacího zařízení věc bez ohledu na to, zda je věc v jejím vlastnictví, nebo si ji např. pouze vypůjčila. V literatuře výrazně převládá názor, že z dikce zákona nelze vyvodit jinak, než že odpovědnost vzniká jen na základě předchozího smluvního vztahu založeného ubytovací smlouvou, ta ovšem nemusí mít písemnou podobu. Pokud nebyla smlouva uzavřena, nelze se práv z odpovědnosti za škodu domáhat.¹⁸⁹ Rovněž se odpovědnost nevztahuje na věci v ubytovacím zařízení zapomenuté, neboť již skončil předchozí smluvní vztah. Další smlouva či převzetí věci do opatrování již požadovány nejsou, odpovědnost se ex lege uplatní, jakmile byly věci vneseny v souvislosti s ubytovací smlouvou. Předmětem ochrany jsou věci vnesené, a to ať už samotným poškozeným nebo pro něj zaměstnancem (recepčním, poslíčkem) provozovatele. Za věc odloženou soud posoudil i automobil zaparkovaný v garáži uvnitř objektu hotelu.¹⁹⁰ Za škody nejen na něm a příslušenství ale i na všech dalších věcech v něm se nacházejících (nikoliv tedy podle §435 OZ) bude provozovatel odpovídat dle §433 odst. 1 OZ.

Odpovědnost za škodu na odložených věcech (ad B) dopadá na všechny provozovatele, kteří provozují činnost spojenou zpravidla s odkládání věcí. Za příklady takových provozů ustálená praxe považuje pohostinská zařízení jako restaurace či vinárny, dále kadeřnické a kosmetické salóny, rovněž kulturní zařízení (kino, divadlo), zdravotnická zařízení, čekárny, škody a v některých případech i supermarkety.¹⁹¹ Obecně jde o taková zařízení, kde zpravidla (nikoliv ojediněle) dochází k odkládání věcí za účelem využití služby. Soudní praxe tak dovodila, že tento aspekt není naplněn u výčepu, v němž se návštěvníkům prodávají nápoje k tomu, aby si je ihned odnesli, ani u samoobsluh, neboť zde zpravidla není nutno odložit tašku.¹⁹² Nicméně pokud jsou zákazníci upozorněni, aby své tašky a další věci odkládali na konkrétním místě, které je k tomu určeno, odpovídá

¹⁸⁹ Srov. Švestka, J., Jehlička, O., Škárová, M., Spáčil, J. a kol.: Občanský zákoník. Komentář. 10. vydání. Praha: C. H. Beck, 2006, str. 753; k tomu poznámka – ABGB je v tomto ohledu vykládán opačně

¹⁹⁰ Srov. Rozhodnutí Nejvyššího soudu sp. zn. 25 Cdo 97/99

¹⁹¹ Eliáš, K. a kol.: Občanský zákoník. Velký akademický komentář. 1. svazek, Linde Praha a.s., 2008, str. 936

¹⁹² K výčepu viz R 62/53. K samoobsluze viz R 13/78, toto rozhodnutí je však v moderní době vhodné reinterpretovat.

provozovatel za škody na věcech zde odloženým. Na věci odložené mimo určené místo odpovědnost nedopadá. Rovněž bylo judikováno, že jízdni kola odkládaná kupř. před obchodním domem nelze považovat za věc zpravidla odkládanou k využití služby, a to ani když se v oněch místech nacházejí stojany. Za škodu na kole provozovatel také zpravidla odpovídat nebude (je to ovšem třeba řešit s ohledem na okolnosti konkrétního případu). Odložením věci vzniká stav, kdy nad ní osoba přestává mít bezprostřední dohled a dispozici. Nejde proto v tomto smyslu o odložení věci, pokud věc zůstává v dohledu zákazníka po dobu přijímání služby (např. kabát si host v restauraci ponechá pověšený na židli, na níž sedí) – viz R 7/85. Účelu právní úpravy by odporovala aplikace odpovědnosti v případech, kdy osoba, která věci v daném místě odložila, nehodlala vůbec využít zde nabízených služeb. Podstatný je subjektivní záměr takové osoby, který ovšem musí být objektivně posouzen. Z uvedeného hlediska můžeme i tento typ odpovědnosti označit za přímo související se smlouvou (o poskytnutí konkrétní služby). Nevyužil – li poškozený (a ani to nehodlal) poskytovatelem nabízenou službu, nemůže se po něm domáhat náhrady škody na svých věcech. Provozovatel mívá dost často vyhrazeno místo (šatnu nebo alespoň věšák) k ukládání věcí. V tom případě odpovídá jen za škodu způsobenou na tam odložených věcech. Předpokládá se dostatečná informovanost zákazníků o takovém místě. Je – li kapacita tohoto prostoru zaplněna, odpovídá provozovatel i za škodu na věcech odložených na jiném obvyklém místě (typicky parapety, opěrky židlí, rohy místnosti). Obdobné pravidlo platí, nebylo – li vůbec určeno místo k odkládání věcí. Potom se odpovídá za škodu způsobenou na věcech odložených tam, kde se věci tohoto druhu zpravidla odkládají. Pokud je v provozovně zřízena placená šatna s obsluhou, jedná se z hlediska práva o jiný případ, a případná škoda bude hrazena v rámci odpovědnosti dle §421 OZ, neboť oblečení je předmětem povinnosti vyplývající ze smlouvy o úschově (viz výše). Odpovědnost se kromě věcí, které se zpravidla odkládají v souvislosti s užitím určité služby, týká i věcí, které se odkládají spolu s nimi jako například čepice spolu s kabátem nebo deštník. Není to však již aktovka, peněženka či fotoaparát. Takové jiné – cenné věci je proto vhodné předat k úschově provozovateli, kde již odpovědnost za škodu dopadat bude, ovšem podle §421 OZ.

Odpovědnost za škodu na umístěných věcech (ad C) je dle §435 OZ koncipována zcela shodně jako dvě předcházející. V tomto případě dopadá na provozovatele garáží a jiných podniků podobného druhu, pokud v nich dochází k odstavení dopravních prostředků. Odpovědnost se opět odvíjí od smluvního vztahu. Poškozeným, který je oprávněn z odpovědnosti za škodu tak bude vždy ten, kdo uzavřel smlouvu o garážování či parkování,¹⁹³ ať už dopravní prostředek umístil kdokoliv (srov. R 4/2004). Odpovědnost rovněž vzniká přímo ze zákona již umístěním; nepožaduje se převzít vozidlo k úschově. Garáží se rozumí prostor situovaný vně objektu sloužícího k ubytování osob (na garáže uvnitř hotelu bude dopadat §433 odst. 1 OZ), přičemž musí být provozována v rámci podnikatelské živnosti. Nic na tom nemění, jedná – li se až o sekundární předmět činnosti. Odstavná plocha před hotelem požadavek uzavřeného prostoru nesplňuje. Podniky podobného druhu budou parkoviště zřízená za účelem podnikání, motoresty či autokempinky. Podle ustálené soudní praxe nestačí k aplikaci této odpovědnosti pouhá možnost zaparkování na vyhrazené ploše či jen pronajmutí místa k parkování.¹⁹⁴ Soudy pro tuto odpovědnost vyžadují, aby provozovatel disponoval zařízením způsobilým ke garážování a zároveň vyvíjel činnost směrem k zabezpečení a ochraně umístěných dopravních prostředků, tedy provozoval v materiálním smyslu hlídané parkoviště.¹⁹⁵ Takové parametry naplňuje střežení hlídačem nebo jinak – způsobilou technikou. Proti tomuto trendu se staví V. Bednář, který tvrdí, že požadavek hlídaného parkoviště z textu zákona nevyplývá, proto jde soudní praxe mimo dikci zákona. Argumentuje dále, že tato konstrukce byla platná dle předchozího zákoníku z roku 1950, a praxe ji chybně patrně z tradice převzala i po roce 1964, třeba se text zákona změnil. „*Současný občanský zákoník však již upravuje povinnost k náhradě škody za věci vnesené mimo ustanovení o smlouvě schovací, a proto nehovoří – li zákon výslovně a hlídaných prostorách, není možný*

¹⁹³ K tomu může dojít i konkludentně, např. zaparkování na hlídaném parkovišti se souhlasem obsluhy či zaplacením poplatku v automatu garáže.

¹⁹⁴ Viz rozhodnutí SJ č. 186/2004: „*Provozovatel parkoviště, který se zákazníkem uzavřel dohodu o pronájmu parkovacího místa, aniž se zavázal dopravní prostředek po dobu umístění střežit, nenese objektivní odpovědnost za škodu na dopravním prostředku podle ustanovení §435 o. z.*“

¹⁹⁵ Zřetelně je tato úvaha vyjádřena v rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 25 Cdo 97/99

*takovýto zúžený výklad.*¹⁹⁶ Tato názor nepostrádá logiku, zaběhlou praxi však patrně těžko v nejbližší době změnit. Uvidíme, zda nový kodex situaci zřetelněji vyjasní. Provozovatel neodpovídá za veškerou škodu, nýbrž jen za škodu na dopravním prostředku a jeho příslušenství (bez ohledu na to, zda je vyžadováno právními předpisy). Spadá sem tak veškeré běžné příslušenství jako rezervní kolo, hever, ale také autorádio a v dnešní době již zcela běžná navigace GPS (neboť i to je s vozidlem trvale užíváno ve smyslu §121 OZ). Takový výčet zahrnuje např. rozhodnutí R 9/1985, v němž se dále zdůrazňuje, že *„tímto příslušenstvím však nejsou věci jiného druhu, přepravované nebo uložené v kabině nebo zavazadlovém prostoru ... jež nesouvisí s provozem motorového vozidla.“* Pokud je ve vozidle pouze dočasně odložena věc s jeho provozem nesouvisející jako např. fotoaparát či televizor, k náhradě škody na těchto věcech nebude provozovatel povinen.

4.7. Odpovědnost za škodu v režimu obchodního zákoníku

Obchodní zákoník neupravuje náhradu škody v celém rozsahu. Občanskoprávní úprava obecné odpovědnosti se v obchodním právu neužije, neboť má svoji vlastní relativně komplexní úpravu v §373 až §386 ObchZ. Lze brát jako výhodu oproti občanskému zákoníku (ve smyslu vyšší právní jistoty), že §263 ObchZ výslovně vypočítává, která z ustanovení jsou kogentní, zbylá (je jich většina) jsou dispozitivní! Vedle obecné úpravy nacházíme speciální ustanovení u o náhradě škody u jednotlivých smluvních typů, která v konkrétním případě modifikují základní úpravu §373 a násl. ObchZ. Zvláštní druhy odpovědnosti obchodní zákoník vůbec neupravuje, proto bude namísto ve smyslu §1 odst. 2 ObchZ použít pro tyto případy občanskoprávní úpravu, a to včetně rozsahu a způsobu náhrady škody (§438 až §450 OZ).

Obecná odpovědnost k náhradě škody je (na rozdíl od OZ) konstruována bez zřetele k zavinění – jako objektivní. Předpokladem její aplikace je zaprvé protiprávní úkon, jímž se porušuje smlouva či obchodní zákoník.¹⁹⁷ Zadruhé je to vznik škody coby majetkové újmy vyjádřitelné v penězích. Rozumí se jí jak škoda skutečná spočívající ve

¹⁹⁶ In: Eliáš, K. a kol.: Občanský zákoník. Velký akademický komentář. 1. svazek, Linde Praha a.s., 2008, str. 943

¹⁹⁷ Pokud půjde o porušení jiné právní povinnosti, užije se občanskoprávní úprava §415 a násl. OZ.

zmenšení majetku poškozeného či v nákladech, které musel poškozený vynaložit při škůdcově porušení povinnosti (§380 ObchZ), tak ušlý zisk. Již výše bylo vedeno, že obchodní zákoník umožňuje ponechat na soudu, aby určil výši ušlého zisku jako průměrnou – zpravidla dosahovanou v poctivém obchodním styku v předmětném oboru podnikání, čímž usnadňuje poškozenému dokazování. Obchodní zákoník nezná (stejně jako OZ) pojem škody morální (ta se vůbec nenahrazuje) ani nepřímé, ale pokud se prokáže příčinná souvislost coby třetí předpoklad, lze požadovat náhradu i vzdálenější škody. Začtvrté je nutná absence okolností vylučujících odpovědnost, jež jsou upraveny §374 ObchZ. Zavinění se nepožaduje, proto je vhodné důsledně hovořit o ‘způsobení’ škody. U škody způsobené porušením závazku se vyžaduje ještě jeden předpoklad – předvídatelnost škody (dle §379 ObchZ se v těchto případech hradí jen škoda, kterou bylo možno rozumně předvídat).¹⁹⁸

Je – li více škůdců, odpovídají solidárně (úprava §383 ObchZ je nadbytečná vzhledem ke shodné úpravě v OZ). Stejně tak §378 stanovující, že primárně se škoda hradí v penězích. Je – li to možné a obvyklé, a požádá – li o to poškozený, lze ji nahradit i uvedením v předešlý stav. Náhradu škody nemůže soud za žádných okolností snížit. Moderační právo známé z §450 OZ se tudíž v obchodních vztazích neuplatní.¹⁹⁹

¹⁹⁸ Viz: Bejček, J., Odpovědnost za škodu v obchodních vztazích, in: Právní praxe 9/1993, str. 508 a násl.

¹⁹⁹ Blíže viz: Plíva, S.: Obchodná závazkové vztahy. 2. vyd. Praha: ASPI, a. s., 2009, str.141-147

Část třetí: Následky porušení smlouvy de lege ferenda

1. Občanské právo de lege ferenda

Současné občanský zákoník je produktem své (socialistické) doby počátku šedesátých let minulého století. Nic na tom nemění fakt, že již dvacet let se Česká republika znovu hlásí k ideji svobody, demokracie, lidských práv a volného trhu, v důsledku čehož byl novelizován téměř k nepoznání. Tento kodex vznikl v návaznosti na demagogickou Ústavu z roku 1960, která hlásala vítězství socialismu a brzké nastolení ideálu lidského uspořádání – komunismu. Doba se vyznačovala programovým právním nihilismem. Úpadek právní kultury a vědy byl považován za triumf ideologie, v níž neexistuje vykořisťování, proto ani není nutno lpět na nějaké ochraně ‘soukromých’ zájmů. Tradiční kvalitní kodex soukromého práva ABGB byl nahrazen v letech 1950 a 1964 úpravami, které se jednak vyznačovaly ideovým odklonem od tradičního právního pojmosloví,²⁰⁰ který napomohl k deformaci základních institutů soukromého práva, jednak byly výrazně kolektivisticky laděny, takže zájem celku stál výrazně nad zájmem (a právy) individua. Jedinec tak byl diskriminován společností (státem – tedy stranou), což nejlépe dokumentuje několikero druhů vlastnictví s rozdílnou právní ochranou. Centrem úpravy se stal vztah občana ke státu, vztahy soukromých osob mezi sebou byly upraveny podružně, chabě, což mnohé z nich záměrně stavělo mimo zákon, neboť v ‘novém’ občanském právu bylo zakázáno vše, co nebylo státem (zákonem) výslovně dovoleno. V zájmu státního dirigismu byla uměle vytvářena samostatná právní odvětví soukromého práva s vlastními kodexy, jejichž nová koncepce napomáhala státu k dosud nevídaným zásahům do zcela soukromých záležitostí člověka (typicky schvalování smluv místním NV). Nový zákon o rodině, zákoník práce aj. byly proklamovány jako nezávislé na občanském zákoníku, čímž se opět podkopával souladný a jednotný charakter soukromého práva, nepřírozeně se rozdrojil jeho právní systém, a obsah občanského práva se tak vyprázdnil na čistě majetkové normy

²⁰⁰ Mnohé zažitě právní výrazy s jednoznačným obsahem byly nahrazeny (mnohdy velmi nešťastně) mlhavými náhražkami, neboť socialistické právní vědě připadaly příliš buržoazní: kupř. dobré mravy nahradila pravidla socialistického soužití, bezdůvodné obohacení nahradil neoprávněný majetkový prospěch, pojem zisk byl zcela nepřipustný.

(ještě deformované na úkor soukromých zájmů). Občanský zákoník ztratil povahu obecného základu soukromého práva. Jeho systematika byla podřízena ideologii komunismu. Shrňme – li to, prudká diskontinuita s vývojem právní kultury ve svobodné Evropě po roce 1950 spočívající v deformaci zažité terminologie, v bezdůvodné destrukci jednoty soukromého práva a v umožnění zásahu ‘Velkého Bratra‘ do i nejosobnějších vztahů, se dost dobře nedá napravit novelami. Gottwaldovské ‘naléváním nového vína do starých sudů‘ v tomto smyslu není dlouhodobě udržitelným řešením.

V době převratných změn byla, zřejmě i s ohledem na fakt zdlouhavosti přijetí zcela nového zákona, řešena nejpálčivější (mimoústavní) místa urychlenými novelami. Z nich rozsahem nejvýznamnější byla novela č. 509/1991 Sb., která se tvářila jako komplexní řešení pro nové společenské poměry, avšak dle většinového názoru spíše přispěla k zakonzervování socialistických stereotypů a struktur (kogentnost a neúcta ke svobodné vůli, která se v kombinaci s přílišnou formálností jasně projevila v soukromém právu vzdálených institutech absolutní neplatnost právního úkonu či prekluze práva). Uvedená novela nicméně byla považována za provizorium, kterým se neodstraní vadný základ.²⁰¹ Po nedotaženém leč poznamenání hodném návrhu koncepce občanského zákoníku prof. Zoulíka, který se však nedočkal ani věcného záměru, vydal důležitý impuls k pracím na rekodifikaci občanského zákoníku ve zcela nové rovině tehdejší ministr spravedlnosti O. Motejl v lednu 2000. Tímto náročným projektem byli pověřeni prof. Eliáš a doc. Zuklínová, kteří vypracovali věcný záměr nového zákona (materiál ministerstva spravedlnosti č.j. 2623/00-L z 29.1.2001). Vláda jej beze změn schválila dne 18.4.2001 svým usnesením č. 345. Následovala zdlouhavá fáze projednávání v Legislativní radě vlády, připomínkové řízení atd., až bylo paragrafované znění s důvodovou zprávou schváleno vládou dne 27.4.2009 a postoupeno k projednání oběma komorami Parlamentu ČR.²⁰² V této fázi se návrh kodexu občanského zákoníku stále nachází a lze jen spekulovat, zda a případně kdy bude přijat. Přesto lze vzhledem k fázi přípravy rozumně očekávat, že v horizontu tří let může být nový kodex přijat.

²⁰¹ Ke zhodnocení stavu úpravy soukromého práva viz: Knapp, V., Knappová, M., Kopáč, L., Švestka, J.: Nad stavem a perspektivám soukromého práva v České republice, in: Právní rozhledy 3/1995

²⁰² K postupu prací srov. Eliáš, K.: Rekodifikace občanského práva v postmoderní době, in: Právní rozhledy 1/2008, str. 2 a 3

Než přistoupím k pojednání o navrhované problematice, která je předmětem této práce, považuji za vhodné alespoň stručně předestřít základní koncepci a principy, na nichž je připravovaný návrh občanského zákoníku (dale též jen “návrh”) postaven. Z důvodové zprávy vyplývá, že autoři směřují návrh zcela diskontinuitně vůči marxistické primitivně materialistické koncepci posledního půlstoletí a obloukem se vrací k tradici velkého kodexu, ze kterého vyvěrá celé soukromé právo, založeného primárně na ochraně práv jedince, jakým byl (a v Rakousku stále je) ABGB. Základním ideovým zdrojem se stal nepřijatý vládní návrh občanského zákoníku z roku 1937, který byl modernizační revizí ABGB a navazoval na jeho filozofické zázemí v souladu se středoevropským právním myšlením. Cílem je tedy vytvořit kodex plnící úlohu ‘systémově integrujícího ohniska’ a pilíře soukromého práva,²⁰³ který integruje bezdůvodně roztržité předpisy (zejména zákon o rodině) do jednoho ideově souladného celku. Jeho hlavním obsahem mají být práva a povinnosti osob v právu mezi sebou nikoliv vůči státu,. Nemá být nástrojem ovládnutí nýbrž svobody. Autonomii vůle (ve smluvním právu smluvní svobodu) staví na čelní místo mezi zásadami, neboť svobodný člověk a ochrana jeho práv jsou první hodnotou právního státu. Autoři návrhu kladli důraz na to, že ve svobodné společnosti si lidé své věci zařizují prostřednictvím svobodného vyjádření vůle a konsenzu, do kterého má zákon vstupovat jen coby ultima ratio. Proto lze sledovat v podstatě vymýcení institutu prekluze a prudké omezení případů absolutní neplatnosti právního úkonu, pravě z uvedených koncepčních důvodů. Výrazně vyšší zájem – oproti stávající úpravě – se dostává základní úpravě právního postavení osoby a osobnostním právům. Osou celého návrhu je totiž člověk a jeho zájmy. Hovoříme tak o antropocentrickém pojetí, které propojuje všechny části návrhu: část první – člověk, jeho právní postavení a osobnostní práva, základní instituty soukromého práva; část druhá – člověk a jeho život v rodině (rodinné právo); část třetí – člověk a jeho vztah k věcem působící vůči všem, včetně úpravy osudu těchto věcí po smrti (absolutní věcná práva); člověk a jeho závazky vyplývající z interakce s jinými ať už smluvní či deliktní. Pátá část obsahuje ustanovení společná a závěrečná. Tím však samozřejmě nedochází k opomíjení osob právnických. Má dojít k integraci smluvního práva tak, že odpadne podivný dualismus úpravy občanského a obchodního zákoníku.

²⁰³ Viz důvodová zpráva k návrhu, str. 19

Sluší se poznamenat, že jednotná úprava má zdroj spíše v modernějším obchodním zákoníku. Zásada *pacta sunt servanda* je vyjádřena jako hlavní zásada nejen pro smluvní, nýbrž pro celé závazkové právo. Přínosem návrhu by mělo být rovněž důsledné lpění na osvědčené terminologii zabraňující zatmění pravého významu a směšování pojmů. Pro předmět této práce stojí za zmínku, že se návrh výrazně vyhýbá pojmu odpovědnost, a to z důvodu nejasnosti, mnohovýznamovosti. Je brzy na to předjímat, jak bude v případě přijetí taková úprava ve společnosti fungovat (a jak ji vůbec modifikují poslanecké a senátorské pozměňovací návrhu), přesto je již dnes zřejmé, že jde o moderní velký kodex zapadající do evropské kultury úpravy soukromého práva. J. Švestka na konferenci k věcnému záměru rekodifikace v roce 2001 zdůraznil, že soukromé právo je právem každodenního života lidí, kteří – ztotožní – li se s ním – akceptací jeho norem chování, přijmou za svůj stěžejní základ českého právního řádu. Z tohoto hlediska označil návrh za dobrý.²⁰⁴ Další výklad bude hovořit o návrhu v tom znění, v jakém byl 27.4.2009 schválen vládou.

Nad návrhem se – což je jistě správně – se koná dlouhodobá veřejná diskuse, která ne vždy přikyvuje osnově tak, jak se jí ujali autoři. Lze zmínit příkladmo několik výtek. U některých autorů je obava, že proklamovaná úplná diskontinuita od všeho, co tu bylo do roku 1950 může znamenat úplné znehodnocení bohaté judikatury posledních 20 let, nutnost začít odznovu a s tím spojenou právní nejistotu. Autor návrhu (K.Eliáš) však takové kritice kontruje, že: „*diskontinuita není apriori cíl ale výsledek. ... Při tvorbě vlastní kodifikace soukromého práva se nemůžeme tvářit jako ostrov odříznutý od ostatní Evropy a chovat se jako enkláva bránící vlastní zaostalost, ignorující, že další evropské státy jsou jinde.*“²⁰⁵ Kritizováno je i přílišné lpění na oddělenosti soukromého a veřejného práva bez respektu k jejich nutným prolnutím, stejně jako snaha vsadit funkční samostatné složkové úpravy do ‘uživatelsky nepřehledného’ maxipředpisu. Kritice se neubrání ani formulační stránka, mnohé texty jsou prý psány neobratnou archaičtinou, příliš poplatnou ABGB, se kterou bude mít praxe 21. století problémy.²⁰⁶ Bude zajímavé sledovat, jak se diskuse a potažmo i text návrhu ještě vyvine.

²⁰⁴ Průběh konference in: Eliáš, K., Zuklínová, M.: Principy a východiska nového kodexu soukromého práva. Linde Praha 2001, str. 53-60; vystoupení J. Švestky viz. str. 53-54

²⁰⁵ Eliáš, K.: Rekodifikace občanského práva v postmoderní době, in: Právní rozhledy 1/2008, str.6

²⁰⁶ Srov. např.: Štraus, J.: Nový občanský zákoník ještě jednou, in: Právní rozhledy 24/2008, str. 908-910

2. Následky porušení smlouvy de lege ferenda

2.1. Závazkové právo a smlouva

Závazkovému právu je vyhrazena část čtvrtá návrhu s názvem 'Relativní majetková práva'. Tato část systematicky správně a pospolu upravuje v první hlavě společná pravidla týkající se závazků (která na rozdíl od ABGB nejsou zařazena na konci), poté v hlavě druhé a třetí závazky z právních jednání (typicky ze smluv) a z deliktů coby dvou nejdůležitějších a nejčetnějších zavazovacích důvodů. Vnáší tak konečně řád do závazkového práva, když současný kodex nekoncepčně upravuje závazky z deliktů (odpovědnost za škodu) v hlavě šesté, tedy před obecnými ustanoveními o závazcích a závazcích ze smluv v hlavě osmé. Speciální ustanovení tak dnes předcházejí obecným. Hlava první čtvrté části je členěna na tyto díly: Vznik závazků a jejich obsah; Smlouva (uzavření, obsah, forma atd.); Obsah závazků; Zvláštní ustanovení o smlouvách uzavíraných se spotřebitelem; Společné dluhy a pohledávky; Změny závazků; Zánik závazků (zde jsou upraveny i obecné následky vadného plnění a následky prodlení) a Zajištění a utvrzení závazků (zde je upravena i smluvní pokuta).

Lze ocenit autorův smysl pro precizní vyjadřování, když i v důvodové zprávě připomíná, že je zcela nutné trvat v rámci celého zákoníku na jednotné terminologii, zejména co se týče pojmů jako závazek, dluh, povinnost, smlouva apod. Tím se předchází zatemňování pojmového obsahu těchto institutů, na rozdíl od dosavadní legislativní praxe, která bez zřetelného důvodu zaměňuje např. povinnost se závazkem či odpovědnost s povinností. K. Eliáš to vyjadřuje jednoduše takto: „*Co má být plněno, je dluh, kdo plní, je dlužník. Věřitel je ten, komu má být plněno; jeho právo na plnění je pohledávka. Závazek vzniká z různých právních důvodů; z nich jsou typické právní jednání a delikt...*“²⁰⁷ Ustanovení §1582 návrhu souladně s dnešním §489 OZ považuje za zavazovací důvody smlouvy, nedovolené jednání a ostatní zahrnuje do zbytkové kategorie (variae causae) způsobitelných právních skutečností.

²⁰⁷ Důvodová zpráva k §1580 návrhu, str. 384

Ihned za úvodní ustanovení o vzniku závazkových právních vztahů je zařazena obecná úprava smlouvy, což plně odpovídá jejímu významu v závazkových vztazích. Na úvod je stanoveno, že jí (smlouvou) projevují strany vůli zřít závazek a řídit se jejím obsahem. Jinak je ovšem záměrně rezignováno na pokus definovat či charakterizovat pojem smlouvy. Základní princip celé kodifikace - autonomie vůle - je zde uplatněn v nejširší míře v podobě smluvní svobody stran. Paragrafem 1584 návrhu je deklarováno, že je ponecháno plně na vůli stran, aby smlouvu sjednaly a dohodly její obsah, přičemž hranicemi této autonomie jsou (jen) kogentní ustanovení zákona, a dále z §1 odst. 2 návrhu vyplývající dobré mravy, veřejný pořádek a práva na ochranu osobnosti. Obsah smlouvy je dohodnut (a smlouva tím okamžikem uzavřena), shodnou – li se alespoň o náležitostech uvedených v základních ustanoveních jednotlivých smluvních typů (v podstatě essentialia negotii) nebo o těch náležitostech, o nichž jedna strana dala druhé najevo, že jsou pro ni nutné. Explicitní vyjádření, že strany si mohou svobodně vymínit další podstatné náležitosti, dále rozvíjí deklarovanou smluvní volnost. Prokáže – li se, že určitá náležitost stranou vymíněna byla, avšak nebyla sjednána, smlouva se považuje za neuzavřenou. V praxi však vznikají velmi sporné situace, kdy je kontraktační proces ukončen tak, že strany mají za to, že smlouva byla uzavřena, načež jedna z nich začne existenci smlouvy zpochybňovat s odkazem na náležitost, která nebyla sjednána, ačkoliv to při vyjednávání nebylo vyhrazeno. Smlouvu považuje návrh za uzavřenou, lze – li důvodně předpokládat (zejména z chování stran), že by smlouvu uzavřely i bez dohody o sporné náležitosti. Tím se vytváří kompromis mezi požadavkem dohody o celém obsahu a zajištění autonomie vůle. Mimo to strany libovolně mohou uzavírat smlouvy mimo schéma upravených smluvních typů (inominátní smlouvy) nebo mohou stanovené typy libovolně kombinovat. Nesmí tím ovšem odporovat obsahu a účelu zákona (což je koncepčně vhodněji vyjádřeno obecně již v úvodní části návrhu). Proces uzavírání smlouvy je velmi blízký stávající úpravě, vychází primárně z §276 až 278 ObchZ, čímž se do obecné úpravy dostávají instituty veřejný návrh a veřejná soutěž. Úprava vadné vůle, omylu apod. zde není dublována, aplikuje se (z důvodů legislativní úspornosti) pro všechny právní úkony shodná ustanovení první části kodexu.²⁰⁸ Smlouvy se (již tradičně) posuzují podle svého obsahu. V

²⁰⁸ Eliáš, K., Zuklínová, M.: Principy a východiska nového kodexu soukromého práva. Linde Praha 2001, str.

§1617 návrhu je precizněji vyjádřena stěžejní zásada *pacta sunt servanda*: Smlouva strany zavazuje. Lze ji změnit nebo zrušit jen se souhlasem všech stran, anebo z jiných zákonných důvodů.²⁰⁹ Dále se zdůrazňuje, že obsah smlouvy netvoří jen to, co je v ní slovy vyjádřeno, nýbrž i zákonné normy, dobré mravy a zvyklosti. Z hlediska formy návrh tenduje v maximální bezformálnosti. Na doplnění – spotřebitelské právo se dle původního návrhu²¹⁰ mělo zcela vyjmout z navrhované občanského zákoníku a upravit v samostatném zákoně o ochraně spotřebitele (dle vzoru např. Rakouska). V poslední verzi návrhu schválené vládou se však nachází úprava spotřebitelských smluv a široká úprava distančních smluv v §1677 až 1685 (obdobně jako v současném OZ).

Ustanovení §1587 až 1589 návrhu zakotvují v poslední době tolik diskutovanou odpovědnost za předšmluvní jednání (*culpa in contrahendo*), a to s relativně komplexním záběrem. Právní následky porušení poctivosti v právním styku ve fázi kontraktačního procesu v českém právu dosud zcela chyběla (viz exkurz v materii o odpovědnosti za škodu), snad s výjimkou ochrany důvěrných informací v obchodním zákoníku. Návrh stanoví, že nikdo neodpovídá druhé straně za to, že smlouva nebude uzavřena, ovšem jen do fáze, kdy se dohoda o podstatných náležitostech jeví jako pravděpodobná. Kdo v této závěrečné fázi bez spravedlivého důvodu a v rozporu s důvodným očekáváním druhé strany ukončí jednání o smlouvě, jedná dle zákona nepoctivě, což s sebou nese povinnost k náhradě škody, která druhé straně v příčinné souvislosti s tím vznikla. Rozsah náhrady je však omezen na 'ztrátu z neuzavřeného obchodu v obdobných případech'. Druhou skutkovou podstatou, která vede k povinnosti nahradit škodu, je zahájení jednání o smlouvě nebo pokračování v něm bez úmyslu smlouvu uzavřít (jinak vyjádřeno – s úmyslem ji neuzavřít). Bude se jednat o lstivá jednání, jimiž se např. má odvrátit uzavření smlouvy s jinou stranou nebo jej alespoň pozdržet. Tím se ovšem úprava nevyčerpává. I v případě, že smlouva byla uzavřena, se v praxi stává, že jedna strana se

211-212

²⁰⁹ Zásada je zopakována v §1648 návrhu, zde je však rozšířena na všechny závazky (nejen ze smlouvy).

²¹⁰ Srov. Eliáš, K., Zuklínová, M.: Principy a východiska nového kodexu soukromého práva. Linde Praha 2001, str. 215; Autor vyjmutí této materie zdůvodňoval jednak tím, že tato oblast podléhá častým novelám, což by svým způsobem rozrušovalo stálost základního soukromoprávního kodexu, a také – a to zejména – že nejde o klasické civilistické instituty a z velké části spadá do práva správního, jehož normy občanský zákoník obsahovat nesmí.

obohatí na úkor jiné v důsledku svého nepoctivého vyjednávání v předmluvní fázi (např. zatajovala jisté okolnosti). Takové bezdůvodné obohacení přikazuje návrh nahradit, čímž ovšem není nijak dotčena odpovědnost za škodu. Stejně tak je povinen vydat bezdůvodné obohacení ten, který ve vyjednávacím procesu zjistil o druhé straně důvěrné informace, avšak porušil zákonnou povinnost zajistit jejich neprozrazení a nezneužití. Ani zde není vyloučeno právo na náhradu škody, vznikla – li nějaká. Zavedení předmluvní odpovědnosti většina literatury vítá jako vhodný až nutný prvek moderního soukromého práva posilujícím ochranu slušného a poctivého právního jednání, a tím snad napomáhající kultivaci společenských vztahů vůbec.

2.2. Odpovědnost za vady

Právní následky vadného plnění upravuje návrh systematicky v rámci dílu sedmého první hlavy (čtvrté části návrhu) s názvem Zánik závazků. Současný OZ je upravuje rovněž v obecných ustanoveních, ovšem v rámci obsahu závazku. Navrhovaná koncepce vychází z pojetí, že závazek zanikne, jen je – li splněn řádně a včas. Proto problematiku nikoliv řádného plnění, stejně jako plnění nikoliv včasného, umísťuje (dle teoretiků správně) do rámce zániku obligace. Úprava odpovědnosti za vady plnění si v návrhu zachovává jistou rozdílnost v souladu se současným stavem, čímž ovšem umožňuje stanovit speciální pravidla šitá na míru jednotlivým smluvním typům, která jdou nad rámec obecné úpravy, čímž je souladná s kontinentální tradicí. Obecná úprava je obsažena v §1762 až 1773 návrhu a uplatní se v případech zvláště neřešených, speciální se nachází (*lex specialis*) u některých smluvních typů – klasicky u kupní smlouvy či smlouvy o dílo. Obecná pravidla jsou aplikovatelná jen na vady úplatných plnění.

*„Základ úpravy je pojat tak, že dlužník má povinnost plnit předmět s vlastnostmi odpovídajícími tomu, o čem věřitele ujistil, nebo odpovídající takové potřebě věřitele, o níž dlužník má nebo musí mít vědomost. Není-li jiné kritérium (stanovené zákonem nebo ujednané stranami), vychází se z povinnosti dlužníka plnit ve střední jakosti.“*²¹¹ Na rozdíl od současné úpravy, která necharakterizuje pojem ‘vada plnění’, jenž tak musel být

²¹¹ Důvodová zpráva k návrhu, k §1762 až 1773, str. 414

interpretován literaturou a soudní praxí, zakotvuje návrh demonstrativní výčet situací, v nichž se plní vadně (§1764). Vcelku nic nového ale nepřináší. Hodlá se zachovat úprava současného §500 OZ, která vylučuje odpovědnost za vady v případě, že je vada zjevná (či nápadná) či lze vyčíst (týká se právních vad) z veřejného seznamu. To neplatí, pokud byl nabyvatel výslovně ujištěn, že věc je bez vad nebo - nově formulováno – pokud zcizitel vadu lstivě zastřel. Stejně tak jdou vady k tíži nabyvatele, pokud jde o převod věci jak stojí a leží (s standardní výjimkou). Nově se navrhuje zakotvit (v §1768 odst. 2 návrhu), že práva z odpovědnosti za vady nepřísluší ani tomu, kdo na sebe převedl práva k věci, o níž věděl, že zciziteli nepatří nebo že zcizitel není oprávněn takové právo zřídít.

Návrh zachovává koncepci zákonné a záruční odpovědnosti za vady. Záruční odpovědnost jde nad rámec zákonné, přičemž ji může stanovit (stanoví) sám zákon u jednotlivých smluvních typů, dále dohoda stran, jednostranné převzetí zcizitelem v záručním listu nebo vyznačení na obalu. Souladně s dnešní úpravou tak není záruka stanovena obecně pro všechny smluvní typy. Řádné uplatnění práva z odpovědnosti vyžaduje (stejně jako v účinném OZ) vytknutí čili notifikaci vady u zcizitele bez zbytečného odkladu po jejím zjištění. V důsledku toho nabyvatel věc zciziteli předá nebo si ji přiměřenou dobu ponechá. Má tak (shodně jako dle §506 OZ) povinnost věc uschovat s výjimkou věci podléhající rychlé zkáze – tu může po upozornění zcizitele (není nutný jeho souhlas) bez prodlení prodat. Velmi důležitou změnou je odstranění institutu prekluze práva u zákonné odpovědnosti za vady, které koncepčně vychází z proklamovaného základního principu smluvní svobody a zásady *vigilantibus iura*. Vadu je nutné při zákonné odpovědnosti vytknout bez zbytečného odkladu poté, co měl nabyvatel možnost věc prohlédnout (pořádková lhůta), nejpozději však do 6 měsíců od převzetí věci (promlčecí lhůta!). Při nedodržení lhůty tak soud stále může přiznat právo z odpovědnosti, pokud opožděné vytknutí (promlčení) nenamítne zcizitel. Tím se sjednocuje režim zákonné a záruční odpovědnosti, jejichž lhůty mají být shodně promlčecí. Pro uplatnění u nároku u soudu platí obecná promlčecí lhůta, která je tříletá (subjektivní) a desetiletá (objektivní) nebo jinak sjednaná. Velkou novinkou návrhu je totiž možnost smluvit si odlišně promlčecí lhůtu, nejméně však v délce jednoho roku, maximálně v délce patnácti let.

Obecné právní následky jsou zcela shodné s dosavadní úpravou a závisí na tom, zda jde o vadu odstranitelnou či nikoliv. U odstranitelné lze žádat opravu, doplnění nebo přiměřenou slevu, u neodstranitelných (pro něž nelze věc řádně užívat) náleží právo odstoupit od smlouvy nebo požadovat přiměřenou slevu (§1771 návrhu). Zachovává se rovněž právo na náhradu nutných nákladů vynaložených v souvislosti s uplatněním práv z odpovědnosti za vady; lze jej uplatit v promlčecí (nikoliv prekluzivní jako nyní!) době jednoho měsíce. Tato ustanovení jsou kogentní v tom smyslu, že jednostranné prohlášení zcizitele, jímž by předem omezoval svou odpovědnost jsou neplatná. Poměrně převratnou novinkou je však uznání platnosti dohody či jednostranného prohlášení nabyvatele o vzdání se práv z odpovědnosti za vady v budoucnu vzniklých. Požaduje se však písemná forma.

Shodná s dosavadním pojetím je koncepce vztahu s odpovědností za škodu, dle ustanovení §1773 návrhu právo z vadného plnění nevyklučuje právo na náhradu škody; čeho však lze dosáhnout uplatněním práva z vadného plnění, toho se nelze domáhat z jiného právního důvodu.

Právní úprava jednotlivých smluvních typů v hlavě druhé čtvrté části návrhu obsahuje speciální pravidla nad rámec obecné úpravy výše. Stanoví se zde délka zákonné lhůty záruční odpovědnosti v jednotlivých případech a specifická práva a povinnosti z odpovědi vyplývající.

Úprava následků vadného plnění u kupní smlouvy je, stejně jako celá úprava kupní smlouvy, převzata převážně z obchodního zákoníku. Po vzoru současného občanského zákoníku se ovšem úprava vadného plnění nachází na dvou místech – jednak obecná pro všechny kupní smlouvy, jednak speciální pro prodej zboží v obchodě. Fakt, že vzorem úpravy byl obchodní zákoník, přináší některé obecné závěry – úprava je nutně kazuističtější (třebaže byla zmírněna) ale hlavně zásadně mění kritérium pro určení práv z odpovědnosti za vady. Namísto současné občanskoprávní ne/odstranitelnosti bude rozhodovat hledisko intenzity porušení smlouvy, tedy ne/podstatné porušení smlouvy.²¹² Poruší – li zcizitel vadným plněním smlouvu podstatně, rozšiřují se nabyvateli práva, zejména o možnost odstoupit od smlouvy. Tuto možnost však ztrácí, nevytkl – li vadu věci

²¹² Blíže k tomu odkazují na pojednání o odpovědnosti za vady dle obchodního práva v druhé části práce.

včas. Obecná lhůta k uplatnění vad (nikoliv záruka) se mění – jednak bez zbytečného odkladu po převzetí věci (zde ztrácí charakter pořádkové lhůty na promlčecí), jednak dva roky u skrytých vad. Záruka se zde nezakotvuje, dává se však samozřejmě možnost ji mezi sebou sjednat.

Co se týče zvláštní úpravy o prodeji zboží v obchodě, lze obecně konstatovat, že návrh s mírnými systematickými úpravami plně vychází ze současného znění v OZ. Některá ustanovení jako právní následky odstranění vady dodáním nové věci, jsou přesunuta do obecných ustanovení o právech z vad plnění. V §2008 návrhu se zachovávají současné záruční lhůty s ohledem na typ zboží. Zákonnou záruku bude možno dohodou snížit nejvýše na polovinu u použité věci, ostatních případech bude taková dohoda neplatná. Jako detail lze zmínit, že se návrh v této problematice vyhýbá pojmu záruční list, nýbrž užívá ‘písemné potvrzení‘.

Celá úprava smlouvy o dílo je do návrhu převzata v drobnými stylizačními odchylkami z obchodního zákoníku, čímž konečně odstraňuje zcela nekoncepční, dle důvodové zprávy²¹³ až kuriózní dualismus úpravy pro obchodní a neobchodní smlouvu o dílo. Úprava v platném OZ byla odmítnuta s poukazem na fakt, že je poplatná původní koncepci z roku 1964. Odpovědnost za vady je upravena pro smlouvu o dílo jednotně (nikoliv speciálně pro dvě zvláštní kategorie) a – co je důležité – ohledně práv z odpovědnosti odkazuje na obdobně použitá ustanovení o kupní smlouvě. Jinými slovy, zákonná záruka stanovená na rozdíl od současné úpravy není, lhůta pro uplatnění vady (která nutně existovala v době předání) je bez zbytečného odkladu, nejpozději do dvou let. Jde opět o lhůtu promlčecí.

2.3. Odpovědnost z prodlení

Ustanovení týkající se prodlení jsou v návrhu logicky spolu s odpovědností za vady umístěna v sedmém díle první hlavy věnovaném zániku závazku. Navrhovaná právní úprava následků prodlení obsahově vychází, obdobně jako většiny dalších zde zmíněných institutů, z platné obchodněprávní úpravy. Tím pádem se nově do občanskoprávní úpravy

²¹³ Důvodová zpráva k §2440 až 2473 návrhu, str. 471.

prodlení vnáší některé jí dosud neznámé prvky.²¹⁴ Obsahově shodně (z hlediska platného OZ) se přebírají základní právní následek prodlení dlužníka – možnost odstoupit od smlouvy. Zde se ale nově rozlišuje (souladně s terminologií odpovědnosti za vady), zda byla smlouva prodlením porušena podstatně či nikoliv. U nepodstatného porušení se zachovává model možnosti odstoupit od smlouvy marným uplynutím dodatečné přiměřené lhůty. §1823 odst. 1 návrhu explicitně za účelem odstranění pochybností doplňuje, že tuto lhůtu je možno udělit výslovně i mlčky. Následující odstavce návrhu stanoví pro výslovné udělení dodatečné lhůty, že oznámí – li při jejím udělení věřitel, že ji již dále neprodlouží, platí, že jejím marným uplynutím odstoupil od smlouvy. V zájmu jasnosti úpravy se řeší i situace nepřiměřeně krátké dodatečné lhůty. Zavádí se fikce, že k odstoupení od smlouvy dochází (až) uplynutím takové dodatečné lhůty, která je v daném případě přiměřená. Je – li smlouva porušena podstatně, zavádí se nově možnost odstoupit od smlouvy ihned, bez dodatečné lhůty k plnění. Aby bylo ale odstoupení platné, musí k němu dojít bez zbytečného odkladu poté, co se věřitel o prodlení dozvěděl. To je jistě v zájmu právní jistoty. Patrně nejzásadnější posun lze spatřovat v tom, že co bylo dosud řečeno o odstoupení od smlouvy pro prodlení dlužníka věřitele, bude aplikovatelné i na prodlení věřitele. Tato úprava se totiž nachází ve společných ustanoveních pro oba typy prodlení (rovněž novinka), a tak lze hovořit o obecném důvodu k odstoupení od smlouvy. Návrh navíc dovoluje stranám smluvně upravit i jiné podmínky pro odstoupení.

Z dosavadní úpravy OZ se přenáší úprava dalších následků prodlení závisících na druhu plnění (věc či peníze). Při prodlení s plněním věci na dlužníka dopadá nebezpečí škody na věci. Povinnosti k náhradě se lze zprostit jen prokázáním, že by škoda vznikla i jinak. Při prodlení s peněžitým plněním vzniká povinnost (kromě uhrazení dluhu) platit úroky z prodlení (o poplatku z prodlení vůbec návrh nehovoří). V souladu s dosavadní obchodněprávní úpravou návrh zakotvuje možnost výši sankčního úroku předem smluvit. Nebude – li smlouvena, užije se subsidiárně výše stanovená nařízením vlády. Novinkou je možnost daná straně oprávněné z prodlení spolukontrahenta, spočívající v právu dovolat se u soudu neúčinnosti ujednání o úroku z prodlení, které se odchyluje od zákona tak, že se zřetelem ke všem okolnostem a podmínkám případu zhoršuje její postavení, aniž je pro

²¹⁴ Srov. rovněž pojednání o odpovědnosti z prodlení v obchodním právu v druhé části této práce.

takovou odchylku spravedlivý důvod. Pokud soud rozhodne o neúčinnosti, užije se zákonná výše (§1817 návrhu). Z hlediska vztahu úroků z prodlení a náhrady škody se zachovává dosavadní pojetí, tedy škoda se hraří jen, není – li kryta úroky z prodlení.

Návrh upravuje i problematiku fixních smluv. Přebírá ovšem úpravu z OZ. Připomeňme rozdíl – dle obchodního zákoníku zaniká závazek, pokud ještě před splatností (a počátkem prodlení) věřitel nesdělí, že na plnění trvá, zatímco občanský zákoník dává tuto možnost věřiteli, i když už prodlení nastalo, ovšem musí tak učinit bez zbytečného odkladu po začátku prodlení. Občanskoprávní pojetí sice vnáší určitou právní nejistotu ohledně existence smlouvy, přesto patrně lze z praktického hlediska uvítat zachování možnosti ponechat smlouvu v platnosti ještě jistou (krátkou) dobu po začátku prodlení. V ostatním zachovává text úpravy prodlení návrhu současné pojetí.

2.4. Smluvní pokuta

Již z názvu poslední osmé hlavy první části lze vyčíst, že návrh rozlišuje zajištění a utvrzení závazku. Zajištěním návrh rozumí, že se třetí osoba zaváže věřiteli za dlužníkovu plnění nebo mu dá jistotu (§1857 návrhu). Smluvní pokuta (a uznání dluhu) však závazek nijak hospodářsky nezajišťuje (srov. výklad o smluvní pokutě v druhé části práce). Návrh tak z pochopitelného hlediska zařazuje smluvní pokutu pod rubriku utvrzení závazku, neboť tento pojem lépe vystihuje její charakter. Navazuje se tak i na tradici ABGB, který rozlišuje ‘Befestigung der Rechte und Verbindlichkeiten’.²¹⁵ Zákonná úprava zajišťovacích prostředků má být pojmuta jako neuzavřená, stranám tak má být dovoleno sjednat si vlastní konstrukci zajištění. V zájmu přehlednosti a systematiky je upraven v nepřerušném sledu vznik, změna a zánik závazku a matérie o zajištění je zařazena až na závěr obecných ustanovení o závazcích, což systematická změna oproti platnému OZ.

Úprava smluvní pokuty je v návrhu koncipována jako jednotná, nebude se tudíž lišit pro obchodní vztahy. Obsahově se vychází z koncepce v obchodním zákoníku. To má za následek několik výrazných změn oproti platnému OZ. Předně se má odstranit možnost,

²¹⁵ Eliáš, K., Zuklínová, M.: Principy a východiska nového kodexu soukromého práva. Linde Praha 2001, str. 220

aby se dlužník zprostil povinnosti pokutu platit, prokáže – li, že porušení povinnosti nezavinil, není – li smluveno něco jiného (§545 odst. 3 OZ). V nové úpravě tak má tato povinnost stíhat dlužníka při porušení povinnosti vždy, bez zřetele na zavinění. Další změnou je zavedení moderačního práva soudu coby obecného institutu. Důvodová zpráva připomíná, dosavadní úprava v tomto ohledu postrádá logiku, když moderační právo má být (v kontinentální tradici je) standardním institutem práva občanského, zatímco pro obchodní vztahy by právě mohlo být odstraněno. Z textu návrhu nevyplývá povinnost sjednat smluvní povinnost písemně, proto patrně postačí jakákoliv jiná forma (což ovšem může přinášet obtíže při prokazování její existence). Ještě lze zmínit, že návrh odstraňuje pochybnosti, zda lze sjednat smluvní pokutu i v jiném plnění než peněžitém explicitní formulací, že to možné je. V jiných ohledech se zachovává charakter tohoto institutu jako paušalizované náhrady škody, který se ovšem hradí, i když nevznikla škoda.

2.5. Odpovědnost za škodu

Úpravu odpovědnosti za škodu obsahuje návrh ve třetí hlavě své čtvrté části s názvem ‘Závazky z deliktů’. Dle důvodové zprávy je zde inspirací zejména ABGB a další tradiční kontinentální úpravy (BGB), přičemž však úprava vstřebala i některé moderní přístupy (občanský zákoník Québecu či Principy evropského deliktního práva – PETL). Důsledně se odprošťuje od tzv. primitivního materialismu, který přiznával jen náhradu majetkové újmy (tedy škody). Nadále se sice vychází z koncepce, že se zásadně hradí škoda, nemajetková újma jen ve stanovených případech, přesto jsou případy, v nichž právo na odčinění nemajetkové újmy vzniká, výrazně rozšířeny. V této souvislosti nelze opomenout fakt, že v rámci těchto ustanovení jsou také upraveny následky újmy na přirozených právech člověka, které jsou dle platné úpravy řešeny v §11 a násl. OZ. Současný stav je předmětem kritiky, poukazující na roztříštěnost úpravy následků újmy, čímž je nutně zúžen okruh případů, na něž se obecná úprava odpovědnosti za škodu uplatní (jen majetková škoda a újma na zdraví). Zahrnutí újmy na přirozených právech tak jednak přispívá komplexnějšímu (a v Evropě standardnímu) chápání náhrady újmy, jednak zajišťuje jednotná pravidla pro její odškodnění resp. zmírnění.

Ve společných ustanoveních (oddíl první) je dále novinkou prolomení bezpodmínečného zákazu vzdát se práva na náhradu škody ještě před jejím vznikem. To je s jistými výjimkami (újmou na přirozených právech, škoda způsobená úmyslně) dovoleno. Škůdce se však nadále nemůže jednostranně odpovědnosti zprostit. Návrh obsahuje i tradiční institut obecné prevenční povinnosti, který však pojímá úžeji než platný OZ (jeho koncepce §415 je pro šíři svého záběru neúměrná až raritní, a v praxi tak často vede k právní nejistotě). Přestože důvodová zpráva k návrhu uvádí, že tato povinnost je v jiných právních řádech dostatečně zajištěna jinými instituty (odpovědnost za úmyslné jednání proti dobrým mravům, svépomoc, krajní nouze atp.), dospělo se k zachování současné koncepce povinnosti prevence, byť modifikované (omezené) na situace, kdy to vyžadují okolnosti případu nebo zvyklosti soukromého života. Újmu vzniklou náhodou má dle výslovného ustanovení nově hradit ten, kdo dal ze své viny k náhodě podnět, namísto dnes nutně jen teorií a praxí dovozované zásady *casum sentis dominus*. Okolnosti vylučující odpovědnost jsou upraveny obsahově shodně jako ve stávající úpravě.

Oddíl druhý upravuje jednotlivé skutkové podstaty. Jako obecná odpovědnost zůstává odpovědnost za zaviněné porušení právní povinnosti s presumovaným zaviněním (nevědomá nedbalost). Návrh sem koncepčně správně zařazuje i škodu způsobenou úmyslným jednáním proti dobrým mravům. Tuto konstrukci (současný §424 OZ) dokonce staví do čela celého oddílu s odůvodněním: „*Kategorii dobrých mravů pojímá celá osnova jako obecnou, proto se ustanovení nezařazuje mezi zvláštní případy náhrady škody, ale do obecné úpravy, navíc na první místo, neboť dobré mravy tvoří základ celého soukromého práva a soukromé právo z nich vyvěrá jako celek.*”²¹⁶ Změnou zásadního významu je, že při úpravě obecné odpovědnosti návrh rozlišuje mezi škodu vzniklou porušením zákona (absolutních práv) a vzniklou porušením smlouvy (relativních práv)! Distancuje se tak důsledně od stávajícího pojetí shodné úpravy. Autor návrhu argumentuje, že lpění na tradici (zejm. ABGB) má významné trhliny, neboť kodexy počátku 19. století důsledně vycházely z jusnaturalistických základů, od které se teorie i praxe brzy odchýlila, a koncepce společné úpravy přestala být dále rozvíjena. Návrh tak stanoví, že za újmu vzniklou porušením zákonné povinnosti odpovídá ten, kdo ji zavinil, zatímco za újmu

²¹⁶ Důvodová zpráva k § 2770 až 2775 návrhu, str. 514-515

vzniklou porušením smlouvy odpovídá ten, kdo ji způsobil (nikoliv zavinil). Tím zároveň dochází k důslednému oddělení koncepce smluvní a deliktní odpovědnosti a teminologickému ‘pročistění‘ (srov. výklad v první části práce). Tím se zároveň umožní jasnější rozlišování rozsahu odpovědnosti – porušení zákona působí erga omnes, porušení smlouvy inter partes (rozšířeno na ty, jichž se účel smlouvy přímo dotýká). Úprava odpovědnosti za porušení smlouvy je obsahově převzata platného obchodního zákoníku.

Všechny ostatní skutkové podstaty odpovědnosti již návrh zařazuje pod zvláštní ustanovení (a contrario obecná odpovědnost) Všechny jsou tradičně konstrukcí objektivní. Nově se zavádí relativně široká odpovědnost za škodu na nemovité věci (byť jsou práce škodu způsobující vykonávány oprávněně) či za škodu způsobenou zvířetem. Odpovědnost za škodu způsobenou okolnostmi, které mají původ v povaze přístroje (§421a OZ) návrh zahrnuje pod širší rubriku ‘Škoda způsobená věcí’, obsahující rovněž úpravu náhrady škody způsobené věcí samovolně a způsobené zřícením budovy, která dosud zcela chyběla. Úprava odpovědnosti dle současného §421a OZ je v návrhu obsahově shodná. Výraznou koncepční změnou (opět v souladu s univerzalitou návrhu kodexu) je přenesení úpravy odpovědnosti za škodu způsobenou vadou výrobku ze zákona č. 59/1998 Sb. do občanského zákoníku (§2800 až 2804 návrhu). Co se týče úpravy odpovědnosti za vnesené, odložené a umístěné věci, lze konstatovat, že je k ní systematicky připojena odpovědnost za škodu na věci předané ke splnění závazku. Osoba, která převzala věc ke splnění závazku, má totiž stejné postavení jako schovatel, proto i míra jejich odpovědnosti bude stejná. Navrhovaná úprava zcela přejímá platnou konstrukci odpovědnosti za škodu na věcech vnesených, odložených a svěřených, s následujícími odchylkami: u škody na vnesených věcech se povinnost k náhradě škody nebude vztahovat na vozidla, věci v nich ponechané ani zvířata, ledaže byly převzaty do úschovy. Zcela se mění koncepce rozsahu náhrady škody; novým kritériem je (po vzoru BGB) cena ubytování na den a limit náhrady škody činí její stonásobek. Bez omezení se bude tradičně hradit škoda na věci převzaté do úschovy a v případě, že byla škoda způsobena samotným ubytovatelem či jeho zaměstnancem. Nově přidaným důvodem pro plnou náhradu je ubytovatelovo odmítnutí převzít věc do úschovy v rozporu se zákonem. Patnáctidenní lhůta pro uplatnění práva na náhradu škody u škůdce do návrhu přešla, má ovšem charakter lhůty promlčecí.

Primárním způsobem náhrady škody dle návrhu má být navrácení do původního stavu. Není – li to dobře možné nebo o to požádá poškozený, hradí se v penězích (srov. opačně §442 odst.2 OZ). K odůvodnění viz poznámku.²¹⁷ Rozsah náhrady majetkové škody jsou do návrhu přeneseny beze změn. Zůstává i moderační právo soudu, které nelze použít u úmyslně způsobené škody. Koncepce zmírnění újmy na zdraví však doznává v návrhu výrazný posun zejména od tabulkového určení jednorázových plateb za smrt blízké osoby. Dle důvodové zprávy se tato silně kritizovaná koncepce odstraní a do budoucna se ponechá rozhodování jen na uvážení soudce. Zákonodárna ani výkonná moc totiž nemají v působnosti nařizovat soudu nějakým paušálem, jak má v konkrétním případě rozhodnout. Uvedené platí o to výrazněji v záležitostech tak individuálních a citlivých, jako je ztráta blízké osoby. Obecně o výši zadostiučinění u všech nemajetkových újmách (tedy i o újmě na přirozených právech) má nadále rozhodovat bez nějakých předchozích tabulek na základě citlivého zvážení všech okolností případu soud.

²¹⁷ Z důvodové zprávy, str. 522: Je-li tedy naturální restituce možná, má nadále záležet jen na vůli poškozeného, jaký způsob nahrazení škody bude požadovat a soud nebude moci zkoumat, zda je zvolený způsob náhrady podle jeho názoru „účelný“ nebo „obvyklý“, protože tato hlediska jsou vlastní právním pojetím totalitních států.

Závěr

Účelem práva je upravit vzájemné soužití lidí, podporovat to, co je mu ku prospěchu a naopak svými nástroji reprobovat, napravovat a někdy i trestat to, co se mu přičí. V předchozím textu jsme se zabývali formami, kterými normy občanského práva napravují společensky patologické situace porušení smluvní povinnosti. Soukromé právo zasahuje při porušení žádaného stavu jinak než např. trestní právo. Z rozebíraných právních následků (výměna věci, náhrada škody, odstoupení od smlouvy) je zřejmé, že jejich primárním účelem není trestat, nýbrž působit vhodně k nápravě narušených smluvních vztahů tak, aby bylo nakonec dosaženo cíle – závazek byl všemi stranami splněn, aniž by se z porušení smlouvy někdo obohatil a jiný byl zkrácen. V konečném důsledku tím občanskoprávní normy přispívají ke kultivaci soukromoprávního styku.

To se bohužel v praxi neděje ve všech případech a některé normy (jejich formulace) jsou z hlediska smluvní svobody zbytečné a rigidní a spíše obtěžují a znesnadňují tržní vztahy. Výklad další skupiny norem je zamlžen přetrvávajícími rozpory mezi teorií a soudní praxí či (ještě hůř) mezi jednotlivými senáty Nejvyššího soudu ČR. Jeden příklad za všechny – není shoda ani ve vrcholně důležité otázce, zda okruh oprávněných a povinných osob z porušení smlouvy je omezen na smluvní strany či nikoliv. Navíc lze poznamenat, že současná úprava předmětné problematiky je vlivem původní socialistické koncepce nesystematická a pro laického uživatele matoucí. Tyto nešvary podlamují důvěru potencionálních kontrahentů ve vynutitelnost jejich spravedlivého nároku, potažmo je i mnohdy vrhají do značné právní nejistoty ohledně jejich pohledávek.

Přítom úprava smluvních vztahů je věcí natolik společensky vážnou a základní, že by zákonná pravidla měla být stanovena (a interpretována) v souladu se zdravým (selským) rozumem a axiomem spravedlnosti, dodržována intuitivně a přijímána jako jediná možná ve státě, v němž vládne právo.

V tomto ohledu lze – třebaže je to poněkud předčasné – přivítat poctivý přístup autorů návrhu rekodifikace občanského práva, která má mj. za cíl některým institutům účelově modifikovaným komunistickou ideologií vrátit jejich tradiční a přirozený obsah. Návrh má propracovanou systematiku smluvní a deliktní části. Vyzdvihuje autonomii

lidského jednání, které je schopné se o vlastní záležitosti postarat i bez zbytečných zásahů soukromého práva, s apelem na zodpovědný přístup ve smluvních vztazích (pacta sunt servanda) a nutnost ohlídat si svá práva (odstranění institutu prekluze). Zavádí jednokolejnost úpravy následků porušení smlouvy pro občanskou i obchodní sféru. Případné přijetí návrhu s sebou nutně přinese novou vlnu intenzivní práce právní vědy i justice ohledně interpretace slov nového zákona. Lze vyslovit přání, aby tato práce nezapomínala na teleologické hledisko, a šla tak vstříc podpoře zdravé smluvní praxe.

Z důvodu chystané rekonstrukce je i uvedená materie v současné době velmi živou oblastí, v níž se očekává (i s ohledem na celoevropské snahy o formulaci společných zásad smluvního resp. deliktního práva) prudký vývoj. I přes fakt, že věci jsou neustále v pohybu, jsem se pokusil o co nejobjektivnější zachycení stavu právní úpravy následků porušení smlouvy v režimu občanského práva ke stavu v listopadu 2009, a snad se to alespoň zčásti zdařilo.

Použitá literatura

1. Literatura knižní

- Boguszak, J., Čapek, J., Gerloch, A.: Teorie práva. 2. vydání. Praha: ASPI Publishing 2004
- Brejcha, A.: Odpovědnost v soukromém a veřejném právu, Kodex Bohemia 2000
- Eliáš, K. a kol.: Občanský zákoník. Velký akademický komentář. Linde Praha a.s., 2008
- Eliáš, K., Zuklínová, M.: Principy a východiska nového kodexu soukromého práva. Linde Praha 2001
- Fiala, J., Kindl, M. a kol.: Občanské právo hmotné, Vydavatelství a nakladatelství Josef Čeněk, Plzeň 2007
- Fiala, J., Kindl, M., et al.: Občanský zákoník. Komentář. II. díl. 1. vydání, Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2009
- Gerloch, A.: Teorie práva. 3. vydání. Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., Plzeň 2004
- Hajn, P.: Institut právní odpovědnosti a efektivnosti práva, Acta universitatis Carolinae – Iuridica, Praha 1986
- Holub, M., et. al.: Náhrada škody v občanském, obchodním, správním a pracovním právu. Praha: Linde, 2001
- Honcová, R.: Odpovědnost za škodu způsobenou vadou výrobku. Odpovědnost za výrobek, Acta Universitatis Brunensis, Brno 1999
- Hulmák, M.: Uzavírání smluv v civilním právu, C. H. Beck 2008
- Knapp, V.: Některé úvahy o odpovědnosti v občanském právu. Stát a právo, 1956
- Knapp, V.: Teorie práva, 1. vydání. Praha, C.H.Beck 1995
- Knapp, V., Velké právní systémy; úvod do srovnávací právní vědy, Praha: C.H.Beck 1996
- Knap, K., Švestka, J., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecítý, V.: Ochrana osobnosti podle občanského práva. Praha. Linde 2004

- Knappová, M.: Povinnost a odpovědnost v občanském právu. 1. vydání, EUROLEX BOHEMIA s.r.o., Praha 2003
- Knappová, M., Švestka, J., Dvořák, J.: Občanské právo hmotné. Svazek 1., 4. vydání, ASPI Publishing, Praha 2005
- Knappová, M., Švestka, J., Dvořák, J.: Občanské právo hmotné. Svazek 2., 4. vydání, ASPI Wolters Kluwer a.s., Praha 2005
- Luby, Š.: Prevencia a zodpovednosť v občianskom práve I., 1.vydání, Bratislava 1958
- Plíva, S.: Obchodní závazkové vztahy. Praha: ASPI, a.s., 2006
- Štenglová, I., Plíva, S., Tomsa, M. a kol.: Obchodní zákoník. Komentář. 12. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009
- Štěpán, J.: Právo a moderní lékařství. 1. vydání. Praha: Panorama 1989
- Švestka, J.: Odpovědnost za škodu podle občanského zákoníku. Praha: Academia, 1966
- Švestka, J.: Odpovědnost za vady podle československého socialistického práva. 1. vydání. Praha: Univerzita Karlova 1976
- Švestka, J., Jehlička, O., Škárová, M., Spáčil, J. a kol.: Občanský zákoník. Komentář. 10. vydání. Praha: C. H. Beck, 2006
- Vojtek, P.: Přehled judikatury ve věcech náhrady škody. ASPI, a.s., Praha 2006

2. Literatura časopisecká

- Alexander, J.: Ke smluvní volnosti v otázce úroků z prodlení, in: Právní rozhledy 2/2006
- Bejček, J.: Odpovědnost za škodu v obchodních vztazích, in: Právní praxe 9/1993
- Bejček, J.: „Povaha ustanovení“ o úrocích z prodlení, in: Právní rozhledy 11/2006
- Bejček, J.: Právní úprava a interpretační problémy smluvních pokut a úroků z prodlení, in: Časopis pro právní vědu a praxi, 1/1995
- Čech, P.: K přiměřenosti smluvní pokuty, in: Právní rádce, 05/2008
- Čech, P.: K určitosti dohody o smluvní pokutě, in: Právní rádce, 03/2008
- Čech, P., Smluvní pokuta versus úrok z prodlení, in: Právní rádce, 04/2008
- Eliáš, K.: Prodlení dlužníka a prodlení věřitele, in: Právní rádce 12/2003

- Eliáš, K.: Rekodifikace občanského práva v postmoderní době, in: Právní rozhledy 1/2008
- Fiala, J.: Důsledky zákona č. 136/2002 Sb. pro určení odpovědnosti za vady věci při prodeji v obchodě, in: Právní zpravodaj 1/2003
- Handlar, J.: Právní odpovědnost – netradiční zamyšlení nad tradičním pojmem, in: Právník 11/2004
- Chalupa, L.: Odpovědnost za škodu způsobenou úmyslným jednáním proti dobrým mravům, in: Právní rádce 6/2003
- Menšíková, M.: Dvojití zajištění jednoho závazku, in: Právní rádce 11/2003
- Palkovský, A.: Občanskoprávní odpovědnost při poskytování zdravotní péče, in: Právní rádce 3/1996
- Pohl, J.: Odpovědnost za vady plnění u kupní smlouvy podle občanského zákoníku, in: Právní rádce 1/2006
- Richter, J.: Úroky a poplatky z prodlení nově, in: Právní rádce 7/1995
- Salač, J.: Culpa in contrahendo v českém právu?, in: Právní rádce 9/2002
- Salač, J.: K otázce předpokladů odpovědnosti za škodu, in: Právní rozhledy 18/2004
- Štěpán, J.: K odpovědnosti za škodu, která má původ v povaze věci (§238 obč. zák.), in: Socialistická zákonost, XXXV.
- Štraus, J.: Nový občanský zákoník ještě jednou, in: Právní rozhledy 24/2008
- Vajgant, M.: Odstoupení od smlouvy podle obč. a obch. zákoníku, in: Právní rádce 8/1998
- Veselý, J.: Odpovědnost výrobců za škodu způsobenou vadou výrobku v právní řádu ČR, in: Právní rozhledy 5/1999
- Vlasák, M., Odpovědnost za porušení smluvní povinnosti s dopadem na třetí osoby, in: Právní forum 12/2008
- Vozáb, J.: Vyžaduje právo ES při prodeji spotřebního zboží skutečně dvouletou obecnou záruční dobu?, in: Právní rozhledy 1/2003

3. Judikatura

Nejvyšší soud ČR:

- sp. zn. 3 Cdon 1486/96, zdroj: ASPI
- sp. zn. 25 Cdo 186/2000, ze dne 12.7.2001, zdroj: ASPI
- sp. zn. 32 Odo 1172/2003, ze dne 9.3.2004, zdroj: ASPI
- sp. zn. 2 Odon 90/97, ze dne 29.4.1998, zdroj: ASPI
- sp. zn. 25 Cdo 1038/2000, ze dne 21.2.2002, zdroj: ASPI
- sp. zn. 32 Odo 1461/2005, ze dne 16.10.2007, zdroj: ASPI
- sp. zn. 33 Cdo 1742/1999, ze dne 30.1.2001, zdroj: ASPI
- sp. zn. 22 Cdo 425/99, zdroj: ASPI
- sp. zn. 33 Odo 131/2003, ze dne 25.6.2003, zdroj: ASPI
- sp. zn. 33 Odo 111/2004, ze dne 31.8.2004, zdroj: ASPI
- sp. zn. 32 Odo 1113/2003, z 30.11.2004, zdroj: ASPI
- sp. zn. 25 Cdo 1650/98, ze dne 26.11.1998, zdroj: ASPI
- sp. zn. 29 Cdo 1291/98, ze dne 22.7.1999, zdroj: ASPI
- sp. zn. 29 Cdo 425/99, ze dne 16.11.1999, zdroj: ASPI
- sp. zn. 32 Odo 612/2005, ze dne 25.7.2007, zdroj: ASPI
- sp. zn. 32 Odo 841/2004, ze dne 31.10.2006, zdroj: ASPI
- sp. zn. 29 Cdo 2495/98, ze dne 26.1.1999, zdroj: ASPI
- sp. zn. 25 Cdo 2635/98, ze dne 30.11.1999, zdroj: ASPI
- sp. zn. 25 Cdo 119/99, ze dne 24.3.1999, zdroj: ASPI
- sp. zn. 30 Cdo 2247/99, ze dne 26.7.2000, zdroj: ASPI
- sp. zn. 29 Odo 426/2001, ze dne 19.12.2002, zdroj: ASPI
- sp. zn. 33 Odo 577/2005, ze dne 23.5.2007, zdroj: ASPI
- sp. zn. 33 Odo 1118/2004, ze dne 29.10.2004, zdroj: ASPI
- sp. zn. 33 Odo 96/2001, ze dne 30.4.2002, zdroj: ASPI
- sp. zn. 29 Odo 156/2003, ze dne 27.4.2004, zdroj: ASPI
- sp. zn. 33 Odo 204/2001, ze dne 9.8.2001, zdroj: ASPI
- sp. zn. 26 Odo 371/2006, ze dne 25.10.2007, zdroj: ASPI

- sp. zn. 33 Cdo 3072/2000, ze dne 31.1.2001, zdroj: ASPI
- sp. zn. 33 Odo 588/2003, ze dne 23.6.2004, zdroj: ASPI
- sp. zn. 33 Odo 438/2005, ze dne 30.5.2007, zdroj: ASPI
- sp. zn. 29 Cdo 2495/98, ze dne 26.1.1999, zdroj: ASPI
- sp. zn. 26 Odo 386/2006, ze dne 25.10.2007, zdroj: ASPI
- sp. zn. 32 Odo 400/2004, ze dne 18.1.2005, zdroj: ASPI
- sp. zn. 22 Cdo 989/99, ze dne 7.3.2001, zdroj: ASPI
- sp. zn. 30 Cdo 1641/2006, ze dne 31.10.2006, zdroj: ASPI
- sp. zn. 35 Odo 101/2002, ze dne 24.3.2004, zdroj: ASPI
- sp. zn. 21 Cdo 761/2007, ze dne 11.12.2007, zdroj: ASPI
- sp. zn. 25 Cdo 2895/99, ze dne 29.3.2001, zdroj: ASPI
- sp. zn. 33 Odo 1117/2003, ze dne 17.3.2005, zdroj: ASPI
- sp. zn. 33 Odo 890/2005, ze dne 30.9.2005, zdroj: ASPI
- sp. zn. 32 Odo 976/2002, ze dne 31.3.2004, zdroj: ASPI
- sp. zn. 3 Cdon 1408/1996, ze dne 23.4.1998, zdroj: ASPI
- sp. zn. 33 Odo 154/2003, ze dne 21.5.2003, zdroj: ASPI
- sp. zn. 32 Odo 956/2002, ze dne 28.1.2004, zdroj: ASPI
- sp. zn. 22 Cdo 2663/98, ze dne 16.12.1999, zdroj: ASPI
- sp. zn. 25 Cdo 1569/99, ze dne 22.8.2001, zdroj: ASPI
- sp. zn. 25 Cdo 1618/2001, ze dne 24.4.2003, zdroj: ASPI
- sp. zn. 25 Cdo 1612/2004, ze dne 30.8.2005, zdroj: ASPI
- sp. zn. 29 Odo 379/2001, ze dne 25.3.2003, zdroj: ASPI
- sp. zn. 25 Cdo 1417/2006, ze dne 29. 7. 2008, zdroj: ASPI
- sp. zn. 25 Cdo 586/2001, ze dne 29.1.2003, zdroj: ASPI
- sp. zn. II Odon 15/96, ze dne 31.1.1996, zdroj: ASPI
- sp. zn. 25 Cdo 97/99, ze dne 18.5.1999, zdroj: ASPI
- sp. zn. 25 Cdo 552/2003, ze dne 17.12.2003, zdroj: ASPI
- sp. zn. 25 Cdo 1946/2000, ze dne 24.5.2001, zdroj: ASPI
- sp. zn. 25 Cdo 2885/99, ze dne 18.12.2001, zdroj: ASPI
- sp. zn. 1 Cz 20/90, ze dne 31.5.1990, zdroj: ASPI

- sp. zn. 6 Cz 7/84, ze dne 28.4.1984, zdroj: ASPI
- sp. zn. 25 Cdo 2109/2003, ze dne 17.6.2004, zdroj: ASPI
- sp. zn. 30 Cdo 664/2002, ze dne 27.11.2003, zdroj: ASPI
- sp. zn. 25 Cdo 1090/2004, ze dne 14.4.2005, zdroj: ASPI
- sp. zn. 1 Cz 44/87, ze dne 16.7.1987, zdroj: ASPI
- sp. zn. 2 Cdon 961/96, ze dne 29.5.1997, zdroj: ASPI
- R 62/53
- R 16/64
- R 55/1971
- R 45/74
- R 26/75
- R 2/1978
- R 13/78
- R 25/78
- R 7/1979
- R 22/79
- R 33/1983
- R 1/1985
- R 7/85
- R 9/1985
- R 46/86
- R 9/87
- R 4/2004
- R 14/2005
- R 82/07

Ostatní:

- Nález Ústavního soudu ze dne 11.10.1999, sp. zn. IV. ÚS 276/99, zdroj: ASPI
- rozsudek Krajského soudu v Ústí nad Labem ze dne 7.11.2005, sp. zn. 10 Co 42/2004, zdroj: ASPI

Abstract in English

Legal consequences of breach of contract in civil law

Contract is the binding agreement by two or more parties that had enforced by the law. When a party breaks a contract, society (law) gives the injured party a remedy against the defaulter. It is because contract law is a set of rules that support the fulfillment of party's obligation by providing specific rights to party which did not breach the obligation. Mutual performance under the contract (discharge of contract) is one of the fundamental objectives of private law. This work presents the tools by which law corrects these illegal situations and which cultivate respect for the principle *pacta sunt servanda* (contract to be followed or complied).

Private law in a liberal state should be limited to emergency treatment moments and everything else has to maintain the contractual freedom of parties. It should not burden private relationships by rules which restrict the possibility to independently decide. But in cases where it takes action against an undesirable condition, it must deliver an effective remedy. It does so through secondary rights and obligations arising directly from the law (act) or some other types of consequences (reinsurance contract institutes) can be negotiated in advance between the parties. Secondary punitive legal consequences of infringement are generally called liability or legal responsibility of someone for something.

Character of the legal consequences depends on form of the breach and other individual circumstances. The most common cases involve delay and defective performance. Debtor's duty is to perform according to agreement while his debt is payable (or mature). In case of delay in performance of monetary debt he is hit by liability penalties in the form of legal obligation to pay interest arrears and creditor is given the right to withdrawal. When party fails to perform some thing (not money) in time, he is liable for all damages suffered at the time. Liability for defects of performance provides wide range of rights depending on how serious that defect was. Competent person can demand either repair, addition, reasonable discount or in the case of severity of defect even replacement or withdrawal. All these are the creditor's rights and their corresponding

obligation of the debtor because liability operates on both sides. Third and probably most important area of liability is a damages liability. Substance of this legislation is in the obligation of everybody to compensate a material damage by his/her fault and sometimes even law does not require fault. For so-called strict liability it is enough when some damage was caused due to infringement. There is not purpose to punish wrongdoer nor enrich the damaged one, it is all about fixing disturbed interests and allowing to meet economic purpose of the contract.

Klíčová slova:

- porušení smlouvy / breach of contract
- odpovědnost / liability
- náprava / remedy